

Tamás J

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1989 1

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Tagjai:
Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovszky Vladimír bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
dr. Lőrincz József bv. alezredes
dr. Németh Gyula bv. alezredes
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly
és Zimmermann Béla

RECORD
Ipari Kiszövetkezet nyomdaüzeme
2116 Pécel, Pesti út 21.
Felelős vezető: Tóth Istvánné

TARTALOM

-
- 1 GÖNCZÖL KATALIN: Gazdaság-bűnözés-büntetőpolitika
-
- 17 FÓRUM
-
- 17 DR. TÓTH ISTVÁN: További adalék a bv-bíró problémához
-
- 22 DR. CSORDÁS SÁNDOR: A biztonsági rendszer helye a büntetésvégreajtásban
-
- 26 TAPASZTALATCSERE
-
- 26 PEÁKNÉ LAKI ÉVA: A bv-pszichológus szereplehetőségei
-
- 30 PISKOR ISTVÁN: Vezetési gyakorlat Szombathelyen
-
- 33 TÁJÉKOZTATÓ
-
- 33 DR. KABÓDI CSABA: Társadalomvédelmi konferencia Siófokon
-
- 39 SZEGŐ ANDREA-NAGY SÁNDOR: Irányzatok harca a közgazdaságtudományban, avagy beszámoló két tanácskozásról
-
- 48 KÖZELKÉP
-
- 48 DR. TAMÁSKA PÉTER: Ottilia nővér nosztrai évei
-
- 52 A BV. TÖRTÉNETÉBŐL
-
- 52 DR. LŐRINCZ JÓZSEF: A fiatalok büntetésvégreajtása a két világháború között
-
- 58 SZEMLE
-
- 58 Nemzetközi tapasztalatok
-
- 61 Egy kiállítás margójára (Doba Károly)
-

I Gazdaság — bűnözés — büntetőpolitika*

„Az egyének nemcsak időről időre, hanem életének minden pillanatában tisztában kell lennie azzal, hogy tettei valamilyen célt szolgálnak... Ez azonban csak akkor lehetséges, ha közelről körülveszi egy egyszerűbb és kisebb kiterjedésű társadalmi közeg, amely könnyen elérhető célt nyújt tevékenysége számára.”¹

A polgári társadalom kezdetei óta látványosan kibontakozó ipari fejlődés kísérőjelensége lett a többé-kevésbé folyamatosan növekvő bűnözés. Mintha maga az ember, aki a technika fejlesztése terén szinte minden csodára képes, képtelen lenne megbirkózni az általa teremtett új helyzettel. Egyre növekvő mértékben rosszul, helytelenül reagál a „haladásra”. Nem tud, nem akar alkalmazkodni vagy nem képes létrehozni az alkalmazkodást megkönnyítő, hatékony intézményeket. A bűnözés a társadalom diagnózisának jó eszköze. Mérete, összetétele jelzi az adott közösség morális „egészségét”, polgárainak fegyelmezettségét, alkalmazkodóképességét a társadalmi, gazdasági kihívásokhoz. De informál arról is, hogy a politikai, hatalmi intézményrendszer milyen mértékben képes céljait elfogadtatni polgáraival, hogy intézmenyesített eszközei megfelelőek-e az egyéni, a közösségi és a nagy társadalmi célok eléréséhez. A gazdasági körülmények ebben a bonyolult összefüggésrendszerben csak egy, de igen jelentős aspektust jelentenek.

A modern társadalomtudományok, főleg a szociológia és a kriminológia már egy évszázada kísérletezik azzal, hogy feltárja a gazdasági tényezők és a bűnözés kapcsolatát. Mayer német szociológus 1835 és 1861 között végzett vizsgálatában még a gabonaárak változását hozta összefüggésbe a bűnözés emelkedésével. Megfigyelése szerint az árak emelkedése a lopások növekedéséhez, míg csökkenése az alkoholos befolyásoltságban elkövetett konfliktusok, erőszakos bűncselekmények emelkedéséhez vezetett.² Bonger holland társadalomtudós 1916-ban megjelent munkájában a tőkés gazdasági mechanizmus működésében látta a bűnözést gerjesztő erőt: „Maga a gazdasági mechanizmus abszolút nyílt konfliktusaival teszi az embereket egyre egoistábbá és így bűnözésre hajlamossá. Mindenekelőtt a legalsóbb proletárrétegekben, a kizsákmányolás tárgyaiban szűnt meg az altruizmus a hatalom birtokosai iránt. A rossz élet- és munkakörülmények, a munkanélküliség, az iskolázatlanság, a gyermekkorban elszenvedett brutalitás a közvetlen okai annak, hogy ebből a rétegből adódik a bűnelkövetők legnagyobb aránya.”³ Marx és Engels is foglalkozott a bűnözés adta társadalmi diagnózis kérdéseivel. Ők azonban a bűncselekmények nagyobb hányadát a kapitalista gazdaság szerves részének, kisebb hányadát a nyomor okozta szükségletek kielégítése normális eszközének tekintették. Írásaikban a bűnözés úgy jelenik meg, mint az elszigetelt egyének harca a lehetetlen körülményekkel. Az 1848–1852-es európai bűnözési hullámot, a bűnös viselkedés addig soha nem látott mértékű növekedését a társadalmi szerkezetváltozással és a kizsákmányolás fokozódásával magyarázták.⁴ De Bonger volt az első, aki

*A tanulmány másodközlés. A Valóság 1988/10-es számából vettük át.

megállapította, hogy a klasszikus értelemben vett bűncselekmények elkövetőinek többségét a proletariátus legalsóbb rétegei termelik újjá. Ezt a réteget Viktor Hugo a „civilizáció vadembereinek” nevezte. Mayhew angol szociológus 1862-ben úgy látta, hogy a periférián élők szegénysége, rossz neveltetése, iskolázatlansága hozza létre az eddig nem tapasztalt mértékű bűnözést.⁵

A gazdasági körülmények és a bűnözés összefüggése ezekben a munkákban általában leegyszerűsödik a nyomor és kizsákmányolás szülte bűnelkövetés problémájára. Ebből adódóan az emelkedő bűnözés és más káros társadalmi jelenségek megelőzésére más-más ideológiai indítással, de egyetlen esélyt láttak: egy olyan igazságosabb társadalom megteremtését, amely az egyenlőbb esélyek és elosztás elvére épül.

Durkheim, aki az előbbi kutatóktól eltérően már túlnyomórészt a deviancia viselkedések társadalmi természetével foglalkozott, sokkal bonyolultabb összefüggést állapított meg a negatív jelenségek és a gazdasági folyamatok között. Szerinte egyedül a növekvő arányú szegénység nem oka a deviancia társadalmi méreteiben történő emelkedésének. A szegénység ugyanis önmagában is fék. „Bármit tegyen is az ember – írja –, vágyaiban bizonyos mértékig számolnia kell a rendelkezésre álló eszközökkel: az, amije van, legalábbis részben kiindulópontul szolgál ahhoz, hogy mit szeretne.” Ha a szegénységhez a tehetetlenség is párosul, akkor ez az érzet a kényszer erejével hozzászoktatja az embert a mérséklethez.⁶

Durkheim szerint a gazdasági tényezők – más társadalmi eszközökkel együtt növelik egy népesség devianciára való hajlamát, ha gyors változásokat idéznek elő egyének, csoportok vagy az egész társadalom életkörülményeiben. A hirtelen történő kedvezőtlen gazdasági változások – a nyomor növekedése, a szegények számának szaporodása – ugyanúgy előidézik a deviancia, így a bűnözés emelkedését, mint az örvendetes gazdasági növekedés, ha az igen gyors folyamatok eredménye.⁷ Minden olyan hirtelen változás, amely megbontja a társadalmi rend konvencióját, erkölcsi zavart okoz és a deviancia növekedésével jár. A társadalom fejlődése – éppen az ipari fejlődés eredményeként felgyorsult gazdasági folyamatok hatására – a hipercivilizáció felé tart. „A hipercivilizáció – írta Durkheim a XIX. század végén – létrehozta az anómiás és az egoista tendenciát, egyszerre mind pedig azzal a következménnyel jár, hogy kifinomítja az emberek idegrendszerét, mértéktelenül érzékennyé teszi; emiatt az emberek kevésbé lesznek képesek arra, hogy ragaszkodjanak valamihez, nehezebben viselik a fegyelmet, könnyebben uralkodik el rajtuk mind a heves felindulás, mind a szertelen depresszió.”⁸ A felgyorsult fejlődés állandósítja a válságot a létfeltételek és az intézményesült eszközök, normák világában. „Ma nem azért több az öngyilkosság – írta –, mint régebben, mert fenntartásunkhoz fájdalmasabb erőfeszítésekre van szükség, vagy mert jogos szükségleteink kevésbé nyernek kielégülést, hanem azért, mert nem tudjuk, hol vannak a jogos szükségleteink határai, és mert nem látjuk erőfeszítéseink értelmét.”⁹

Durkheim az embert közösségi lényként fogta fel, és a felgyorsult ipari fejlődés okozta legnagyobb veszteségnek a kis- és középközösségek elpusztulását, visszafejlődését tartotta. „A vihart egyetlen kollektív erő élte túl, az állam. Ám éppen ez kényszerítette olyan funkciók vállalására, amelyekre alkalmatlan volt és amelyeket nem láthatott el hasznosan.” Így az elmagányosodott emberre egyetlen kollektív erő hat, az államé. „Az ember viszont

nem követhet nálánál magasabb rendű célokat és nem hajolhat meg valamilyen szabály előtt, ha nem lát maga fölött semmit, amit a magáénak érezne. Felszabadítani, ellazítani az embert mindennemű társadalmi kötődés és nyomás alól annyira, mint kiszolgáltatni saját magának és demoralizálni.”¹⁰

Durkheim társadalomdeviancia-képe olyan tudományos modellül szolgált, amelyre a XX. század további elemzéseinek egész sora támaszkodhatott. Merton a Durkheim által létrehozott rendszerben, a társadalom struktúráját követve vizsgálta a deviáns viselkedésre vonatkozó eltérő társadalmi esélyeket. Így magyarázatot talált arra a kérdésre is, hogy a deviancia és ezen belül a bűnelkövetés miért és milyen körülmények között jellemzőbb az alsóbb, a szegényebb rétegekre, mint az átlagos létfeltételek között élőkre. „A szegénység – írja – nem izolált változó. Csupán egyik alkotóeleme az egymással kölcsönösen összefüggő társadalmi és kulturális változók együttesének. Ha ebben az összefüggésben nézzük, akkor nagyon különböző állapotot fejezhet ki. A szegénység mint olyan, és a lehetőségeknek ebből keletkező korlátoltsága nem elegendő magyarázat a feltűnően magas bűnözési arányszám kialakulására... Az antiszociális viselkedés csak akkor válik normális következménnyé, amikor a szegénység és a vele összefüggő hátrányok a társadalom összes tagjai által elfogadott kulturális értékekért folyó versenyben együtt járnak azzal, hogy *a kultúra a pénzfelhalmozást tekinti a siker szimbólumának.*”¹¹

A fenti megállapítás Merton szerint a korabeli amerikai társadalomra a legjellemzőbb. Itt a meghirdetett egyenlőségben a sikerszimbólumot a pénzfelhalmozás, az anyagi jólét jelentette. „Az amerikai ideológia szerint ezek a célok átlélik a réteghatárokat, ezek a határok nem korlátozzák a célok elérését, ugyanakkor a tényleges társadalmi szerkezetben vannak rétegtkülönbségek a közös siker-szimbólumok elérhetőségében.” Az eleve hátrányos helyzetből történő indulás – alacsonyabb iskolai végzettség, rosszabb anyagi viszonyok, nyelvi nehézségek – szorongást, neurózist, antiszociális viselkedést idéznek elő.¹²

A meghirdetett egyenlőség mellett létrejött eltérő esélyek rendjében kialakultak a rétegenként eltérő értékek, normák, viselkedési minták és életmódok. A társadalom periferiáján élők körében bizonyos tradíciók átértékelődésével, az új körülményekhez való alkalmazkodás állandó erőpróbájaként létrejöttek a szubkultúrák.¹³ Ezekben a tartós sikertelenség kompenzálásaként rögzülhetnek és szinte automatikusan átörökíthetnek a deviáns viselkedési minták.¹⁴

Az erőszak, az erőszakos viselkedés amerikai szubkultúráját empirikus vizsgálatokkal is tetten érte Wolfgang és Ferracuti. Szerintük maga a szegénység kultúrává válhat. „A több generáción át sikertelen, a periférián élő rétegek körében a társadalommal szembeni elvárás is eltér az átlagostól vagy a társadalomban uralkodótól. Az állandóan irritált, frusztrált szülők gyakran válnak gondatlanná, nemtörődömmé és agresszívvá. A gyerekek öröklik a társadalomhoz való negatív viszony értékeit, köztük az erőszak kultuszát. A közvetlen környezet eltűri és el is várja az erőszakos reakciót. Így az egyén fejlődés során az értékrend részévé válik.”¹⁵

Mertonnak, továbbá a szubkultúra-elmélet képviselőinek kutatásai nyomán az 1940-es évektől kezdve már nemcsak az abszolút értelemben vett szegénység, hanem a *relatív depriváció* bűnözésre ösztönző hatására is sokan rámutattak. A relatív depriváció a társadalmi átlagtól való elmaradást jelent

a szükségletek és az egyéni aspirációk kielégítésében, a társadalmi státusban, valamint a kulturális művelődési lehetőségekben.¹⁶ Számos empirikus kutatásban tettek kísérletet arra, hogy a negatív deprivációt bizonyító tények és a bűnelkövetés között megtalálják az összefüggést. A bűnelkövetők körében végzett vizsgálatok valóban azt igazolták, hogy közöttük társadalmi jelenlétükhez képest többen vannak a szakképzetlen, alacsony iskolai végzettségű személyek, akiknek szükségletkielégítési lehetősége elmarad az átlagtól, társadalmi státusa a perifériához közeli.¹⁷ A legutóbbi kutatások már azt is jelezték; hogy a fiatalon bűnelkövetővé váló személyek körében a munkanélküliek aránya messze meghaladja a társadalmi átlagot.¹⁸ Ezek a tudományos eredmények az 1960-as évek végén váltak általánosan ismertté. A közvélemény az elkövetőt és a sértettet egyaránt áldozatnak tekintette. A deviáns viselkedési formák, különösen a bűnözés bővített újratermelődését a felgyorsult technikai, társadalmi fejlődés kísérőjelenségeként, általában az „előrehaladás”, a „fejlődés” szükségképpen megfizetendő áráként könyvelték el. Ebben az értékítéletben azonban már megjelent az ún. jóléti állam politikai lehetőségeiből, intézményeiből való kiábrándulás is.

Az 1970-es évek elején, a gazdasági válságban, a társadalom egészét irányító értékrendszer megváltozása során ismét napirendre került a gazdasági viszonyok és a bűnözés kapcsolata. A legátfogóbb – nemzetközi összehasonlítást is tartalmazó – vizsgálatot az Európa Tanács keretei között folytatták le, ennek eredményeit 1985-ben tették közzé.¹⁹ A bűnözési mutatókat a nemzeti jövedelem nagyságával, a munkanélküliek arányával és az ipari termelés bruttó értékével vetették össze a Német Szövetségi Köztársaságban, Angliában és Walesben, valamint Franciaországban.²⁰ Az eddig szokásos vizsgálati módszerekkel ellentétben nem a bűnelkövetők társadalmi helyzetének mutatóiból indultak ki, hanem az érintett országok gazdaságát leginkább jellemző fenti tényezők változásának hatását próbálták kimutatni a bűnözés alakulására. Az elemzés az 1963–1981 közötti periódust fogta át. Ebben az időszakban a 100 000 vétőképes lakosra jutó bűnelkövetők száma a Német Szövetségi Köztársaságban 2920-ról 6600-ra, Franciaországban 1350-ről 5370-re, Angliában és Walesben 2250-ről 5660-ra növekedett. A bűnözés folyamatos emelkedése mellett a gazdasági fejlődés egyik országban sem volt egyenletes. A nemzeti jövedelem 1950 és 1960 között különböző mértékben ugyan, de mindhárom országban nőtt, ettől kezdve a növekedés üteme csökkent, és az 1970-es évek második felében stagnáló értéket mutatott. A munkanélküliség a második világháború után viszonylag magas volt, helyenként elérte a 10%-ot is, majd a kedvező fejlődés hatására erősen csökkent. Az 1960-as évek elején az NSZK-ban például már nem érte el a 1%-ot sem. 1975-től újra emelkedett, és 1980-ban megközelítette a korábbi magas értékeket. Ez a változékonyság jellemzi a nemzeti ipari termelés értékének alakulását is.

A kutatók felfedezték, hogy a bűnözés számszerű alakulásában a gazdaság ciklikus fejlődése nem mutat közvetlen összefüggést. A bűnözés változásában a gazdasági körülmények javulásának vagy romlásának késleltetett reakciója sem érhető tetten. Azt a hipotézist sem igazolta tehát a kutatás, hogy a gazdasági körülmények hatása nem az aktuális bűnözésben, hanem egy későbbi időszak statisztikai adatsorában jelenik meg. A bűnözés ténylegesen ugyanis mindhárom országban folyamatosan nőtt. Ez a növekedés viszont úgy ment végbe, hogy a 100 000 lakosra jutó bűnelkövetők

aránya szempontjából nagyon különböző helyzetből induló országok a vizsgált időszak végére, 1981-re, közel azonos helyzetbe jutottak. Ez közelebből azt jelenti, hogy 18 év alatt Franciaországban 400, az NSZK-ban 230, Angliában és Walesben 250%-kal nőtt a bűnözés, hogy 1981-re nagyjából egyenlő szintet érjen el.²¹

Mindebből arra következtettek a kutatók, hogy a ciklikusan működő gazdaságot nem lehet felelőssé tenni a növekvő bűnözésért, de még a szélesedő munkanélküliség sem gyorsítja fel a bűnözés növekedését. A kutatók ugyanakkor felfedezték, hogy a gazdasági folyamatok erősen befolyásolják a büntetőpolitika, ezen belül a büntetőszankciók alkalmazását. A végrehajtandó szabadságvesztések száma például olyan mértékben növekszik, ahogyan a munkaerőpiac felvevőképessége csökken. Ez a folyamat Jankovics szerint független a felderített bűncselekmények számának alakulásától. A kiszabott büntetések válsághelyzetben azért szigorúbbak, mert ilyenkor a lakosság, a közvélemény és a hatalom intézményeinek toleranciája minden rendbontás iránt csökken. Erős a reakció még a kisebb jelentőségű bűncselekmények elkövetőjével szemben is. Bizonyos mértékig a rend felforgatóit, a bajok okozóit a bűnelkövetőkben látják, és a keményebb büntetéstől várják az elrettentést. Ez a szinte automatikus reakció természetesen növeli a kiszabott büntetések között a végrehajtandó szabadságvesztések arányát. A szigorúbb büntetés másrészt közvetlenül a gazdasági kényszer eredménye. Az ún. alternatív – szabadságelvonással nem járó – büntetések többsége valamilyen módon mindig munkakényszerrel kombinált büntetőszankció. A próbára bocsátás, a felfüggesztett szabadságvesztés tartama alatt az elítéltnak folytatni kell meglévő munkaviszonyát, vagy ha ilyen nem volt, akkor a pártfogó felügyelő segítségével munkaviszonyt kell teremtenie. Munkanélküliség idején azonban ez a követelmény nehezen vagy alig érvényesíthető.²²

A keményebb büntetőpolitikát kívánó társadalmi igény az előbbieket mellett abban is kifejeződik, hogy szélesítik a büntetőszankciókkal üldözendő magatartások körét. Olyan cselekményekkel szemben is büntetőbíró-sági eljárást rendelnek el, amelyeket korábban rendőrbíró-ságok vagy szabálysértési hatóságok bíráltak el. Ezek a reformakciók egyébként jó szolgálatot tesznek a politikai hatalomnak, mert elterelik a közvélemény figyelmét a gazdasági és társadalmi bizonytalanságról.

El kell ismerni – mondotta az Európa Tanácsban tartott beszédében Badinter francia igazságügyi miniszter 1982-ben –, hogy a munkaerőpiac telítődése miatt a gazdasági válság növeli azoknak a számát, akik teljesen, részben vagy krónikusan munkanélküliek, akik nem kapnak szakképzett-ségüknek megfelelő munkát, így a helyzetük bizonytalan. Ezek többsége első ízben munkába állni szándékozó fiatal. A gazdasági recesszió nemcsak a felfelé történő mobilitás további reményétől fosztja meg őket, hanem az eredeti, származásuknak megfelelő társadalmi helyzetük megalapozását is nehezíti. A társadalom perifériájára szorulnak, és szimbólumaivá válnak egy olyan rendszernek, amelyből kizáródtak. Reményvesztettségük gyakran vezet a legkülönbözőbb bűncselekmények elkövetéséhez. Velük szemben a büntető igazságszolgáltatás jobb híján csak a szabadságvesztés büntetését tartja célravezetőnek.²³

Ez az a réteg, amelyből a munkanélküliség és a bűnözés utánpótlása egyaránt képződik. Tömeges társadalmi megjelenésük a büntetőpolitikában

gyors és radikális változást eredményez. Társadalmi szinten azonban sem a vétőképes lakosság 2–5%-át kitevő bűnözés, sem a munkaképes korú lakosság 3–10%-át érintő munkanélküliség nem olyan statisztikai nagyságrend, amely alkalmas lenne arra, hogy kifejezze a két jelenség korrelációját. A munkanélküliség gyors növekedése ugyanis az érintett rétegekben növelheti a veszélyeztetettséget, a bűnelkövetésre való társadalmi hajlamot anélkül, hogy az egész bűnözés látványosan növekedne.²⁴ E tényezőnek ellentétes hatása is lehet. Gazdasági válsághelyzetben ugyanis az egész társadalomban felerősödnek olyan erők – szolidaritás, kisközösségi kohézió stb. –, amelyek éppen a bűnözés csökkenése irányába hatnak. De csökkenhet a bűnüldöző hatóság felderítő tevékenysége is olyan kisebb súlyú vagy intellektuális bűncselekményekkel kapcsolatban, amelyekről éppen a gazdasági recesszió, az új körülmények és értékítélet módosulása tereli el a figyelmet. Az adatok tanúsága szerint a felderített bűncselekmények aránya továbbra is növekvő ugyan, de a növekedés üteme nem feltűnő, viszont a bűnözés összetétele – legalábbis az elkövetők szociális adottsága szempontjából – jelentős átalakulást mutat. Ez utóbbi megállapítást támasztják alá többek között a Gahey 1986-ban megjelent cikkében közölt adatok, amelyek szerint az 1970-es évek gazdasági válsága következtében az amerikai bűnelkövetők körében robbanásszerűen nőtt az első és második generációs bevándorló színes bővű, nyelvi nehézségekkel küszködő, szakképzetlen személyek aránya, és ugrásszerű növekedést mutatott általában a színes bővű és az előbbihez hasonló szociális adottságú városlakók bűnözési aktivitása. Ami pedig a munkanélküliséget illeti, az 1980-as évek elején a letartóztatást megelőző két éven belül állandó munkaviszonya volt a feketék 51%-ának, a dél-amerikai bevándorlók 60%-ának, a nem színes városlakók 67%-ának.²⁵

A kutatók egy része a büntetés – és ennek uralkodó formája a börtönbüntetés – történeti fejlődésének vizsgálata során jutott arra a következtetésre, hogy a társadalom mindenkori adottságai, köztük a gazdasági tényezők közvetlenül nem a bűnözést, hanem az annak szankcionálására intézményesült rendszert befolyásolják. Ignatieff és Foucault nagy jelentőségű filozófiai, büntetéstörténeti munkáikban angol, illetve francia történelmi példákon keresztül bizonyítják, hogy a tőkés rend szabályai, értékei az intézmények egész rendszerében reprodukálódnak. Az értékátörökítés színtere a család, az egyház, az iskola, a szociálpolitika stb., de az uralkodó, sajátosan kapitalista értékek alól nem mentesek a kórházak, az elmeegógyintézetek, szeretetotthonok és a börtönök sem.²⁶ „A börtön csak a kontrollrendszer egyik formája – írja Ignatieff –, amelynek az a célja, hogy alakítsa a válságban növekvő ipari proletariátust és kezelje a társadalomban létrejött diszfunkcionális jelenségeket az új piaci rendszer fejlődésében. A börtönreformokat nem tisztán elvi motívációk irányítják, ezek végső célja mindig a mindenkori társadalmi érdekeknek megfelelő fegyelem és a társadalmi rend megteremtése. Ugyanakkor a reformisták mozgalmi nem egyszerűen az osztályérdeket fejezték ki, vallási és emberbaráti impulzusok is vezérelték őket. Többé-kevésbé azonban a büntetőjog, még inkább a büntetési rendszer az uralkodó osztály kontroll-eszközeként működik.”²⁷

Melossi az amerikai gazdasági fejlődés tükrében az 1880-as évek első felétől vizsgálta a börtönnépesség alakulását. „A recesszió idején – írta –, amikor a munkanélküliség nagy, szinte automatikusan növekszik a börtönben levő népesség, romlanak a börtönbeli létfeltételek. A prosperitás idején

a börtön képes kényelmes létet, sőt még szakképzettséget is biztosítani.”²⁸

A kriminológia „*neomarxista*” irányzata e kérdés tárgyalásánál abból indul ki, hogy a nyilvántartott bűnözők többsége abból az „ipari tartalékseregből” adódik, amelynek Marx szerint igen jelentős szerepe van a kapitalizmus fennmaradásában. Ez a periférián élő passzív sereg pusztá létével csökkenti a többiek mozgalmi aktivitását a prosperitás vagy a gazdasági stagnálás időszakában. A válságban szintén pusztá létével korlátozza a társadalmi követelések kifejezését, szabályozza, piachoz igazítja a munkaerőt. Eszközt jelent az elnyomáshoz, a munkások feletti uralomhoz.²⁹

Ennek, a kapitalizmus léte szempontjából nélkülözhetetlen tömegnek a féken tartására – a „*neomarxizmus*” szerint – kétféle eszközrendszerrel intézményesített az uralkodó hatalom: a börtönököt és a szociálpolitikát. A klasszikus kapitalizmus időszakában a börtön a legáltalánosabban elterjedt büntetési forma volt, összetett társadalmi funkciókkal. A benne kifejeződő intézményesült fenyegetés elősegítette a kapitalista munkamórról elterjedését. A börtönbeli létfeltételek mindig egy fokkal rosszabbak voltak, mint a legrosszabb helyzetben levő munkások életviszonyai. A börtön ugyanakkor nagy tömegek befogadására alkalmas intézmény volt, amely kizárta a felesleges népesség egy részét a munkaerőpiacról. A klasszikus kapitalizmus szociálpolitikája is az ún. „felesleges” lakosság „megrendszabályozásaként” intézményesült. Funkcióját azonban a hatékony munkaerőpiac szükséglete teremtette meg; bizonyos jóléti beruházások nélkülözhetetlenek voltak ahhoz, hogy a versenyből pillanatnyilag kiszorultak egészséges, munkára alkalmas tartaléksereget jelentsenek. A kifejezett kapitalizmusban minden sokkal bonyolultabb lett. A monopolizálódás következtében átalakult a termelés, a gazdálkodás és a piac szerkezete, stabilizálódtak az árak, alku tárgya lehetett a munkabér, hosszabb távra lehetett tervezni, elkerülhetőnek tűnt a válság, megerősödött a középosztály érdekeit biztosító szakszervezeti mozgalom. Mindezek következtében megváltozott a munkaerőfelesleg társadalmi funkciója. A monopóliumok uralta gazdasági rendszerben a „tartaléksereg” már nem játszott szerepet a társadalmi követelések korlátozásában, féken tartásában és abban sem, hogy rajta keresztül diktáljon munkaerőkölcsöt a termeltető. Ez a tömeg viszont fogyasztóként töltött be komoly szerepet, mivel a „jóléti társadalomban” felhalmozott javakat társadalmilag szabályozott módon vette igénybe. Ez a gazdaság számára ugyanolyan fontos volt, mint korábban a munkaerő-tartalék. A keynesi elképzelések alkalmazása az 1960-as évek végéig konszenzusra kényszerítette a gazdaság- és a társadalompolitikát, és elkerülhetővé tette a gazdasági válságokat. Ebben a rendszerben a börtön már nem tölthette be megfélemlítő, munkaerő-kínálatot szabályozó szerepét, s így akár pszichológiai kezelő intézménnyé, gyógyítóhellyé változhatott volna, ha a kapitalista gazdaság fejlődése nem torpant volna meg az 1973-at követő években. Ettől kezdve a börtön által szimbolizált büntetőpolitika kendőzetlenül újra betölthette klasszikus értelemben vett társadalmi funkcióját.³⁰

A „*neomarxista*” irányzat más szerzői szerint a politikai feszültség és a büntetések szigora között van okozati összefüggés. Lenke például kifejti, hogy a büntetések nem a bűncselekmények nagyságrendjére vagy társadalomra veszélyességére való reakciót fejezik ki egy-egy országban, hanem azt, hogy mekkora a politikai feszültség. Minél diktatorikusabb az államberendezkedés, minél alacsonyabb az alsóbb osztályok politikai befolyása, minél

gyakoribbak például a sztrájkok, annál represszívebb a büntetőpolitika. A kemény, megfélemlítésen alapuló büntetések, alkalmazásával szerinte kifejezésre jut az a politikai stratégia is, amely helyt ad a középosztályok félelmének és gyanakvásának, az alacsonyabb osztályok minden aktivitásával szemben. Csak a gyenge, nem igazán magabiztos, valódi tömegbázissal nem rendelkező hatalom engedheti meg magának, hogy azonos szankciókkal reagáljon a rá nézve veszélyes politikai aktivitásra és a klasszikus értelemben vett veszélyes bűnös viselkedésre.³¹

A gazdasági viszonyok és a bűnözés, illetve a büntetőpolitika kapcsolatát kutató – eddig bemutatott – szociológiai, kriminológiai irányzatok által kínált „megoldások” a fennálló politikai, hatalmi viszonyok radikális megszüntetésétől a társadalom- és szociálpolitika, reformszerű megváltoztatásán át a büntetőpolitika tudatos átalakításáig terjednek. A marxista tanokra támaszkodó iskolák a fennálló polgári társadalom hatalmi logikáján belül nem láttak lehetőséget az alapvető konfliktusok feloldására.³² A többé-kevésbé radikális tudományos irányzatból a mindenkori politikai hatalom bizonyos elemeket a *hivatalos ideológia rangjára* emelt. Durkheim tudományos tételei ebből a szempontból kettős pályát futottak be. Fontos szemléleti, módszertani kiindulásul szolgáltak a devianciát kutató következő generációknak, anélkül azonban, hogy követői a társadalom kritikáját is magukévá tették volna. Így azok hosszabb ideig nem jelentek meg a hivatalos ideológiában sem. Csak az 1960-as évek végén ismerték el Durkheim társadalomkritikai tételeinek igazságát és használták fel a meghirdetett társadalompolitikában.

Durkheim – amint az már közismert – a bűnözést a társadalom állandó kísérőjelenségének tartotta, számára a bűnözés ugrásszerű emelkedése vagy csökkenése jelentett „válsághelyzetet”. Az ún. hipercivilizációval kapcsolatban – korábban idézett – tételei azonban azt jelzik, hogy már az 1800-as évek második felében felismerni vélte az állandósuló vagy legalábbis tartóssá váló társadalmi értékvárat. Talán az utóbbi készítette arra, hogy stratégiai elképzeléseket fogalmazzon meg a társadalmi bajok kezelésére. Ezek megvalósításában a legnagyobb szerepet a természetes kisközösségeknek szánta. „Az egyének jobban kell érezniük – írta –, hogy hozzátartozik ahhoz a kollektív lényhez, amely megelőzte őt időben, amely túléli őt és amely minden irányban túlterjed rajta.” Ez az érzés, kötelék csak a kisközösségek láncolatában kapcsolódhat a legnagyobb közösséghez. A kisközösségek lennének hivatva annak az erkölcsi hatalomnak a megteremtésére, amely ki tudja fejteni az egyének sokaságára azt a hatást, amelyre az állam nem képes. Vitatkozva azokkal, akik már ebben a korban eltúlozták az iskolai nevelés társadalmi szerepét és attól várták az értékválság enyhítését, a következőket írta: „A nevelés csupán a társadalom képmása és tükré. A társadalmat reprodukálja kicsiben, s nem ő hozza létre a társadalmat. Ha egészségtelen az az erkölcsi közeg, amelyben a tanítók élnek, semmiképpen nem vonhatják ki magukat a hatása alól: hogyan irányíthatnák neveltjeiket másfelé, mint amerre ők is mozognak?”³³

Merton követői, a jóléti állam ideológusai a rétegenként eltérő kultúra és így a devianciára ösztönző szubkultúra társadalmi reprodukciójának ellensúlyozására helyezték a hangsúlyt. Ebben vélték egyébként megtalálni az egyenlőbb esélyek megteremtésének lehetőségét is. Mivel az uralkodótól eltérő értékei újratermelésének színterét a természetes kisközösségekben – család, szomszédság, kortárscsoport – látták, az ezek által kifejtett hatás gyengítésére a hivatalosan intézményesített fórumokat kívánták felhasználni. A jóléti

állam politikájában is megjelenő koncepció alapján növelték a természetes közösségekkel szemben az iskola és az egyéb, a szocializációban szerepet játszó intézmények társadalmi jelentőségét. Finomították, differenciálták a szociálpolitika eszközeit. A mindvégig szűkösen mért pénzbeni támogatás mellett a társadalmi beilleszkedést segítő szakemberek hálózata is segítette a rászorulókat. A deviáns viselkedések társadalmi kezelésében nagy reményeket fűztek az intézetekhez, közöttük a zárt intézetekhez. Hittek abban, hogy a természetes környezetből kiragadott, intézeti körülmények közé helyezett személyek megfelelő szakmai segítséggel képesek lesznek elsajátítani az ott közvetített uralkodó értékeket. Hittek abban, hogy az intézetek lakóinak személyisége olyan mértékben alakítható át, hogy elbocsátásuk, szabadulásuk után kisebb segítséggel „ellenállóvá” válnak a szűkebb környezet sugallta „csábításokkal” szemben. E hitet táplálta az emberi magatartással foglalkozó tudományokból áradó optimizmus: a deviáns személyek kezelhetőségének, nevelhetőségének illúziója. A börtönökben „fehérköpenyes” teamek – pszichológus, pedagógus, pszichiáter, social worker szakemberek – vették át a szakmai irányítást. A büntető jogalkotás is alkalmazkodott az új körülményekhez annyiban, hogy szélesebb körben alkalmazhatóvá tette a „kezeléshez” szükséges kereteket biztosító határozatlan vagy relatíve határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetést, általánosan elismerte és széles körben érvényesítette a reszocializációt szolgáló pártfogó felügyeletet, az utógondozás intézményét.³⁴

Ez a társadalompolitika részeként is megjelenő ideológia egy prosperáló gazdasági környezetben nagyon közelinek ígérte az alapvető társadalmi ellentétek, egyenlőtlenségek megszűnését. Az 1960-as évek végétől kezdve azonban nyilvánvalóvá vált e politika válsága. A gazdasági fellendülés először ütemében lassult, majd bekövetkezett a recesszió. Az egyes rétegek életszínvonala a látványos emelkedés után csökkent, a társadalmi különbségek ugyanakkor tovább nőttek. A társadalom periferiáján élők közül csak keveseknek adatott meg az ígért felemelkedés. Nőtt viszont az állandó szociális támogatásban részesülők aránya. A gazdasági válság nyomán ismét a háború utáni színvonalra szökkent fel a munkanélküliek aránya. Az „iskolabusz”-rendszerrel fémjelzett neveléspolitikát ott is csődött mondott, ahol őszintén törekedtek a hátrányos helyzetű iskolák megszüntetésére. A kedvezőtlen szociális, műveltségi helyzetből induló, első generációs városlakó családok jelentős része szétzilálódott. Egyes értékelések szerint ehhez nagymértékben hozzájárult az anyagi és személyi függőséget jelentő szociálpolitikai támogatás, amely – az alapját képező szabályozás módjai miatt – csökkentette a szülők önállóságát és felelősségét. Ujratermelődtek és terjeszkedtek a nagyvárosok slumos körzetei. Folyamatosan és soha nem látott mértékben növekedett a bűnözés, ezen belül különösen a fiatalok bűnözés. Jelentős szervezett erővé vált az alvilág. A társadalomban az előbbieket miatt és az időközben egyre mélyülő gazdasági válság következtében erőteljesen növekedett a faji előítélet.³⁵

A kivezető utat gazdasági téren számos országban a piaci mechanizmusok érvényesítésében, a társadalom irányítása terén pedig a decentralizálásban, a gyámkodás megszüntetésében vélték felfedezni. Ha az állam visszavonul a magánszférából – vallották –, akkor ott felélednek azok az egészséges, organikus mechanizmusok, amelyek automatikusan növelik az egyéni felelősséget és fel-támasztják a korábban felmorzsolts kisközösségeket. Továbbra is elismerték, azt, hogy a létfeltételek rétegenként eltérő életmódot, kultúrát, normákat hoznak létre, lemondani látszottak azonban az értékek és az elvárások uniformi-

zálásáról. A társadalmi beilleszkedés, beolvasztás támogatása helyett meghirdették a toleranciát. A szociálpolitika tartalmilag alakult át. A csökkentett, de még megmaradt anyagi eszközöket egyre inkább alanyi jogon kezdték felosztani. Eleve így szabályozták újra például a munkanélküli-segélyhez való jogosultságot. A korábban az egyénre koncentrált és nagy intézeti háttérrel működő szociálpolitikát felváltották a családra orientált eszközök. Arra törekedtek, hogy a bajba jutott családokat aktivizálják problémáik megoldására. Abból az elvből indultak ki, hogy a segítők nem helyettük, hanem velük együtt tesznek kísérletet bizonyos jogaik érvényesítésére, kötelezettségeik teljesítésére. Családi hatáskörbe került az új generáció szocializációja, a legidősebbek gondozása, a betegápolás stb. Mindezek a változások azonban olyan gazdasági körülmények között – részben azok hatására – jöttek létre, amikor hiányoztak megvalósításuk feltételei.

A recesszió, a munkanélküliség ugyanis mindenekelőtt azokat a rétegeket sújtja, amelyek már képtelenek felvállalni a rájuk kiosztott új szerepeket. Pusztán attól nem lesz nagyobb valakinek a felelőssége, közösségi összetartozási érzése mert újabban ezt várják el tőle, éppen akkor, amikor sorsa egyre reménytelenebbé válik. „A lumpenproletárok már majdnem mindent elveszítettek” – írja Nils Christie. „Nem fenyegethetők, hogy elveszítik munkájukat, mert az már megtörtént. Nem fenyegethetők, hogy gyengülnek családi kapcsolataik, mert az már megtörtént. Azzal sem fenyegethetők, hogy hozzátartozóik szenvedik meg bűneiket, hiszen a jóléti állam minimális szinten már törődik velük. Azt, aki a társadalom periferiáján, a legminimálisabb létfeltételek között akar élni, nehéz bármivel is fenyegetni, biztatni.”³⁶

A társadalmi közeg a meghirdetett toleranciának sem kedvez. A közép-retegeket sújtó gazdasági bajok, a közbiztonság folyamatos romlása nem növeli az átlagtól eltérő módon élők és viselkedők iránti türelmet. Ellenkezőleg, az átlagpolgár már nem a periférián élők fokozatos és egyenlő jogokon alapuló integrálását követeli, hanem a kényszert, a megtorlást, a megfélemlítést. Ez utóbbi körülménynek köszönhető a büntetőpolitika legutóbbi neoklasszikus reformja is. A reform értelmében a büntetőpolitikának nyíltan szakítania kell minden korábbi reszocializációs illúzióval. Ez pedig csak a klaszszikus, tettarányos felelősségi rendszer visszaállításával oldható meg, amelyben nincs vagy alig van helye a személyi társadalomra veszélyesség, a javíthatóság mérlegelésének, amely tehát szigorúan a társadalomra veszélyes tette, az abban megnyilvánuló bűnösségre koncentrált. Eszerint vissza kell állítani a törvény előtti egyenlőséget, függetlenül a létező társadalmi különbségektől és attól, hogy a felfedezett bűnözés utánpótlását túlnyomó többségben továbbra is a periférián élők produkálják. A büntetőpolitika feladatkorét világossá és egyértelművé kell tenni, onnan száműzendő a szociálpolitikai funkciók többsége. A büntetés valódi célja a bűncselekménnyel megsértett társadalmi igazság helyreállítása. Ennek érvényesítése során bízni lehet abban, hogy feléled a büntetés generális preventív hatása. A potenciális bűnöző ebben az új rendszerben pontosan ki tudja számítani, hogy tettéért milyen büntetésre számíthat. A büntetés ugyanakkor kimondottan és nyilvánvalóan hátrányt, megérdemelt szenvedést jelent, amitől félni kell. Mindehhez már csak egy stabil értékrend alapján felállított skála szükséges a bűncselekmények társadalomra veszélyességének rangsoráról, amely mellé a büntetések súlyossága szerint kialakított rangsor illesztendő. A büntetés kiszabást akár a számítógépre is bízhatják.³⁷ Ez a büntetőjogi rendszer, mint láttuk, prioritási listát teremt a tár-

sadalom értékrendjéről. Azok szenvedjenek a legtöbbet, akik a lista szerinti legsúlyosabb tettet követték el. Ez első látásra igazságosnak tűnik. Elgondolkodtató azonban, hogy kialakítható-e a mai értékválságos helyzetben egy, a felelősséget kizárólag egyetlen magatartás alapján meghatározó skála, amely mellé automatikusan illeszthető a büntetés – teszi fel a kérdést Nils Christie.³⁸ (Egyébként már Európában is dolgoznak egy ilyen rendszer létrehozásán Svédországban, amely a kisebb súlyú és a közlekedési bűncselekmények elbírálását szolgálná.)³⁹

Az új büntetőpolitikai irányzat meghirdette a harcot a szabadságvesztések kiszabása ellen. A jóléti társadalom börtöneiben már nem folyt rendszeres, nagyüzemi termelés, ennek ugyanis már a klasszikus kapitalizmusban megszűnt a gazdasági feltétele. Helyette a kezelés, a nevelés, a gyógyítás, a terápiás jellegű munkáltatás töltötte be a reszocializáció szerepét. A börtönök lakóinak száma a bűnözés folyamatos növekedésével emelkedett. Nőtt továbbá a határozatlan és általában a hosszabb tartamú szabadságvesztés széles körű alkalmazásával is. Az elítéltek eltartása, féken tartása egyre több nehézséggel járt.

A túlszűfolttság okozta gondok szaporodásával a zárt intézetekben egyre kevesebb szó esett a személyiségátformáló tevékenységről, hiszen az a legjobb szándék és a magas szintű szakmai tudás ellenére is hatástalannak bizonyult, többek között leginkább ott, ahol a szabadulás utáni negatív környezeti körülmények nem változtak. Be kellett látni azt is, hogy a kényszer keretei között történő nevelés, gyógyítás, kezelés csak esetlegesen hozhat jó és tartós eredményeket. A legfőbb érv azonban az volt, hogy a magasan képzett szakemberek foglalkoztatása az egyébként is egyre nagyobb költséggel működő fegyintézetekben már pénzügyi okokból is tarthatatlan. („Nem etethetjük tovább a lovakat ahhoz, hogy a verebek jóllakjanak” – írta már 1967-ben Moynihan, az amerikai elnök tanácsadója.)⁴⁰ Azt azonban senki sem vitatta, hogy a neoklasszikus büntetési elvek érvényesítése során sem nélkülözhető a börtön mint büntetési forma. Hiszen ez a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőitől legalább a büntetés tartamára fizikailag védi a társadalmat, emellett jól arányosítható a büntetett társadalomra veszélyességéhez is. Létével félelmet kelt a társadalom potenciális bűnelkövetőiben, így betölti a generális prevenció szerepét. Az intézetek belső rendjéről azonban megállapították, hogy az az új elvárásokhoz igazítandó. A rezsim lényege: a katonás fegyelem, a szigorú napi-rend, az iskolai rendszerű oktatás, a szakmai képzés és a korlátozott lehetőségek közötti munkáltatás. Az új ideológia szerint a büntetés utáni időszak egyre kevésbé tartozik a büntetőpolitika hatáskörébe. A bűnhődés és a társadalmi integráció az 1980-as években már nehezen összebékíthető célkitűzés. A szabadulás után az esetek többségében egyébként is minden erőfeszítés reménytelen. A munkanélküliségből fakadó problémákkal legkevésbé a szak-képzetlen, hátrányos helyzetű, büntetett előéletű, éppen börtönből szabaduló réteg képes megküzdeni. E problémák megoldását a korábbi védekezési helyzetből újabban támadásba lendült büntetőpolitika elhárította magától. A szabadságvesztések aránya – az említett okok miatt – a kiszabott büntetések között csökkent, és az egy-egy elítéltre jutó büntetési tartam is rövidebb lett. Az egyre veszélyesebb bűncselekmények számszerű növekedése, „bővített újratermelése” azt eredményezte, hogy az eredeti jogpolitikai szándékok ellenére a börtönnépeség nagysága a legtöbb országban változatlan maradt, néhány országban viszont folyamatosan emelkedett.⁴¹

A szabadságvesztés-büntetés helyett alkalmazott főbüntetési formák közül elsősorban a pénzbüntetésnek szántak szerepet. E célkitűzés azonban azoknál a rétegeknél, amelyeknél a munkanélküli-segély a megélhetés fő forrása volt, meghiúsult. A pénzbüntetés behajthatatlan maradt és szinte automatikusan szabadságelvonássá, elzárássá változott. A többi büntetési forma – köztük a nálunk éppen most bevezetésre került, a közérdekű munkához hasonlító *community service* – a bűnözésben legaktívabb rétegek számára szintén hatástalan eszköznek bizonyult. Az egész héten munkanélküli-segélyből élők számára anakronisztikus volt a „szabad napokon”, a köz javára végzett ingyenes munka. A fiatalkorú bűnelkövetők számára kialakított új büntetési, intézkedési formák többsége a szabad élet körülményei között munkaterápiás foglalkoztatást, iskolai oktatást, szakmai jártasságot adó képzést, hasznos szabadidő-kitöltést jelentett. Miután azonban nagyon kevés esély volt arra, hogy a büntetés alatt vagy után a fiatalok rendszeres jövedelmet biztosító munkához juszanak, e büntetések hatékonysága, visszatartó vagy nevelő ereje csekély maradt.

Külön szociológiai tanulmány tárgyát képezhetné a törvényhozásban, az ítélkezésben, a büntetésvégrehajtásban és az utógondozásban részt vevő intézmények és felelős személyek értékrendjének, hivatali viselkedésének, a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodóképességének a tanulmányozása. Annyi azonban elmélyültebb elemzés nélkül megállapítható, hogy a közel kétszáz éves büntető igazságszolgáltatás és a jogtudomány hagyományos értékrendjében képzett bírói kar konzervatív közegnek bizonyult az új tudományos feladványokból merítő politikai követelményekkel szemben. Emiatt a kodifikált jogrendszerrel rendelkező országokban – a szélsőséges irányzatok megjelenése ellenére – az elmúlt negyven évben viszonylag stabil ítélkezési gyakorlat alakult ki. A gazdasági recesszió legválságosabb periódusában sem történt drámai fordulat a büntetőszankciók alkalmazásában. A pánikszerű kampányok megvalósításától az érintett országokat általában megvédte az alkotmány, az alkotmányosan intézményesített hatalommegosztás, ezen belül a jogalkotás és a jogalkalmazás rendje, még akkor is, ha gazdasági okok miatt a hatalom stabilitása átmenetileg kérdésessé vált. A bíróságok munkájuk során mindig egy-egy bűncselekménnyel, illetve az elkövetővel kerülnek szembe, és nem az egész bűnözés okozta társadalmi gondok megoldása a feladatuk. Eseti döntésekben a jog értékvilágában sokkal egyszerűbbnek tűnik összebékíteni a generális és a speciális prevenció szempontjait, mint általános filozófiai vagy politikai síkon. A reszocializációs és szociálpolitikai szempontok csak nagyon áttételesen jelennek meg a büntetőjog tartományában, és ott sem az ítéletekben, hanem azok végrehajtásában és az azt követő utógondozásban. Az elmúlt években azonban – amint az a korábbi fejtegetésekből kiderült bizonyos mértékig, még onnan is száműzték őket. Ez önmagában még nem okozott volna jelentős gondot, hiszen a büntetőpolitika a maga sajátos és tradicionálisan kifejlesztett eszközeivel nem vállalhatja át az olyan általános társadalmi problémák megoldását, mint a munkanélküliség, a relatív depriváció, az iskola és a család intézményének funkciózavara. Helyesebb, ha ezeket elhárítja magától, és működése során klasszikus territóriumát és garanciális rendszerét őrizve vigyáz arra, hogy eszközével ne élhessenek vissza, ne használják például válságkezelésre. „A büntetőszankció – állapította meg Badinter francia igazságügyi miniszter – nem megfelelő eszköz arra a deviáns viselkedésre, amelyet a társadalmi válsághelyzet eredményezett és amelynek tanúsítója maga is tehetetlenségre ítélt, hatalom nélküli áldozat.” A miniszter felhívta a figyelmet arra, hogy a gazdasági recesszió

és a növekvő munkanélküliség körülményei között fokozott gondot kell fordítani és újra kell értékelni a közveszélyes munkakerülés, a koldulás, a csavargás törvényi szabályozását és az ezzel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatot.⁴²

Nem elég azonban kivonni a büntetőhatalom eszközeit a szociális válság teremtette territóriumról, hanem arra kell törekedni, hogy a bűnözésben is megjelenő társadalmi, gazdasági és szociális problémák a büntetőpolitika keretein kívül nyerjenek intézményes megoldást.

Erre a célra jöttek létre például néhány nyugati országban a lakással, családdal nem rendelkező, börtönből szabaduló személyek számára az *átmeneti otthonok*. Hosszabb távon számoltak ugyanis azzal, hogy a szabadságvesztés után sokak számára a munkahellyel együtt a szállás is megoldatlan problémák közé tartozik. A csavargás, a teljes létbizonytalanság, a rövid időn belül elkövetett újabb bűncselekmény megelőzése érdekében működtetik a helyi közigazgatási szervek ezeket a kis létszámot befogadó otthonokat, ahol a lakókat szociális munkások, a felnőtt pedagógia szakemberei segítik át a legnehezebb, kezdeti időszakon. Segítségükkel nemegyszer még alkalmi vagy tartósabb munkaviszony létesítésére is sor kerülhet. Hasonlóan az előbbihez, közvetlenül a bűnözés újratermelésének csökkentését szolgálja a büntetés alatt álló, különösen a *szabadságvesztést töltő személyek családjának támogatása, családgondozása*. Ez az intézmény is a helyi közigazgatás keretében működik. Eszközei közé nemcsak a szociális segélyek folyósítása tartozik, hanem a szülők pedagógiai ismereteinek bővítése, a kiskorúak iskoláztatása, szabadidős programok szervezése, a családot megillető jogok érvényesítésében támogatás nyújtása, tanácsadás stb.⁴³

Az elmondottakat összefoglalva megállapítható, hogy a tudományos-műszaki fejlődés felgyorsítja az egyenlőtlenséget eredményező folyamatokat. Egyre nagyobb szaktudást tesz szükségessé a társadalmi munkamegosztásba való belépéshez, egyre kevesebb emberi közreműködést igényel a társadalmi javak előállításához. A gazdasági fejlődés a második világháború után továbbra sem volt egyenletes, sok tekintetben ciklikusság érvényesült benne. Úgy tűnik, a nyugati társadalmakban ettől függetlenül is nőtt a relatív depriváció, és így azoknak a köre is bővült, akik – nem tudván lépést tartani a nagyobb követelményekkel: – a társadalom periferiájára kerültek vagy nem voltak képesek elmozdulni onnan. E réteg úgy termelte újra a bűnözést, hogy az – a gazdaság egyenetlen fejlődésétől függetlenül – folyamatosan növekedett.

A hazai kutatások az 1970-es évektől kezdve tettek eredményes kísérletet a társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés összefüggéseinek vizsgálatára. Ezek azt bizonyították, hogy a tudományos-műszaki fejlődés és a gazdasági változások csak közvetetten hatnak a bűnözés alakulására.⁴⁴ Más, empirikus vizsgálatok eredményei szerint Magyarországon a bűnözés reprodukciójában – társadalmi jelenlétükhöz képest – jelentősebb szerepet játszanak a hátrányos, különösen a halmazottan hátrányos helyzetű rétegek.⁴⁵ Minden bizonnyal tehát olyan negatív hatású társadalmi folyamatokról van szó, amelyeket sem a fejlett tőkésországokban, sem nálunk nem sikerült mederben tartani.

Az elmúlt negyven év tapasztalataiból arra lehet következtetni, hogy az egyenlenség nemcsak a gazdasági, hanem a társadalompolitikai és a büntetőpolitikai megnyilvánulásokra is jellemző. Kedvezőbb gazdasági körülmények között – bízva az emberrel foglalkozó tudományok és egyes szociálpolitikai eszközök hatásában – a büntetőpolitikát is az egyenlőbb esélyek megteremtése érdekében akarták felhasználni. Recesszió idején ugyanakkor megindultak azok a társadalmi, hatalmi mechanizmusok, amelyek a punitatív, megtorló

jelleget helyezték előtérbe, az igazságosság és a klasszikus értelemben vett garanciák egyidejű hangoztatásával. Ez a folyamat azonban a polgári demokráciák tudatos társadalomirányítási politikája miatt nem volt mechanikus. A büntető igazságszolgáltatásból ugyan száműzték az intézményidegen pszichológiai, szociálpolitikai módszereket, de a bűnismétlés megelőzése érdekében a helyi közigazgatásban egyes alapvetőnek tekinthető feladatokat mégis vállaltak. Ez a megoldás többek között abból az egyszerű felismerésből fakadt, hogy minden erőszak, így az intézményesített erőszak is, újabb erőszakot szül. Ha az államhatalom a bűnözésben megnyilvánuló támadást csak a megtorlás erejével tőri le, akkor pusztító erőt gerjeszt. E politika korántsem képes a társadalom periferiájára került réteg problémáinak átfogó megoldására, a negatív folyamatok megállítására — még kevésbé azok visszafordítására —, de működtet, még ha alacsony szinten is, bizonyos rendet.

Az elmúlt tíz évben nálunk is jelentősen nőtt a bűnözés; 61%-kal növekedett a 10 ezer lakosra jutó bűncselekmények száma.⁴⁶ A gazdasági nehézségek, a válságtünetek körülményei között megnövekedett bűnözés már ma is komoly társadalmi feszültséget okoz és a jövőben még inkább okozhat. Az anyagi források szűkös volta és a leszűkítetten értelmezett gazdaságossági szemlélet megnehezíti (ha éppen nem teszi lehetetlenné), hogy a kormányzat a bűnözést olyan társadalmi problémaként kezelje, amelynek megelőzésére szociálpolitikai, családpolitikai, köznevelési és közművelődési megoldásokat kell intézményesíteni. E megoldások hiányában szinte kizárólagos eszközként működnek a klasszikus értelemben vett büntetőpolitikai reakciók, a tettarányos felelősségen alapuló szankciók, amelyek a bűnözés további növekedésével egyre keményebb, szigorúbb büntetéseket hozhatnak magukkal. A történeti tanulságok és a fejlett tőkés országok gyakorlata azonban igazolja, hogy a *büntetőjog eszközszerkezete önmagában alkalmatlan a bűnözésben újratermelődő társadalmi problémák és az egy-egy bűncselekményben kifejezésre jutó egyéni konfliktusok, krízishelyzetek megoldására.*

Az új körülményekhez a büntetőpolitikának is alkalmazkodnia kell. *A tudatos társadalomirányítás eszközeként úgy kell működnie, hogy ne válhasson a félelem, a pánikszerű önvédelem államilag szentesített eszközévé.* Vigyázni kell, hogy ne a komplex társadalompolitika helyett, hanem annak részeként működtessék, és csak olyan esetekben, amelyekben ténylegesen van kompetencia. E veszély elkerülése érdekében felül kell vizsgálnia a társadalmi, gazdasági változások, általában a leginkább érintett életviszonyok körét és azok büntetőjogi szabályozását, különös tekintettel a közveszélyes munkakerülésre. Újra kell gondolni a büntetőjogi szankciók hatását, érvényesülési lehetőségét, alkalmazhatóságát. Meggyőződésem szerint elkerülhetetlen a pártfogó felügyelet és az utógondozás újraszabályozása, hatáskörének és illetékességének a gazdálkodás változóban levő rendjéhez történő igazítása. Végül, új szemléletre lenne szükség a fiatalok büntető felelősségre vonásában is, nagyobb teret engedve a toleranciának és az ésszerű differenciálásnak.

Gönczöl Katalin

JEGYZETEK

- 1 E. Durkheim: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 380. l.
- 2 G. Mayer: 1877-ben megjelent munkáját idézi az Economic Crisis and Crime című Európa Tanácskiadvány. European Committee on Crime Problems. Strassbourg, 1985. 8. l.
- 3 W. A. Bonger: Criminality in Economic Conditions. London, 1916.
- 4 F. Engels: A munkásosztály helyzete Angliában. Marx és Engels válogatott művei. I. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 49–50. l.; K. Marx: Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája. Marx és Engels válogatott művei. I. kötet. I. m. 479–480. l.; F. Engels: Eugen Düring úr tudományforradalmasítása. Marx és Engels válogatott művei. III. kötet. I. m. 258–259. l.
- 5 M. Mayhew: London Labour and London Poor. London, 1862. IV. évf. 15. l.
- 6 E. Durkheim: Az öngyilkosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 259. l.
- 7 E. Durkheim: i. m. 250–251. l.
- 8 E. Durkheim: i. m. 328. l.
- 9 E. Durkheim: i. m. 391. l.
- 10 E. Durkheim: i. m. 392–394. l.
- 11 R. K. Merton: Társadalmi struktúra és anomia. Kriminológiai szöveggyűjtemény. (Szerk. Szabó András) Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 223–224. l.
- 12 Merton: i. m. 271–273. l.
- 13 „A viszonylag stabilizált társadalmi struktúrában minden osztály kialakítja a saját, általánosan elfogadott intézményeinek együttesét, amelyek azután az ún. osztály-szubkulturát alkotják. Ez a szubkultura magában foglalja többek között az életéről és a társadalmi viszonyokról, a „helyes” és „helytelen” viselkedésről kialakított speciális elképzeléseket, az emberek közötti viszonyokat szabályozó speciális normákat, speciális életstílust a kulturális szükségletek nagyságát és irányát, a szabad idő eltöltésének módját, valamint annak manifesztálását a külső megfigyelők előtt, hogy úgy élnék, „ahogyan kell”, megbecsülést érdemlően, fogalmakat a gyermekek nevelésének módjáról. Tartalmazza ezen belül az adott osztályra jellemző aspirációk nagyságát és irányát.” Z. Bauman: Általános szociológia. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967. 458. l.
- 14 Lásd bővebben például E. H. Sutherland: Principles of Criminology. 3rd ed. Philadelphia, Lippincot, 1939. B. W. Miller: Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. Journal of Social Issues, 14, 1958. 5–19. l.; A. K. Cohen: Delinquent Boys. New York, Free Press of Glencoe, 1955.; T. Sullin: Culture Conflict and Crime. New York. Social Science Research Council, 1938.
- 15 M. E. Wolfgang-F. Ferracuti: The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology. London, Tavistock, 1967. 9–11. l.
- 16 S. Cotgrave: The Science of Society. London, Allen and Unwin, 1967. 279. l.
- 17 Lásd bővebben például C. Burt: The Young Delinquent, University of London Press, London, 1925.; L. McDonald, Social Class and Delinquency. Faber and Faber, London, 1969
- 18 Hurwitz és Christiansen 1981-ben közzétett tanulmányukban például azt jelezték, hogy 126 rövid tartamú szabadságvesztésre ítélt elkövető közül 66%-a volt szakképzetlen, 15%-nak volt ugyan szakképzettsége, de a letartóztatása előtt még segédmunkás volt. A vizsgálati alanyok 42%-a volt munkanélküli és a megkérdezettek csak 29%-a számolhatott be arról, hogy hosszabb idő óta nem volt problémája azzal, hogy munkát találjon. S. Hurwitz and K. O. Christiansen: Criminology, London, George Allen and Unwin, 1981. 129–130. l. Lásd még: M. Mc. Gahey: Economic Conditions, Neighborhood Organization and Urban Crime. University of Chicago, 1986. 231–270. l.
- 19 Economic Crisis and Crime. Council of Europe. i. m.
- 20 Már a vizsgálat kezdetén nyilvánvalóvá váltak az összehasonlítás és a kutatás módszertani nehézségei: – a bűnözést tartalmazza, a felderített bűnözés pedig nagymértékben a bűnüldöző és igazságszolgáltató szervek munkájának „hatékonyságát” tükrözi; – a bűnözés jogi definíció eredményeként összeálló társadalmi jelenség, amely nemzetközi összehasonlítást éppen az eltérő törvényi meghatározás miatt nehezen enged; – hasonló problémákat jelentenek a közgazdasági kategóriák.
- 21 Economic Crisis and Crime. i. m. 67. l.
- 22 J. Janković: Labour Market and Imprisonment. Crime and Social Justice. London, 8. évf. 17–31. l.
- 23 R. Badinter: Economic Crisis and Crime. Council of Europe, Strassbourg, 1982. 4–5. l.
- 24 R. Badinter: i. m. 6. l.
- 25 M. Mc. Gahey: i. m. 240. l.
- 26 M. Ignatieff: A Just Measure of Pain, New York, 1978.;
- 27 M. Foucault: Discipline and Punish. New York, 1979. M. Igantieff: i. m. 214–215. l.
- 28 D. Melossi: The Penal Question in Capital. Crime and Social Justice. London, 1976. Spring-Summer, 26–33. l.
- 29 K. Marx: Tőke. I. Marx és Engels Válogatott Művei, i. m. 318–319. l. K. Marx: Bémunka és Tőke. i. m. 248–249. l.
- 30 M. Colvin: Controlling the Surplus Population: The Latent Functions of Imprisonment and Welfare in the Late U. S. Capitalism. The Political Economy of Crime. Readings for Critical Criminology. Ed. by Maclean, B. D. Prentice-Hall, Canada, Inc. 1986. 154–170. l. Lásd még R. P. Weiss: Humanitarian Labour Exploitation, or Social Control? Social History, 1987. 12. évf. 3. sz. 331. l.
- 31 L. Lenke: Criminal Policy and Repression in Capitalist Societies: The Scandinavian Case. The Political Economy and Crime. Readings for a Critical Criminology, i. m. 73–86. l.
- 32 Itt kell megjegyezni, hogy a neomarixsta vagy magát radikálisnak nevező kriminológiai isko-

- lák egy része számára a létező szocializmus csak meghirdetett ideológiájában marxista, egyébként lényegileg ugyanolyan osztálynyomáson alapuló rendszer, mint a történelemben eddig létrejött bármelyik osztálydiktatúra. Más részük nem foglalkozott a szocialista országok viszonyainak tanulmányozásával, megelégedett saját országa belső társadalmi viszonyainak kritikai elemzésével.
- 33 E. Durkheim: Az öngyilkosság. 378., 379., 394. l.
- 34 Lásd: Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1978. IV. fej.
- 35 A diagnózist lásd bővebben kifejtve: A. Arendt: Crisis of Republic. New York, 1972.; D. P. Moynihan: The Education of the Urban Poor. Alumni Bulletin of the Harvard Graduate School of Education. Fall, 1967.; D. P. Moynihan: The Deeping Schism, Schism in Black America. Public Interest, 1972. Spring.
- 36 N. Christie: Limits to Pain. Martin Robertson, Oxford, 1982. 61. l.
- 37 A. Von Hirsch: Doing Justice, The Choice of Punishments. New York, 1976. 35–89, 97–118. l.
- 38 N. Christie: i. m. 35. l.
- 39 N. Jareborg: Disparity in Sentencing—Some General Observations, Council of Europe, 1987. (Kézirat)
- 40 D. E. Moynihan: The Crises in Welfare. I. m.
- 41 Prison Information Bulletin. Council of Europe. 1986. december 8. sz. 22–23. l.
- 42 R. Badinter: i. m. 7–8. l. Hasonló megfontolást ajánlott a megváltozott hazai viszonyokra figyelemmel Nyíri Sándor, a legfőbb ügyész helyettese már 1987-ben: „Ügyelnünk kell arra is — írta —, hogy a munkakerülő életmódot folytató réteget a büntető jogalkalmazás folyamatában mindig megkülönböztessük azoktól a személyektől, akik csupán átmeneti elhelyezkedési nehézségekkel küzdenek és az ebből adódó konfliktushelyzetet próbálják a törvény megsértésével megoldani. Éppen ezért véleményem szerint az sem zárható ki, hogy újra tüzetes elemzés alá kell majd vennünk a munkakerülő életmód fogalmát, illetőleg azt, hogy mikor kell a munkavállalásra nem törekvő embereket közveszélyesnek tekinteni.” Nyíri Sándor: Új szemléletmóddal a bűnözés új jelenségeiről. Belügyi Szemle, 1987. 9. sz. 60–61. l.
- 43 Imprisonment and the Criminal Justice System in Sweden. Stockholm, 1980. 5–11. l. Lásd: Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. 135. l.
- 44 Lásd például: Gödöny József: A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1976.; Szabó András: A büntett és büntetés. Gondolat, Bp. 1979. 197–285. l.; továbbá Diczig István: A magyarországi bűnözés várható alakulása az ezredfordulóig, különös tekintettel a személyek javait károsító bűncselekményekre. Kriminológiai Közlemények, 14. Magyar Kriminológiai Társaság, Bp. 1987. 4–30. l.
- 45 Lásd többek között Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika, i. m. 7–44. l.
- 46 Tájékoztató a bűnözésről — 1987. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatói Csoportfőnökség és a Legfőbb Ügyészség Titkársága. 9. l.

További adalék a bv-bíró problémához*

Kabódi Csaba vitaindító cikke panaszolja, hogy a honi szaksajtó mostohán bánik a büntetvégrehajtási bíró problémáival, csend honol e terület felett. E megállapítás valóságtartalmát elismerve szeretném megjegyezni, hogy ugyan a jogtudomány művelői tényleg kevesebb figyelmet szenteltek e témakörnek, de amint erre dr. Palánkai Tiborné is utalt hozzászólásában, az Igazságügyi Minisztérium Bírósági Főosztálya több gyakorlati vonatkozású jelentésben, útmutatásban segítette a büntetvégrehajtási jog és a bv-bírói eljárás vitás kérdéseinek eldöntését, ezzel is hozzájárulva e jogterület műveléséhez.**

Nem kívánom érinteni valamennyi elméleti és gyakorlati problémáját, aktuális gondjait (a bv-bírói eljárás hiányosságait, az eredményesség gátjait) e jogterületnek és nem óhajtom az új büntetőjogi fejlődés gyümölcseként méltatni azt az egyre jobban erősödő szemléletet sem, melynek eredményeként végre (legalábbis a jogalkotás szándékai szerint) „minőségileg új rangot” kapott a bv-bíró feladata, hatásköre, tevékenysége. Minderről ugyanis Kabódi Csaba és Palánkai Tiborné nálam avatottabban már szóltak. Én gondolataikat, törekvéseiket az alábbi árnyalatokkal egészíteném ki.

Csupán a büntető judikatúra elméletében és gyakorlatában – a dolog természeténél fogva – mindeddig minden hagyományt nélkülöző büntetvégrehajtási bíró portréjának kialakításához szeretnék néhány vonással-színnel hozzájárulni. Annál is inkább tehetem ezt, mert Kabódi Csaba cikkének indító sora is a bv-bíró portréjával (a Télapó alakjával) kezdődnek. E gondolatok kapcsán keresek alkalmat a bv-bíró feladatainak ellátásával összefüggő tapasztalataim közbeszövésére. Remélem, e kísérlet során nem térítenek el „a nagy büntetőeljáráshoz szokott” bíró tapasztalatai. csupán felhasználom az e jogterületet éveken át figyelemmel kísérő kollégiumi vezető élményanyagát, a bv-intézetekben és a tárgyalótermekben meghallgatással eltöltött órák benyomásait.

Ki, s ki voltaképpen a büntetvégrehajtási bíró? Hagyományos perjogi garanciákkal körülbástyázottan tárgyaló „igazi bíró”, vagy a börtönben ellenőrző közegként megjelenő, orrát mindenbe beleütő felügyelő személy, aki – élvén a francia mondással – „kavics a börtönigazgató cipőjében” vagy a büntető hatalom zordon fellegeiből alábocsátkozó jóságos Télapó, vagy csupán sokrétű, adminisztratív jellegű büntetvégrehajtási feladatot ellátni kényszer-

*Hozzászólás dr. Kabódi Csaba: Eljárás a büntetvégrehajtási bíró előtt, és dr. Palánkai Tiborné: Gondolatok a büntetvégrehajtási bíróról c. cikkekhez.

**Ugyanezen az úton járt egyébként az Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztálya is az Utógondozás és pártfogó felügyelet c. tanulmánykötet megjelentetésével. E kiadványban gyakorlati szakemberek, közvetve ugyan, de mégiscsak érintették a büntetvégrehajtási jogot, s benne a bv-bíró tevékenységét, különösen a pártfogó felügyelet – közelebről a magatartási szabályok problémakörének – vizsgálatán keresztül.

rülő bv-csoporttag, netán hithű gyakorló kriminológus, aki azon fáradozik, hogy a szabaduló elítélt útját egyengesse, vagy egyszerűen „csak bíró”, aki a hatályos büntető jogszabályok nyújtotta lehetőségek közepette speciális feladatokat lát el a büntető felelősségre vonás utolsó szakaszában?

Mindezekből van benne több-kevesebb, és még valami más, valami új is. Nyilvánvalóan legelőbb is hagyományos jogi ismeretekkel felvértezett jogásznak kell lennie. Jogi ismeretek hiányában ugyanis nem tudna egyrészt a büntetésvégrehajtás során óhatatlanul felmerülő értelmezést igénylő jogkérdésekben eligazodni (esetenként ugyanis vállalnia kell a jogi szakértő szerepét!), másrészt nem tudná kellően tájékoztatni az elítélteket jogaikról, kötelességeikről, személyes, családi, munkaügyi stb. gondjaikról. Ugyanakkor büntető jogásznak is kell lennie, aki érti azt a kriminális szituációt, amely miatt az elítélt abba a helyzetbe jutott, hogy előtte áll. Különbben nem tudná magát azonosítani a megelőzésben felismert büntetési céllal.

Ismernie kell tehát azt az egységes büntető felelősségrevonási folyamatot, melynek utolsó – nem ritkán meghatározó – fázisába kapcsolódik be, amelyben – főleg az egyéniség, a társadalomra veszélyesség, a nevelhetőség stb. vonatkozásában tett – esetleges korábbi hibás lépéseket kell korrigálnia. Azután pedig kell-e bírónak lennie, bírói lelkiismerettel, függetlenséggel, mérlegelési képességgel, etikával rendelkeznie? Van olyan felfogás, amely szerint már a büntetés kiszabása sem tartozik a szorosan vett igazságszolgáltatás feladatai közé, e nézet hívei méginkább elúznák a bírót a büntetésvégrehajtás területéről. (Ehelyütt nem szállok vitába e koncepcióval.)

Mély meggyőződés, hogy jelentős előrelépés történt jogállamiságunk kiteljesedése útján a büntető felelősségre vonás történetében, amikor a büntetésvégrehajtási feladatok egy részét a bíróságra bízta. Vannak a bv-bírói feladatkörnek tipikusan bírói mozzanatai, amikor a bv-bíró egyenesen kiegészíti az ítélező bíróság határozatát (pl. a közérdekű munkaként végrehajtandó javító-nevelő munka esetében, vagy a próbaidőre felfüggesztett büntetés utólagos végrehajtásának elrendelésével). A bv-bíró tevékenységének ugyanakkor jelentős részét teszi ki a meghallgatás, esetleg – bizonyítási eljárás eredményeként – olyan határozatok hozatala, amelyekben bizonyos tények súlyának mérlegelése, és ehhez gyakran érzékeny jogkövetkezmények fűzése a feladat (így pl. a munkafegyelem megsértése, a magatartási szabályok megszegése esetén új büntetési nem meghatározása, szabadságelvonás, és a büntetésvégrehajtás alatti magatartás következményeként más büntetésvégrehajtási fokozatba helyezés).

De a bírói függetlenség, tárgyilagosság, és méginkább a bírói etika is elengedhetetlen kellék e hivatal betöléséhez. Ma már ugyan nem fordul elő, de – nem is oly régen – többször volt rá példa, hogy a bv-intézet parancsnoka személyes sértésnek, az intézet fegyelmi helyzete elleni támadásnak vette, ha a bv-bíró döntése eltért az intézeti előterjesztéstől pl. a feltételes szabadságra bocsátás esetében. A bírói függetlenség nemcsak a befolyásolástól való mentességet jelenti, hanem az elítélttel való foglalkozás során óhatatlanul előbukkanó szubjektivitás kiküszöbölését is. A bírói etika pedig nem más, mint az emberi személyiség megbecsülése, az emberi minőség, méltóság tiszteletben tartása az ítéletben. Ez nem elhanyagolható eszköze a személyiség formálásának, végső soron a bűnözés megelőzésének. A mértéktartó, emberséges bírói magatartás megóvja a kiszolgáltatott személlyel szembeni hatalmaskodástól, csakúgy, mint a jóságos Télapó atyáskodásától, s ezzel tiszteletet vív ki.

A gyakorló bíró tapasztalataira támaszkodva itt utalnék arra, egyetértve Kabódi Csabával, hogy valóban van a bv-bíró feladatkörében több igazgatási jellegű tevékenység. Ez azonban munkája egészének bírói jellegét nem szorítja háttérbe, még akkor sem, ha az igazán bíróinak nevezett eljárásokban is vannak igazgatási jellegű mozzanatok, amelyeket Kabódi igen szemléletesen kiemelt. A fejlődés jelen pillanatában – Palánkai Tibornéval együtt – nem ebben látom a bv-bíró „valódi bírói rangját” veszélyeztetve. Nem azzal vélem eljárását bírói jogalkalmazássá formálni, hogy annak minden tevékenységét a büntetőeljárás ismert bizonyítási és perjogi rendjével, garanciáival ruházzuk fel. A kontradiktórius eljárással hosszú éveken át együttélő bíróként eszemben nincsen e – semmi más tárgyalási formához nem hasonlító – nagyszerű judikatúra-vivmányt lebecsülni, mégis azt állítom, hogy sok esetben egyenesen a döntés sikerét veszélyeztetné, ha valamennyi bírói eljárást azonos módon kezelnénk, ha bizonyos bírói feladatok ellátását túlformalizálnánk.

Szerintem minden elméleti fejtegetés nélkül hihető a bűnösséget, a felelősséget megállapító bírósági eljárás (amelynek döntő garanciális alapelve az ártatlanság vélelme) és a jogerős elítéltetést követő, azt egyenesen feltételező bv-bírói eljárás jogi természeté közötti különbség. Természetesen ez utóbbi esetben már nem lehet szó az ártatlanság vélelméről, ezért az itt előtérbe lépő speciális prevenció nem igényli pl. a nyilvánosságot, a pert. Bár a szóbeliség, a közvetlenség, a kontradikció ebben az eljárásban valóban szinte csak a bv-bíró és az elítélt párbeszédére korlátozódik – noha az ügyész, a nevelő, a bv-parancsnok képviselője, a hivatásos pártfogó esetenként fontos adalékokat szolgáltat – tapasztalataim alapján – jó szívvel – állíthatom, hogy az így kialakított metódus is alkalmas lehet megfelelő döntések hozatalára.

A bv-bírói feladatok egy részében az eljárás – mind a döntés, mind annak felülbírálása – közelít a „rendes” büntetőeljáráshoz. Az eltérés nem a döntések súlyából adódik, hanem az eljárás céljából, tartalmából, természetéből. Így pl. a feltételes szabadság megszüntetése, a szigorított javító-nevelő munka, illetve a javító-nevelő munka átváltoztatása alapvetően bizonyos tények, magatartásmódok megállapításával kapcsolatos, amelynek során az állítás, tagadás, védekezés, vagyis a kontradikció perdöntő szerepet játszik. Ahol a bizonyítás eredményét, a ténymegállapítás helyességét kétségbe lehet vonni, tehát szó lehet a határozat felülvizsgálatáról.

A bv-bírói feladatok más eseteiben a döntések zöme prognosztikus jellegű, tehát azok tárgya nem tények, események bizonyítása, megállapítása, hanem elemzés, értékelés, következtetés, állásfoglalás a jövőt illetően. Természetesen az ilyen határozatok helyességét nem elsősorban a kontradikció, a perorvoslat lehetősége, vagyis az eljárás peres jellege dönti el, hanem sokkal inkább a bíró felkészültsége, rátermettsége, a döntést előkészítő nevelői jellemzés lelkiismeretessége, a pártfogói jelentés színvonala. (Annak elismerése mellett mondom mindezt, hogy magam is helyesnek tartom: a hatályos jogi szabályozás és a közel 10 éves jogalkalmazási tapasztalat elemzése után egységes elveken, tudatos koncepció alapján tovább finomíttassék a bv-bírói eljárás. Hogy az igazgatási és bírói eljárási elemek – a feltárt fogyatékok kiküszöbölésével – az új törvényben a célt legjobban szolgáló arányban elegendjenek.)

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy pl. a bv-bírói gyakorlat jelentékeny részét kitevő feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos feladatok ellátása során a helyes döntésnek a gyorsaság, az operativitás az alapvető feltétele.

A gyakorló bv-bíró minduntalan azt tapasztalja, hogy ilyen esetekben már az eljárás elhúzódása is hatástalaníthatja az egyébként kedvező döntést. Ezt az anomáliát sajnos nem lehet ellensúlyozni a kellő időben való előkészítéssel sem, különösen a rövid tartamú büntetéseknél. Tekintettel kell lenni arra is, hogy a büntetésvégrehajtás idejére elrendelt kényszergyógyítás általában a büntetés utolsó időszakára esik. A korán elvégzett előkészítés esetleg mellőzné a büntetésvégrehajtás végső fázisát, ami az elítélt személyiségfejlődése, szabadulásra való felkészülése stb. tekintetében zavaró tényezővé válna. Mindez ellentmond a peres eljárás szélesítésének, nem beszélve a netáni perorvoslat, a hatályon kívül helyezés, és ennek nyomán az új tárgyalás lehetőségéről.

Mindezek előrebocsátásával nem tudom magam függetleníteni a Kabódi Csaba által felidézett veszélyérzettől – ami egyébként a bv-bírói eljárásnak egyik komoly dilemmája –, hogy „a bizonyíték forrásait” zömmel mások őrzik. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a bv-bírói határozat – a szabadulás utáni magatartás-prognózis – helyessége, egyéb tényezők mellett, döntően azon múlik, hogy az érintett elítélt személyiségéről, annak esetleges változásairól, a szabadulás utáni beilleszkedés lehetőségéről milyen hiteles tájékoztatást kap (a büntető bírói ítélet indokolásában, a nevelői jellemzésben, a pártfogói javaslatban, végül a rendőri jelentésben) a bv-bíró.

Keserű helyesséssel csatlakozom Palánkai Tiborné megállapításához, miszerint a büntetésvégrehajtást és benne a bv-bírót nemigen támogatja a megelőző büntetőeljárás, a nyomozás, de még a bíróság sem. Nagy kár, hogy az eljárás során megszerzett értékes információk veszendőbe mennek, pedig az elkövető személyiségének jellemző vonásai, életmódja, alkoholizmusa, családi környezete, az elkövetés közelebbi és távolabbi indítékai éppen úgy nélkülözhetetlen részei az ítéleti tényállásnak, mint pl. az elkövetés helye és ideje, az elkövetési érték vagy gyógytartam, ezért az ún. rövidített indoklású ítélet sem nélkülözheti őket. Tehát az elméletben egységes – a megelőzést szolgáló, a büntetőjogi felelősségre vonást tükröző – szemlélet a gyakorlatban sajnos alig hódított még teret.

A bv-bírói döntések megalapozottságát – a feltételes szabadság, illetve az enyhébb vagy súlyosabb büntetésvégrehajtási fokozatba helyezés körében – igen komolyan befolyásolja, majdnemhogy meghatározza – a már jellemzett büntető bírói határozatok mellett – a bv-intézet előkészítő munkájának alapossága, szakszerűsége. Amellett, hogy a bv-intézet előkészítő munkája nem lehet mentes eseti hibáktól, a jól bevált, jól hangzó fordulatok sablonos ismétlődésétől (amely veszély egyébként sokszor fenyeget a látszólag egészen hasonló esetek nagy száma miatt), máskor pedig hiányzik az elítélt ösztönzése a szabadulás előkészítésére, mégis határozottan le kell szögeznünk, hogy az utóbbi években a bv-bírói döntések megalapozottságát alátámasztó munka értéke és a bv-bíróval való együttműködés készsége jelentősen megnőtt. Az adott történelmi pillanatban úgy érzem, hogy az eredeti forrásból való közvetlen merítés erőltetése az eljárás elhúzódása miatt az esetek jelentős részében több hátránnyal járna mintsem előnnyel. Tehát ma még nem a források távolsága, mások által való birtoklása a probléma, hanem azok tisztasága, használhatósága.

Gondolatmenetem e pontjánál érkeztem el a bv-bírói tevékenység másik nagy, az előbbivel összefüggő dilemmájához: hiszen még akkor is, amikor minden „forrás” értékes, amikor a bíróság ítélete tartalmazza az elkövető személyiségjegyeit, amikor a bv-intézet a kívánalmaknak megfelelően végezte előkészítő munkáját, amikor a pártfogó jellemzése és a rendőr jelentése is körül-

tekintő, a bv-bíró a döntés pillanatában mégis úrrá lesz a kiszolgáltatottság érzése. A közvetlenség garanciáját nélkülözve kell ugyanis választania az esetleg egymásnak ellentmondó adatok, vélemények között. Rá kell jönni, miből ered az eltérés, minek a számlájára írható. Egyszerűn csak a közben eltelt idő vagy a büntetés alatti foglalkozás az ok, vagy épp tévedésre, felületes munkára vezethető vissza.

Nem kevesebről van itt szó, mint arról, hogy a bv-bíró döntésével megtalálja-e az összekötő láncszemet az elkövetés és a büntetés ideje alatti magatartás, valamint a jövőbeni viselkedés prognózisa között. Hogy képes-e olyan feltételek közé juttatni az elítéltet, amelyben esélye van a beilleszkedésre, a bűncselekményektől való tartózkodásra. Tevékenységének e fázisában „arcképének” olyan sajátosságai lépnek előtérbe, amelyek némileg megkülönböztetik a büntető bírótól. Most nincs szükség a tárgyalóterem nyilvánossága előtti fellépés fölényes biztonságára, gyors felfogásra, vitakészségre, tekintélytartásra, ezúttal fontosabb erény az empátiára való készség, az emberismeret, a humánus.

Ez alkalommal a bv-bírónak bele kell élnie magát az elítélt világába, azonosulnia kell vele, s ez az ítélkezéshez szokott bíró számára esetenként szinte megoldhatatlan feladat. Annál is inkább, mert a következő fordulóban – a tények, a körülmények megismerése után – ismét el kell távolodnia a fovatartottól. Tevékenysége e szakaszában már nemcsak támogatnia, segítenie kell, hanem sok esetben az elítélt kérése, pillanatnyi érdekei ellenére – dönteni. Ezt már nem teheti csupán a fogvatartott alapállásából. Feladatát mégis úgy kell végeznie, hogy munkájának beilleszkedést segítő, bűnmegelőzést célzó jellege egy percre se szűnjön meg.

Végezetül nem nélkülözheti a bv-bíró a kriminológiai szemléletet, mindenekelőtt annak a tudatát, hogy a bűncselekmény okozat, amelyet bizonyos tények és körülmények hoztak létre, nem az úgynevezett szabad akarat terméke. Enélkül a meggyőződés nélkül nem reménykedhet a bűnözés elleni küzdelem eredményességében. Hozzászólásomban nem követhetem az előttem szólóknak a vonatkozó joganyag egészére kiterjedő alaposágát, tudományos igényű gondolatmenetét. A büntetésvégrehajtási bíró – általam elképzelt – arcképének felvázolása ürügyén csupán igyekeztem a bv-bírói feladatokat körülvevő szakmai csendet megtörni.

dr. Tóth István

A biztonsági rendszer helye a büntetésvégrehajtásban

Szakmai körökben, de esetenként nagyobb nyilvánosság előtt is egyre több szó esik a bv-intézetek biztonságáról. Ám ha megkérdeznénk az embereket, hogy ki, miképpen határozná meg a biztonság fogalmát, mit ért biztonsági rendszeren, valószínűleg nagyon tág mezőben helyezkednének el a válaszok.

A büntetésvégrehajtási tevékenység magasabb színvonala megköveteli a fontosabb fogalmak elméleti tisztázását, egységes értelmezését, és azok illetően alkalmazását a gyakorlati munkában. E tanulmány megkísérli felvázolni a bv-intézetek biztonsági rendszerét, folytatva a Módszertani füzetek 1985/1-es számában közzétett, Fejes Imrével együtt írott munka gondolatmenetét.

A bv-intézetek biztonságának fogalma

Az államnak, a társadalomnak, ezen belül minden szervezetnek és állampolgárnak létérdeke a biztonság, mely általában veszélytől, bántódástól mentes, zavartalan helyzetet jelent. A dolognak olyan állapota, az életviszonyoknak olyan rendje tehát, amelyben alig kell zavartól, kellemetlen meglepetéstől tartani. A biztonságot külső és belső körülmények egyaránt befolyásolják. Ha egy szervezet harmonikusan, eredményesen akar működni, védenie kell magát, illetve tevékenységét minden külső és belső zavaró hatással szemben.

Egy országot illetően a leglényegesebb létérdek az állam biztonságának megteremtése. Ez az állam önvédelmét és az uralkodó politikai erők védelmét jelenti. Vagyis olyan állapot, amelyben az állam a teljes szuverenitás alapján zavartalanul, maximális hatékonysággal valósítja meg céljait.

A társadalom biztonsága túl az állam biztonságán a *közbiztonságot* is megköveteli. Ez utóbbin azoknak a szabályozott társadalmi viszonyoknak az összességét értjük, amelyek feltétlen érvényesülését az állam szavatolja. A közbiztonság – más megközelítésben – a társadalmi együttélés rendjének olyan jogilag szabályozott helyzete, amelyben az egyes ember és közössége életét, működését, javait minden illetéktelen támadástól megvédi. Közbiztonságról akkor beszélhetünk egy országban, ha sikerül megelőzni, illetve ellenőrzés alatt tartani a súlyos társadalomellenes magatartásokat.

A biztonság minden konkrét szervezet esetében mást jelent. *A biztonságot mindig az adott szervezet profilja határozza meg.* Egészen eltérő biztonsági feltételek megalkotása szükséges pl. egy atomreaktor, egy textilüzem, egy bank vagy egy sportrendezvény esetében. Ugyanakkor vannak a biztonságoknak olyan általánosan szükséges elemei, mint pl. a vagyon-, a munka- és a tűzvédelem. Ezek szinte minden szervezet feladatai között szerepelnek.

Az egész ország biztonságának megteremtése és fenntartása állami feladat, emellett természetesen minden konkrét szervezet köteles a maga biztonságáról gondoskodni; vagyis beépíteni feladatrendszerébe a biztonsági feladatokat, kiküszöbölni a biztonságát veszélyeztető tényezőket.

Az állam a biztonság külső oldalát teremti meg az egyes szervezetek számára. Más szóval az állambiztonság és a közbiztonság adott állapota alkotja egy-egy szervezet biztonságos működésének külső feltételeit. Szükség esetén az állam segítséget nyújt az egyes szervezetek belső biztonságának megteremtéséhez is. Sokszor ugyanis e szervezetek nem képesek önmaguk belső biztonságát megteremteni, holott az tudvalevően visszahat az állam és a társadalom biztonságára. Ezért mindkettőnek elemi érdeke, hogy garantálja szervezetei biztonságát. Különösen áll ez a bv-intézetekre.

A börtön, ahogy Engels írja, a közhatalom egyik fontos eszköze. Ebből eredően a börtönök biztonsága szorosan összefügg az állam-, illetve a közbiztonsággal; azok szerves részének tekinthető. Hisz a bv-intézetek olyan személyeket tartanak fogva, akik súlyosan megsértették a társadalmi együttélés szabályait, akik valamilyen formában veszélyeztették a közrendet. De attól, hogy ezek a személyek „rács mögé” kerültek, automatikusan nem váltak veszélytelenné. Sőt, az a körülmény, hogy sok ilyen ember van egy helyen, potenciálisan még fokozza veszélyességüket.

Miután a bv-intézetek biztonsága kifelé is hat, a biztonság külső oldala egyrészt magába foglalja a külső körülmények hatását a bv-intézetre, másrészt a bv-intézet hatását a közvetlen vagy tágabb környezetre. A bv-intézet biztonságának belső oldala pedig a büntetés végrehajtásának módja, az erre vonatkozó általános, illetőleg különös szabályok összességét, továbbá a büntetés-végrehajtás feladatait jelenti. Természetesen ide kell sorolni az elítéltek kötelesegeinek maradéktalan teljesítését és az őket megillető jogok garantálását is.

Miután az elítéltek társadalomtól való elszigeteléséről, a szabadságvesztéssel járó joghátrányok megvalósításáról a büntetés-végrehajtás rendje gondoskodik, védelmélt feltétlenül meg kell teremteni és fenn kell tartani. *A büntetés-végrehajtás biztonsága tehát egy olyan állapotot feltételez, amelyben a bv-intézetek zavartalanul működhetnek, az ott dolgozó személyeket nem érheti, az ott fellelhető anyagi javakat nem fenyegethi támadás.*

Mindezek alapján három fő területből (a működés biztonságából, a személyi és a vagyonszabadságból) tevődik össze a büntetés-végrehajtási intézetek biztonsága. A *működés biztonsága* olyan állapotot jelent, amelyben a büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését, az intézet belső rendjét semmi nem veszélyezteti. Azaz, amikor mindenki az előírásoknak megfelelően tevékenykedik, maradéktalanul teljesítve kötelezettségeit.

A *személyi biztonság* az intézetben tartózkodó emberek életének, testi épségének és személyes szabadságának sérthetetlenségére utal. Minden személy életét és testi épségét meg kell védeni: a fogvatartottakét és a testületi tagokét egyaránt. Az elítéltek személyes szabadsága is csak addig korlátozható, ameddig azt a jogszabályok megengedik. Ami ezen túllép, az már veszélyezteti a biztonságot. Ugyancsak fontos dolog, hogy senki ne legyen akadályoztatva feladatainak ellátásában, mert ez közvetlenül kihat a működés biztonságára is.

A *vagyonszabadság* az intézetekben levő anyagi javak, (épületek, berendezések, eszközök) sértetlen létét jelenti. Ha ezt valamilyen esemény veszélyezteti, az szintén kihat az intézet működésére, illetve annak biztonságára.

A biztonság általános fogalmát konkrétizálva meg kell különböztetni az egyes bv-intézeti típusok és közelebből az egyes bv-intézetek biztonságát, mert ennek függvényében kell magát a biztonsági rendszert kiépíteni. Intézeteink nem homogének. Különböző ismérvek szerint típusokat alkotnak, és egy-egy típuson belül egyedi sajátosságokkal is rendelkeznek. Eltérnek egymástól aszerint, hogy milyen büntetési nem, jogintézmény, illetve intézkedés végrehajtására jelölték ki őket, hogy a szabadságvesztés milyen fokozatával jellemezhető, hogy milyen földrajzi-építészeti sajátossággal bírnak, végezetül, hogy milyen az általuk befogadott elítéltek összetétele.

Mindezek figyelembevételével *biztonsági szempontból külön típust alkotnak* a megyei bv-intézetek, a zárt végrehajtó intézetek, a mezőgazdasági intézetek, az egészségügyi intézetek, valamint a központi ellátást végző intézetek. Típust ugyan nem alkotnak, de biztonsági szempontból – egyedi voltak miatt – másképp kezelendők az alábbi intézetek: a szigorított őrizet intézete, a fiatalkorúak intézete, a nők intézete, a szigorított javító-nevelő intézet és az átmeneti intézet.

A büntetésvégrehajtás biztonsági rendszere

Sem a biztonság általában, sem a bv-intézetek biztonsága nem teremődik meg önmagától. A büntetésvégrehajtásnak be kell építenie feladatrendszerébe a biztonsági funkciót, amelyet alapvetően a bv-intézet jellege határoz meg. A biztonsági funkciót hasonlóan kell értelmezni, mint a nevelésit. *Ahogy a nevelés funkcionális és szakirányú feladatrendszer, úgy a biztonság fenntartása is az.* Más szóval minden egységnek vannak biztonsági feladatai, amelyek jórészt a szakmai feladatok ellátásán keresztül valósíthatók meg. Ugyanakkor létezik egy szervezeti egység, amely a biztonság fenntartásával szakirányú feladatként foglalkozik.

A biztonsági funkció megvalósításához a büntetésvégrehajtásnak ki kell alakítania a maga biztonsági rendszerét, amely el tudja hárítani a fenyegető veszélyeket. Ennek három fő feltétele van. Meg kell alkotni a biztonságot befolyásoló szabályok összességét, meg kell teremteni a biztonság fenntartásának személyi, szervezeti kereteit, végül pedig a cél érdekében létre kell hozni a szükséges tárgyi feltételeket.

A biztonságot befolyásoló szabályok olyan magatartásformákat írnak elő a fogvatartottaknak, illetve a személyi állomány tagjainak, amelyek megfelelnek a biztonságos működés követelményeinek. Az említett szabályok két fő csoportba oszthatók. Az első csoportba tartozókat, függetlenül attól, hogy milyen szakterületen dolgozik valaki, be kell tartania. Így például tűzveszélyes helyen senki nem használhat nyílt lángot, tiltott kapcsolatot senki nem létesíthet elítélttel, az intézet területére senki nem vihet be szeszes italt stb. A második csoportba azok a szabályok sorolhatók, amelyek közvetlenül más szakterületre vonatkoznak és a biztonságot csak áttételesen befolyásolják. Ide értendők például bizonyos elhelyezési, élelmezési stb. előírások, melyek adott helyzetben direkt módon is hathatnak.

A személyi és szervezeti keretek ugyancsak két csoportra bonthatók. Az egyik csoportba azok a szervezeti egységek tartoznak, amelyeket kifejezetten a biztonsági feladatok ellátására hoztak létre, illetve azok a személyek, akiket ilyen feladatokkal bíztak meg. (Lásd ör, vállalati biztonsági tiszt, munka-

és tűzvédelmi előadó stb.) A másik csoportba azok sorolhatók, akik szakmai tevékenységük során biztonsági feladatokat is ellátnak. (Pl. a munkáltatók.) A *tárgyi feltételek* közé számítanak bizonyos épületek, berendezések, technikai, tehát pl. az őrzésbiztonsági, tűzvédelmi berendezések, híradástechnikai eszközök.

A biztonsági rendszer sokrétű, összetett, bonyolult. Több alrendszerből áll, azaz különböző területeken valósul meg. Az *őrzési rendszerről*, amely a biztonsági rendszer központi témája, most nem beszélek, mert ez külön tanulmányt kívánna. A *személyi védelem* minden olyan szervezetnél nagyon fontos, ahová emberek tömege tartozik. A bv-intézetekben a fogvatartottak veszélyesek lehetnek egymásra és a személyi állományra is. A személyi védelemnek ki kell terjednie valamennyi intézetben tartózkodó emberre, ugyanakkor különös figyelmet kell fordítania a testületi tagok intézkedőképességének biztosítására.

A *tűz-, a vagyon- és a munkavédelem* minden olyan szervezetnél döntő tényező, ahol épületek, gépek, berendezések vannak és munkavégzés folyik. A *titokvédelem szintén* biztonsági feladatkör. A bv-intézetekben a fegyveres testületi jellegből és az itt zajló tevékenységből adódóan nagy mennyiségű titkos irat, illetve információ létezik. Ha ezek illetéktelen személyek tudomására jutnak, a biztonsági rendszer meginog. *Operatív védelemre* ott van szükség, ahol számítani lehet a szervezet elleni fellépésre. A bv-intézetek esetében ez kézenfekvő, emiatt a biztonság elleni cselekmények felderítése folyamatos feladat.

Az egyes szaktevékenységek biztonságra gyakorolt hatásánál érzékelhető leginkább a biztonság funkcionális jellege. Arról már beszéltünk, hogy egyes szakterületeken biztonsági teendőket is el kell látni, most is arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a szakmai tevékenység önmagában is befolyásolhatja a biztonságot. Például, ha az igazgatási szolgálat nem jelzi, hogy az elítéltnak újabb bűnügye van, abból könnyen fogolyszökés származhat. Ha az elítéltek nem részesülnek megfelelő bánásmódban, ha rossz az ételmezés, vagy zsúfoltság van, fennáll a börtönzendülés potenciális veszélye. Ugyancsak kockázatos helyzet alakulhat ki, ha nem kezelik az elítélt fájós fogát, ha súlyos családi gondjain a nevelő nem igyekszik segíteni, ha tévénezéskor az izgalmas krimi befejezése előtt öt perccel takarodót rendelnek el és így tovább.

Hosszasan sorolhatnánk a veszélyt rejtő situációkat, de inkább leszögezzük: minden büntetésvégrehajtási alkalmazottnak, – valamennyi szakterületen – betartva az előírásokat, ugyanakkor rugalmasan és emberségesen kell végeznie a munkáját. Tehát akkor képes a biztonságot és a nevelést egyidejűleg szolgálni, ha felismeri a biztonságot veszélyeztető helyzeteket, és úgy cselekszik, hogy elkerülje a konfliktusok kibontakozását.

A biztonsági rendszer akkor működik optimálisan, ha területei, alrendszerei egymásra épülnek. Ha a köztük lévő ellentmondásokat meg tudjuk szüntetni. Például a fegyház fokozatú intézetekben a munkahelyeket el kell szigetelni az intézet egyéb területeitől és egymástól is, de tűz esetén biztosítani kell a menekülés lehetőségét. A biztonsági alrendszereknek úgy kell kapcsolódnuk egymáshoz, hogy feladataik maradéktalan érvényesítése közben egymást ne gátolják.

dr. Csordás Sándor

I A bv-pszichológus szereplehetőségei

A büntetésvégrehajtás állománytáblája alapján a pszichológusok a nevelési szolgálat tagjai. Munkájukkal így elsősorban a nevelés hatékonyságát kell segíteniük. Ha a szociálpszichológia oldaláról vizsgáljuk meg a nevelés folyamatát, akkor érdekes dolgokat tudunk mondani a bv-pszichológus helyéről, szerepéről.

Ebben az értelemben ugyanis a szerep nem színészi alakítást vagy megjátszást jelent, hanem olyan viselkedési módot, amelyet a társadalom egy-egy státus betöltésével kapcsolatban az egyéntől elvár. Azt mindenki tudja, hogy az élet különböző helyzetekben az emberek jól-rosszul cselekszenek, szerepeiket jól-rosszul betöltik. Tudományos megfogalmazásban a szerepek olyan társadalmi tudatban rögzült ideasémák, melyekhez megfelelő viselkedésminták tartoznak.

Egyet kell érteni Szitó Imre azon gondolatával, miszerint a nevelési folyamat értékítéleteket közvetítő interperszonális viszony, amelyben a résztvevőknek fel kell ismerniük saját helyzetüket és szerepüket ahhoz, hogy tevékenységüket tervezni és ellenőrizni tudják. A személyes kapcsolatok által közvetített értékek, és az ezek megítéléséről alkotott vélemény a nevelés hatótényezőjévé válik. Ezen értékítéletek közvetítésében nagy szerephez jutnak a pszichológusok is, noha e tevékenység munkájuk kis hányada. (Jelen írásban nem kívánok kitérni a pszichológusok munkahelyi feladataira!)

A pszichológusszerep ellentmondásai

A pszichológus szerepkörének újszerűsége eltérő reakciót vált ki a környezetében élő emberekből. Sokszor a maga számára is nehéz definiálni szerepét, hisz munkája amennyire összetett, annyira plasztikus. Feladatait nem oldhatja meg sémaszerűen, hisz egyfelől oly sok mindenre kell tekintettel lennie, másfelől minden megoldási mód visszatükrözi egyéni reakcióit.

A jól körvonalazott szerepekkel rendelkezők vagy igyekeznek távol tartani maguktól a pszichológust, vagy önmaguk mintájára akarják asszimilálni. A büntetésvégrehajtási intézetben mindkét forma fellelhető, sőt a zárt szituációk uralkodó volta miatt ez még szembetűnőbb, mint egyéb helyen.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a pszichológus is ingadozik a különböző szerepek között, mindennapi munkája során hol az egyiket, hol a másikat ölti magára. A szerepváltást legerősebben az egyéni szubjektivitás, valamint a szakmai felkészültség befolyásolja. Ha a bv-intézetben dolgozó pszichológus klinikus szakember, akkor jobban vonzódik a beteg emberek problémáihoz, ha a munkalélektan érdeklí inkább, akkor az elítéltek foglalkoztatási kérdéseire koncentrálnak, és így tovább. Munkájának intenzitása akkor optimális, ha minden oldalról motivált a feladat megoldására; szakmailag elégedett, identitástudata erős és anyagilag is megbecsült.

Csoportfoglalkozás Kalocsán

Azt hiszem, a pályakezdő vagy a büntetésvégrehajtás területére újonnan érkező pszichológusnál figyelhető meg leginkább „az elítélt védelmezője” – magatartás. Az új emberek az intézet fogyatékososságait mindig hamarabb veszik észre, hisz érzékenységük még nem tompult el a mindennapi munka verkhájében. A pedagógiai bánásmódot, az emberek közötti kapcsolatok stílusát a pszichológiai elméletek ideális képeivel, eszményi módszereivel hasonlítják össze. Ez az egybevetés a struktúrával kapcsolatos ellenérzéseiket oly módon felduzzaszthatja, hogy az elítéltet megsajnálják, védelmükbe veszik. Így aztán haragosokat szerez a pálya-, illetve bévékezdő pszichológus, mert sokan személyre szóló bírálatként élik át ezt a hozzáállást.

Gyakran előfordul, hogy ha a pszichológus javaslatára egy adott munkahelyre küldik az elítéltet, és az ott nem állja meg a helyét, akkor a pártfoglaltjával együtt emlegetik, ránézést nem hízeltő szövegekörnyezetben. Közben védelmezettjei manipulálják, kihasználják tapasztalatlanságát, és így a másik oldalról is negatív élményeket gyűjt be. Tehát időre van szüksége a pszichológusnak, hogy megtalálja helyét a büntetésvégrehajtás struktúrájában. Nem szabad, hogy beszűküljön a fent leírt szerepbe, hogy munkatársai, mint ellenük dolgozót tartásák nyilván, a fogvatartottak pedig azt higgyék, ha kérelmüket mindenki elutasította, akkor még mindig reménykedhetnek a pszichológusban.

A pszichológusnak fel kell ismernie, hogy munkatársaival együtt egy totális intézményben dolgozik. A nemtudásból eredő ellenszenv helyett el kell fogadtatni szakmájának ismereteit. Nyitott kérdés marad azonban, hogy ez hol mennyi időt és energiát vesz igénybe.

A pszichológus nevelőszerepben

Leggyakrabban akkor kerül e szerepbe a pszichológus, ha önként vállalja, vagy ha létszámhiány miatt nevelői munkakörbe osztják be, mint helyetteset. De előfordul ez akkor is, amikor kételkedni kezd saját munkája fontosságában,

látva, hogy a nevelő tevékenysége hatékonyabb, mert az épp adott helyzetre koncentrálnak.

Megismerve az elítéltek történetét, rendszerint egészen más bánásmódot javasolna velük szemben. Szomorúan veszi tudomásul, hogy ő csak láncszem a nevelési folyamatban. Sokszor tapasztalja, hogy bár elismert tudomány a pszichológia, ezen belül léteznek személyiségelméletek, hatékony terápiás módszerek, de hiányzik a nevelési gyakorlattal összhangba hozható formájuk.

Tehát, amikor a pszichológus érezni szeretné munkája hatékonyságát, pedagógiai tevékenységet is felvállal. Produktumot felmutató foglalkozásokat szervez. Természetesen pszichológusként is hasznosít ebből: fejlődik empátias készsége, jobban meg tudja ismerni a fogvatartottakat.

Az ilyen pedagógiaterületen alkalmazott pszichológia útkereső fázisban van, hisz nincsenek készen kapott neveléslelektani módszerek. A konkrét személynek a konkrét intézmény vonatkozásában – hovatovább a konkrét elítélthez irányulóan – kell ezt megtalálnia.

A pszichológus orvosszerepében

Az orvos szerepébe akkor kerül a pszichológus, ha az elítéltek, vagy a munkatársai ilyen szerepet tulajdonítanak neki. Miután a pszichológus általában egy személlyel foglalkozik, ez a szituáció sok emberben az orvos-páciens emlékképet hívja elő. Megtévesztő lehet fehér köpenye is, ami megegyezik az egészségügyi szolgálat védőruhájával. A köznapi ember már neve alapján is nehezen határolja el a pszichológust a pszichiátertől, aki valóban orvos. A névcseréjében hordozza a szerepcseréjének lehetőségét.

A nevelő akkor tulajdonít orvosszerepet a pszichológusnak, ha a hirtelen agresszívvá váló fogvatartottat hozzá küldi kivizsgálni. Ilyenkor elvárják, hogy a pszichológus azonnali hatású gyógyszer legyen, holott a nagyfokú magatartási rendellenességet lassan kialakuló környezeti ártalom vagy helytelen nevelési eszköz használata okozta. Az esetek többségében a szociális szitáció azonnali módosítása lenne a legjobb megoldás, de ez a börtönkörülmények közt lehetetlen, marad tehát a tüneti kezelés erős nyugtató formájában.

Ha az elítélte a pszichológiai laboratórium üdítő hatására, vagy a vele való foglalkozás következtében lecsillapodik, akkor a pszichológus irigylésre méltó ember. Ha az elítélte nem nyugszik meg, a legtöbb ember lekicsinyli a pszichológust. A köznapi gondolkodás nagyon leegyszerűsíti a kauzális összefüggéseket. Goethe szavaival élve azt hiszi, hogy az ok olyan közel van az okozathoz, mint húr a nyílhoz, amelyet kilő.

A pszichológus nem válhat a szocializációs problémák ellenszerévé, feladata „csupán” az ártalmak felismerése lehet és a kiküszöbölésükre való serkentés. Az ez idő tájt tipikus, bajra orientált sémát mihamarabb fel kell váltania egy preventívebb szemléletnek: amely a körletlen együtt dolgozó összes munkatárs koordinált tevékenységét feltételezi.

Meg kell említeni, hogy a pszichológus akkor ölti magára a neki tulajdonított orvosszerepet, ha gyógyszert ad a terápia során. Ez bocsánatos bűn, ha placebo hatás céljából adja, de ha nem, akkor – nézetem szerint – teljesen felelőtlenül lépi át tudományága területeit.

A pszichológus és a vezetés

Tényleges vezető szerepbe akkor kerül a pszichológus, ha társadalmi vagy politikai funkciót tölt be. Ennek hiányában is felvehet vezető szerepet, ha az intézet parancsnoka elismeri munkáját, támaszkodik a véleményére. Nagyon fontos, hogy a pszichológus ebben az informális, mintegy vezető szerepben reális tudjon maradni. Hogy amikor tanácsot ad a napirend összeállításában, amikor szót emel az elviselhetőbb környezet megvalósításáért, amikor az elítéltek ilyen vagy olyan jutalmat, fenyítést javasol – ne rugaszkodjon el a konkrét intézet lehetőségeitől.

Tanácsadóvá válhat személyügyi problémák elbírálásánál is. Ez a vezetőt közvetlenül informáló szerep elszigetelheti kollégáitól. Ha megtudják, hogy véleménye számít, megtévesztik vagy kirekesztik. A szerepek ütközése elkerülhetetlen. A helyes középút megválasztása egyéni feladat marad. Függ ez a pszichológus személyes adottságaitól, szakmai tudásának mélységétől és természetesen saját vonatkoztatási csoportjától.

Peákné Laki Éva

Felhasznált irodalom

A büntetésvégrehajtás nevelési rendszere. Nevelői szakkönyvtár 1986/1.

Dr. Csetneky László. Büntetésvégrehajtási pszichológia. Rendőrtiszti Főiskola, 1975.

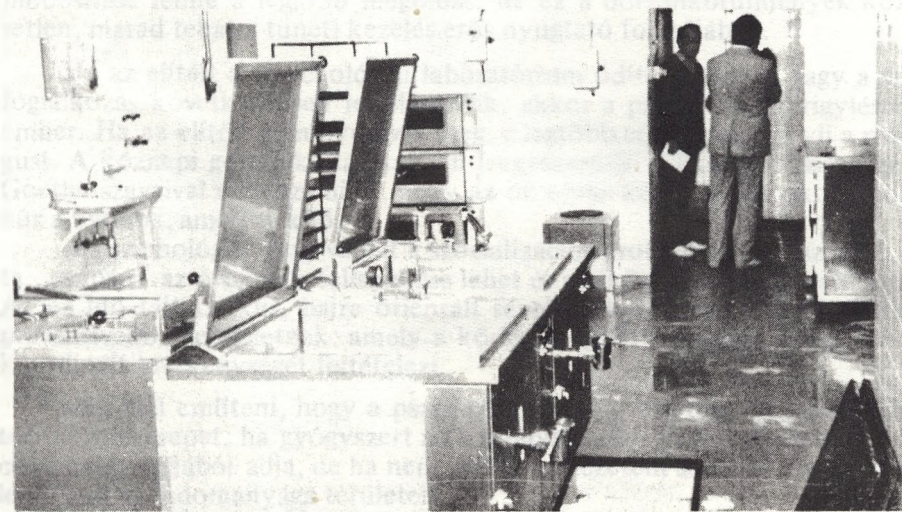
Pszichológia nevelőknek. Tankönyvkiadó, 1986.

Tanulmányok a nevelőintézeti nevelés köréből. Országos Pedagógiai Intézet, 1983.

I Vezetési gyakorlat Szombathelyen

A vezetni tudás tudomány, amit el kell sajátítani mindazoknak, akik vezetői pozícióba jutottak. A vezető célja mindig az, hogy egy meghatározott közösségnek bizonyos feladatok megoldására irányt szabjon. Ehhez megteremtse a feltételeket, a közösséget pedig az irány betartására – ha szükséges, módosítására – készítse. A szakirodalom kollektív és egyszemélyi vezetést emleget, a büntetésvégrehajtást ez utóbbi jellemzi. Az adott vezető egyéniségéből fakadóan az egyszemélyi vezetés megvalósulhat autokrata, illetve demokrata módon. Az alábbiakban saját vezetői gyakorlatomat szeretném bemutatni. A problémát előnyös helyzetből tállalhatom, hisz a Szombathelyi Büntetésvégrehajtási Intézetnek majdnem az összes beosztását végigjártam a vezető helyig. E lépcsőfokokon a saját bőrömmön érezhettem a struktúra, az emberek közötti kapcsolat jó vagy rossz működését. Vezetőként nagyon kellett ügyelnem arra, főleg kezdetben, hogy ne vesszek bele a részletekbe, hogy beosztottaimmal ne apróságokon vitatkozzam, hanem egy adott kérdés lényeges összefüggéseit tárgyaljuk meg.

Mint minden megyei intézet, a miénk is a következőképpen épül fel. A vezetés első szintjét az intézetparancsnok maga képviseli. A vezetés második szintje a szolgálati ágak vezetőiből tevődik össze. A vezetési szintek kapcsolatát ideális esetben állandó kölcsönhatás jellemzi. Biztosítani kell az információk permanens ide-oda áramlását a parancsnok és a szolgálati ágak vezetői között, valamint ez utóbbiak és a testület tagjai között. Vezetői stílusom

A szombathelyi konyha, illetve ...

alapvetően demokratikus, ám bizonyos szituációk rákényszerítik az embert arra, hogy autokrata módon döntsön. Természetes, bármely vezetési stílus hívei vagyunk, információk hiányában csak kudarcot szenvedhetünk. Ezért a jó vezetés alfája és omegája a tájékoztatási rendszer kiépítése.

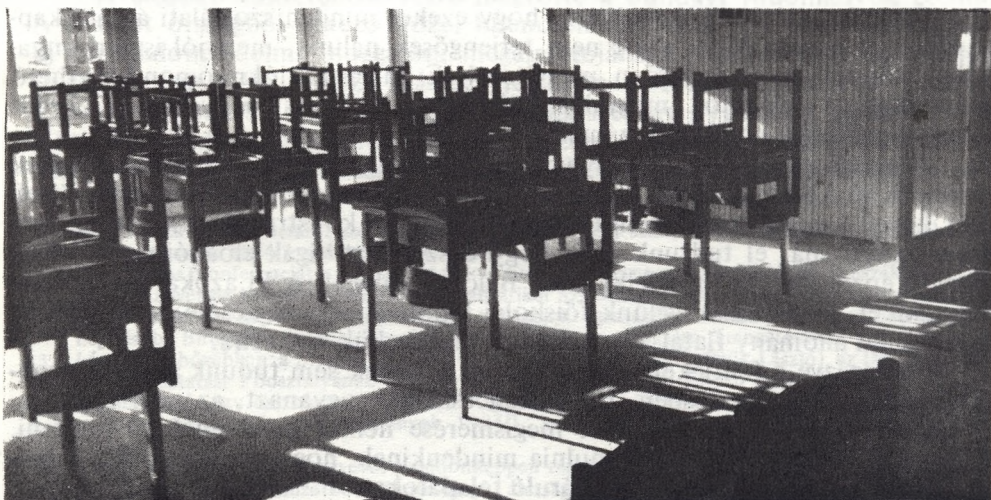
A döntések általában két nagy csoportra oszthatók: a rutinszerű, illetve alkotó jellegű határozatokra. A rutinszerű döntések bizonyos cselekményekből automatikusan következnek. Ha például valaki többször elkésik a szolgálatból, fegyelmi fenytetésben kell részesíteni. Az alkotó jellegű döntések előtt ki kell kérni az érintett beosztottak véleményét. Novemberben pl. új konyha-épületet adtak át, ezzel egyidőben felszabadult hét-nyolc terem. A biztonsági és nevelési szolgálattal együtt döntöttük el, hol legyen a kultúrterem, a könyvtárterem, hová helyezük a nevelők irodáit és az elítéltek ún. kiétkezési helyét. Káderügyekben sem szoktam egyedül határozni.

Rendkívül fontosnak tartom a döntés előkészítésének szakaszát, a teljes körű és megbízható hírek halmazának beszerzését, majd ezt követően az elemző-értékelő munkát. Konkrétan nálunk az alábbi rendszer biztosítja a döntések meghozatalához szükséges információkat.

Nyitott vezetési stílust alakítottam ki. Hozzám, munkaidőben bármikor be lehet jönni. Ezt persze lassan, fokozatosan vezettem be. Olyan ütemben, ahogy vezetőársaim megtanulták eldönteni, mikor, milyen jellegű problémával kell (és lehet) felkeresniük. Spontán és tervezett ellenőrzéseim, valamint az állomány körében töltött sok idő – személyes informálódásom alapja.

Hetente tartok ún. koordinációs értekezletet, kéthetenként pedig vezetői tanácskozást. E fórumokon értékeljük az előző időszak munkáját, itt számoltatom be a szolgálati ágak vezetőit, e helyütt határozzuk meg az új teendőket. Néha közösen felmérjük egy-egy konkrét terület helyzetét, megszervezzük egy-egy adott feladat végrehajtását, esetleg módosítását. Az őrségparancsnokot naponta röviden referáltatom. A többi szolgálati ág vezetőivel is mindennap találkozom.

Igyekszem elérni, hogy a párt, a KISZ és a szakszervezet véleményezési jogköre érvényesüljön, élő legyen. Az intézetben folyó szakmai munkáról

... étterem a műszaki átadás előtt

tájékoztatom a megyei, városi pártbizottságot. A fogvatartottak előállítására miatt a megyei bírósággal, főügyességgel napi munkakapcsolatban vagyunk. Végezetül biztonsági-gazdasági ügyekben együttműködési megállapodást kötöttünk a megyei-városi rendőr-főkapitánysággal és a határőrség kerületi parancsnokságával.

Kialakítottuk a belső ellenőrzés rendszerét is. Én, mint intézetparancsnok féléves tervet készítek, ezt bővítik, egészítik ki a szolgálati ágak vezetőinek kontroll-tervei. Ily módon átfogó ismeretekhez jutunk. Az alparancsnokok olyan témák megvitatását javasolják, amelyek kívül esnek a belső ellenőrzési terven. Évente minden szakterület egyszer a figyelem középpontjába kerül. A munkafolyamatba spontán kontroll-akciókat is beépítünk, és felhasználjuk az irányítószervek ellenőrzési tapasztalatait is.

A döntések végrehajtásának megszervezéséhez és ellenőrzéséhez az alábbi fórumok működnek intézetünkben: az éves értékelő állományértekezlet, a szolgálati ágvezetők eligazítása, a szolgálati ágak munkaértekezletei, az őrségparancsnok eligazítása, a negyedévenként megrendezett szakaszértekezlet, a félévenként összeülő őrszolgálati állományértekezlet stb.

A végrehajtás harmóniája szempontjából az a legfontosabb tényező, hogy együtt tudnak-e működni az egyes szolgálati ágak vezetői. Nálunk egyetlen egy szolgálati ág nincs preferálva a másik rovására. A szolgálati ágak vezetői egymás tevékenységét jól ismerik, egymás munkaértekezletein részt vesznek, és ha valamelyik szolgálati ág nehézséggel küszködik, minden támogatást megkap a másik, társ szolgálati ágtól.

Ha a felső vezetés távollétem idején tájékozódni szeretne az intézetben folyó munkáról, akkor három dokumentum áll rendelkezésére. Van egy *dosszié*, amely tartalmazza az Országos Parancsnokság féléves munkatervét, az intézet éves munkatervét, az ellenőrzési és együttműködési terveket, és a középtávú ötéves tervet. Létezik egy *irattömb*, amelyben megtalálhatók az állományértekezletről, illetve a vezetői-alparancsnoki értekezletekről készített jegyzőkönyvek, fellelhetők a törzsfoglalkozások, riadók tervei, valamint az ún. ellenőrzési anyagok. Mindezt kiegészíti egy *füzet*, amelyet magunk közt referáló, beszámoló broszúrának tartunk. Itt őrizzük az éves munkatervi feladatok leírását, a vezetői alparancsnoki értekezletre készült írásbeli anyagokat.

Csak úgy zárójelben említem, hogy ezeket minden szolgálati ág megkapja előre, az értekezletek azért nem terjengősek nálunk, mert jól ismert anyagokat könnyű lényegretörően megvitatni. E füzetben jól nyomon követhető a munkatervi feladatok megvalósulása, és az esetleges hiányosságok. Tehát komoly segítség a korrekció számára.

A magas színvonalú, törvényes tevékenység egyik legfontosabb eszközének tartom a jó káderpolitikát. Hiába jó vezető a parancsnok, ha nincsenek értelmes, képzett munkatársai, nem tudja megvalósítani konstruktív ötleteit. Szerencsére annyit már el tudtunk érni, hogy a szolgálati ágak előadói érettségivel, zászlósképző iskolával rendelkeznek. Belőlük válogatjuk ki azokat az embereket, akiket alkalmasnak vélünk főiskolai tanulmányok végzésére, leginkább az őrszolgálati állomány fiatal, okos elvtársait szemeljük ki e célra.

Összegezve a fentieket: kész receptet senkinek sem tudunk adni, ha problémái adódnak a vezetésben. Ha ketten csinálják ugyanazt, az nem ugyanaz. A konkrét személy, helyzet stb. megismerése nélkül nem lehet jól dönteni. A vezetést naponta újra kell tanulnia mindenkinek, hogy eredményesen végezze el a büntetésvégrehajtásból rá háruló feladatokat.

Piskor István

Társadalomvédelmi konferencia Siófokon

A Társadalomvédelem Nemzetközi Társasága kezdeményezésére immáron másodszor¹ került sor Magyarországon tanácskozásra. Idén Felelősség és társadalom. Felelősség a bűncselekményekért, a szabálysértésekért címen futott az értekezlet szeptember közepén.² Nem tudni miért, most kisebb érdeklődés övezte mind a szakmai, mind a szélesebb közvélemény körében, mint négy évvel ezelőtt. Talán azért, mert annak idején a tanácskozás témája: „a társadalomvédelem és a bűnözés megelőzése” igen szorosan kapcsolódott a kidolgozás alatt álló bűnmegelőzési koncepcióhoz, szinte előkészítő fóruma volt a tervezett jogszabálynak.³

A bűnmegelőzési kódex máig nem készült el. Nem hinném, hogy az efeletti sértettség munkál a háttérben, inkább a politikai korszakváltás vonja el a figyelmet. A közhangulat is ezt jelzi. Az embereket az adó- és megélhetés, demokrácia és pluralizmus problémái foglalkoztatják. Az elméleti jogászságban túltng az alkotmányozó kedv, míg a „tétéles jog” művelői jobbára hallgatnak, a jogalkalmazók pedig csendben dolgozva várják a „kibontakozást”, melyhez igazodhatnak. E munkamegosztás kétes értékű. A bűnügyi tudományok hallgatása azt sugallja: „minden nagyon jól van”, s ez ma már hitelképtelenné teszi a társadalom előtt, melynek történelmi emlékképeiben a csend és rendhűség sokszor jelentette a politikai szolgálólányruha rendész uniformissá válását.

A siófoki konferencia végre megtörte a bűnügyi tudományok csendjét. A tizenöt országból érkező közel kilencven résztvevő⁴ és Marc Ancelnek, az új társadalomvédelmi mozgalom megalapítójának, e nagyhatású kriminálpolitikai irányzat „elő klasszikusának” jelenléte – ideális feltételeket teremtett a hozzászólások számára. A témakör pedig szélesre nyitotta a kaput a vitázók előtt. Mindenfajta beszámoló, kritikai észrevétel, jobbító szándék helyén való volt, akár az egész büntetőrendszer átépítését, akár csak részleteit vette célba.

- 1 Az 1984-es konferenciáról szóló ismertető „Nemzetközi szimpozion Visegrádon” címmel a Módszertani füzetek 1984/3. számában jelent meg.
- 2 Az 1988-as konferenciát az Eötvös Loránd tudományegyetem Kriminológiai Tanszéke, a Magyar Jogász Szövetség Kriminológiai és Kriminálisztikai Szakosztálya és a Belügyminisztérium Államigazgatási Főiskolája szervezte meg a bűnügyi hatóságok: Igazságügyi Minisztérium, Legfőbb Ügyészség, Legfelsőbb Bíróság és Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága támogatásával.
- 3 Lásd erről bővebben: a bűnmegelőzésről írott I–II. kötetet (szerk.: Szűk László), az IM Tudományos és Tájékoztatói Főosztályának kiadványát. Bp., 1983, 1984. Ebben huszonhárom kutatási rész-tanulmány és egy összefoglaló található. Ugyanerről: A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei. Kriminológiai Közlemények 1984/1. szám (szerk.: Lévai Miklós) MTA Kriminológiai Társaság.
- 4 A kongresszus nyugati résztvevői tulajdonképpen reprezentálták a másik két nagy nemzetközi bűnügyi szervezetet, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaságot és a Nemzetközi Börtönügyi Társaságot, valamint az ENSZ-nek a bűnmegelőzéssel és a bűnelkövetők kezelésével foglalkozó európai szervezetét.

S mindehhez hozzájárult a nemzetközi tapasztalatok összehasonlításának lehetősége. Bár ami ez utóbbit, a külhonnal való egybevetést illeti, a konferencia aránylag szegényes kínálatot nyújtott.

A külföldi résztvevők nyugati csoportja (angolok, olaszok, franciák, németek, japánok, svédek és finnek) a nemzetközi konferenciaélet összeszokott, tudományos „vándortársulata” kissé fáradtan érkezett a pár nappal előtte záró X. kriminológiai világtalálkozóról és jobbára az új társadalomvédelem szakajtóból⁵ ismert tételeit ismételte. Csupán néhány szélsőséges hang színezte a palettát. Megszólt a büntetőjog szükségességét tagadók egyre zsugorodó táborának képviseletében H. Zander az NSZK-ból, Ch. Mayerhofer bécsi főügyész pedig a most divattá váló ún. neoklasszikus büntetőjogi felfogás érveit adta elő. A szocialista országok képviselői, így a cseh, NDK, bolgár, lengyel, de még a szovjet hozzászóló sem érkezett az új szelek szárnyán, mindannyian a fennálló rendszer mellett érveltek.

A tanácskozás gondolati gerincét a magyar felszólalások képezték, melyek három fő téma köré csoportosultak. *Felelősség és társadalom* c. előadásában Vigh József egyetemi tanár a konferencia fő szervezője, honi gazdája a felelőség általános fogalmi kérdéseit taglalta, miközben definiálta az ún. pozitív felelőséget – érintve a determinizmus és a szabad akarat koncepciót. Nagy teret szentelt – a büntető igazságszolgáltatás továbbfejlesztése egyik lehetséges irányaként – az állami (hivatalos) és a társadalmi (laikus) bíraskodás közötti hatalommegosztás újragondolásának. Szólt az egyéni felelőség mellett a testületi felelőség – elvben ugyan elismert, de a gyakorlatban nem élő – viselésének kérdéseiről.

Felelőség a bűncselekményekért témakörben egy thesszaloni és egy edinburgh-i egyetemi tanár tartott vitaindítót. C. Vouyoucas és D. McClintock a büntetőjog „ősi” kérdéseit feszegették; jelesül a tettarányos, illetve individuális büntetés, a nevelés avagy megtorlás problémáit. Az új társadalomvédelem elvi alapjáról erős kritikával illették a feltámadt klasszikus büntetőjog felfogást. Hitet tettek a Társadalomvédelem Nemzetközi Társasága ún. Minimál-programjában megfogalmazott irányvonala mellett, hangsúlyozva a dekriminalizáció és a depönalizáció szükségességét, a szabadságvesztés-büntetés visszaszorításának követelményét. Végül ismertették azt az újkeletű elképzelést, amely szerint a bűnelkövető és az áldozat között a közvetítés (angolul: meditation), valamint az ehhez kapcsolódó kártalanítás, békéltetés sikerrel alkalmazható a kisebb súlyú bűncselekmények esetében a büntetés mellett vagy inkább helyett.⁶

Felelőség a szabálysértésekért c. beszámolójában Máthé Gábor főiskolai tanár a közeljövő kodifikációs alapkérdéseivel⁷ foglalkozott. Hol húzható meg a határ a bűncselekmény és a normasértés, az ún. szabálysértés között? Szol-

5 V. ö.: Ferencz Zoltán: Az új társadalomvédelem néhány tendenciája. Jogtudományi Közlöny, 1983/1 szám.

6 Ehhez hasonló európai kísérletekről számol be: K. Sessar: A büntetés helyett az okozott kár jóvátétele. Vizsgálódások a gondolat lakossági fogadtatásáról. Jogtudományi Közlöny, 1987/8. sz.

7 Az 1986–1990 közötti időszak jogalkotási feladatairól szóló 2001/1986. (I. 31.) Mth. alapján a szabálysértések újraszabályozása 1988–1990-ben lesz esedékes. A konferencia 3. napirendi pontjának vitájával részletesen nem foglalkozom, ezért e bővebb szakirodalmi ajánlat; izelítőül a gazdag irodalomból: Szammel Lajos: Az államigazgatási felelőség alapproblémái. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa, Bp., 1982. továbbá A szabálysértési jogterület c. tanulmánykötet (szerk.: Nigriny Elemér) IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa, Bp., 1986. A kodifikációs tevékenység is előrehaladott állapotban van, hiszen „A szabálysértési jogterület kodifikálása” prekonceptió vitájára 1987. április 29-én került sor az Igazságügyi Minisztérium és a Magyar Jogász Szövetség rendezésében, az előadók Szabó András és Máthé Gábor voltak.

A Nemzetközi Társadalomvédelmi Társaság vezető alakjai, a hallgatóság első sorában középpütt Marc Ancel

gáltathat-e igazságot államigazgatási szerv vagy csak bíróság? Szükség van-e közigazgatási bíraskodásra?

A háromnapos tudományos ülészak vitáján harmincan – fele részben hazaiak – kértek szót. Két markánsan körülírható irányzat küzdelme jelentett számomra valódi szellemi izgalmat. Egyfelől a Vígh József által képviselt tettes-büntetőjog alapján álló, a társadalom közösségi erejére építő, korszerűsített kezelési felfogás, másfelől az a Szabó András és Békés Imre nevével fémjelzett törekvés, mely a klasszikus büntetéstán újjáélesztett fogalmaival operál és a tetterányos megtorló büntetés híve.

Szinte hallom az olvasó lemondó kézlegyintéssel kísért felsóhajtását: „nincs új a nap alatt...” S talán igaza is van, hisz – első ránézésre – a reform-igény szorításába került bűnügyi tudományok lényegében visszakanyarodnak a modern büntetéstán klasszikus iskoláihoz. Ugyanez persze elmondható a nagypolitikáról is, egyáltalában nem újkeletű fogalom a demokrácia, a pluralizmus, a hatalommegosztás, az emberi jogok, és így tovább. A kérdés csupán az, kapnak-e új tartalmat a régi kifejezések, kínálnak-e a klasszikus tanok korszerű eszközöket a bűnözés kezelésére.

Vígh József a restriktív gazdaságpolitika bűvész-dobozában egyszer már eltüntetett '84-es bűnmegelőzési koncepciót varázsolja elő a pozitív felelősség formájában. Hűséges eredeti elképzeléséhez, miszerint a bűn okainak felszámolásán keresztül küzdhető csak le: „... a büntetőjogi felelősségre vonás keretében

nagyon fontosnak tűnik, hogy ne csak a normasértő tetteire reagáljunk, aki az okozati lánc végén áll, hanem a korábbi láncszemekben elhelyezkedő személyek és szervezetek hatását is értékeljük, s vonjuk be azokat a bűnözés gyökereinek a felszámolásába. Ez a szemlélet érvényesítendő a pozitív felelősségre vonás esetében is.” Hogy mit ért Vigh professzor pozitív felelősségen? Idézem: „az ún. pozitív felelősség és felelősségre vonás az olyan emberi magatartásra való társadalmi reagálás, amely betartja a normákat, él és nem visszaél a jogaival, teljesíti, nem pedig megszegi a kötelezettségeit. A fő következtetés, ami ezzel kapcsolatban levonható, hogy az ösztönzés, az elismerés sokkal hatékonyabb eszköze a felelősségtudat kialakításának, mint a tiltások, a tilalomfák erdeje.” Ezzel Vigh tulajdonképpen ismételten hitet tesz – az oly sokszor és sokak által megkérdőjelezett determinista felfogása mellett.⁸

Figyelmét – talán a napirend kötöttsége folytán – leginkább az alapkérdésekre, úgymint a felelősség meghatározottságára a felelősségre vonási rendszerek kapcsolódásaira stb. irányította, így kevesebb büntetéstanú újítással szolgált. A negyedszázada folyó kriminológiai kutatások racionalitása nevében követelte a szabadságelvonás mint büntetés visszaszorítását, és ugyanezen alapról a laikus/társadalmi – ha tetszik közösségi – bíraskodás kiterjesztését az igazságszolgáltatásban. Vigh egyébként összegzését adta korábbi munkáiból ismert tanainak. A közösségi jellegű, szocialista társadalom hagyományosan azt a bűnkezelési módszert hirdeti, amely szerint a bűncselekmény a nem megfelelően szocializálódott magatartás eredménye, s mint ilyen társadalmilag determinált, sőt legyűrőse is csak a társadalmi erők mind szélesebb körű bevonásával érhető el. A közösségi elvárások elsődlegessége mellett, a túloldal, reform-retorikából ismert problémáit – lásd a testületi felelősség kérdését – is feszegeti, bár kivitelezhető javaslatokig nem jut(hat) el.

A másik tudományos irányzat, amit legjellegzetesebben Szabó András korreferátuma képviselt, több ponton ellentmondott a Vigh-féle koncepciónak. Mindenekelőtt tagadta egyetértve Békés Imrével, hogy a büntetőjog történetének alakulása filozófiai nézetek függvénye, cáfolta, hogy a determinizmus-indeterminizmus kérdésében történő állásfoglalás lenne a büntetési rendszer alakulása szempontjából a vízvonalzó. Véleménye szerint az adott állam általános közjogi berendezkedéséhez kötődik a büntetőjog felelősségi rendszere. Vagyis, a parlamentáris demokráciának, a klasszikus jogállamiságnak az ún. tett-büntetőjog felel meg, míg a „gondoskodó” jóléti vagy szociális államhoz a tettes-büntetőjog áll közel.⁹ A hazai paternalista államszocializmus válságba jutott – érvel Szabó András – és a kiütkeresés – párhuzamosan a politikai intézmények reformjával az egyén és a társadalom viszonyának újragondolását igényli. Szemben a Vigh-féle felfogással, Szabó András kölcsönhatást tételez fel a társadalom és egyén között, amelyben az egyén „nem rendel magát konform módon alá a társadalmi/állami elvárásoknak”.

8 Vigh József determinista álláspontjának részletes kifejtése a Kauzalitás, determináció és prognózis a kriminológiában című monográfiában található. Akadémia Kiadó, Bp., 1980. Másfajta megközelítéseket is tartalmaz a „Felelősség és szankció a jogban” tanulmánykötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1980.

9 A „gondoskodó” állam Szabó András szerint így vélekedik: „ha gondoskodom az állampolgárról (oktatás, egészségügy, szociális biztonság stb.), akkor korlátlanul be is avatkozhatok a köz- és magánéletébe is. Igényt tarthat a kezelésre, a személyiség átforgalmazására – büntetésként is –, hogy hozzáigazítsa a hibásan szocializálódott személyiséget egy általa helyesnek tartott, közösségének hirdetett elvárásrendszerhez. S ebből a szempontból az '50-es '60-as évek nyugati ún. jóléti állama és az ugyanaz időszakban létező keleti paternalista, szocialista állam között nem sok különbség volt”.

Szabó András vitatta, hogy a kriminológia, mint elméleti tudomány lenne a büntetőjog tanítómestere, bár elismerte empirikus jelentőségét: tükrözi az elméleti tételek gyakorlati megvalósulását. Viszont az ebből következő szikár racionalitás, a büntetőjogi rendezés számára – legalábbis egy az egyben – elfogadhatatlan: „... a kriminológia okosan akar gondolkodni, viszont a büntetőjog számára nem elég ha okos, igazságosnak is kell lennie. Követnie kell azokat az értékeket, amit a törvényesség, a törvény előtti egyenlőség, a jogállamiság kritériumai jelentenek”. A jogállamiság alapján elkülönülő bírói hatalom megerősítése szellemében hevesen ellenezte a hivatásos bírói igazságszolgáltatás felváltását a laikus bíraskodással (utalva a honi ún. társadalmi bíróságok működésének kudarcára). Ugyanezen alapon kifogásolta a kisebb súlyú normasértések – így pl. a szabálysértések – elbírálásának rendszerét, ami véleménye szerint nem dekriminalizálás, hanem csupán detribünalizálás, „bíróatlanítás”, vagyis az államigazgatási hatalom megengedhetetlen térnyerése.

Ami a konkrét büntetési reformelképzeléseket illeti,¹⁰ Szabó András a tényleges dekriminalizáció megvalósítása mellett szállt síkra, azaz nézete szerint helytelen, ha a büntetőjogi fenyegetés alól mentesített magatartás valamilyen alacsonyabb felelősség (szabálysértés, fegyelmi felelősség) körébe esik. A társadalmi közösség szerepét szintén Vighétől eltérően ítéli meg: „... hiszek a közösség emberformáló erejében, de nem messianisztikusan, nem lehet mindenkét megmenteni. A büntetőjognak a tette reálgálnia, s elég, ha megtorolja azt, ez nem antihumanus, ha a jogállamiság törvény szabta keretei között s elvei szerint történik. Elérkezett tehát a klasszikus büntetőjog alapelvei reneszánszának ideje, de mellette a büntetés végrehajtása során lehetőséget kell biztosítani a „kezelésre” is, nem kötelező módon, hanem szolgáltatás gyanánt”.¹¹ Nem tagadja viszont a közösségi beavatkozás nélkülözhetetlenségét a bűnmegelőzés területén, „önszerveződő társadalmi erők bevonására van szükség, de nem úgy mint eddig, az állami beavatkozás segédcapataként, nem segédrendőri funkcióban”.

Végezetül indokolt feltenni a kérdést, mi következik mindebből a büntetésvégrehajtás számára? Nem hiszem, hogy okos dolog lenne kikerülni a választást, úgy gondolni, hogy mindez csak egy-két tudós elmevillongása, az elmélet belügye. Annál inkább nem, mert eléggé mélyen gyökeredzik a bévések – de általában a jogalkalmazók – gondolkodásában egyfajta végrehajtói szellem, amely szerint jó, nem jó egy jogintézmény törvényi megfogalmazása, az a kötelességük, hogy a lehetőségekhez képest jól alkalmazzák őket. Ha már megszületett a jogintézmény, valóban csak ezt lehet tenni. Figyelemmel viszont arra, hogy az alkotmányozási hullám ma már több ponton (például az állampolgári jogok vonatkozásában is) elérte a büntetéstan partjait, és talán a közeljövőben újra lehet gondolni a bűnügyi jogterület egészét, ha másért nem a büntetőjog, a büntető igazságszolgáltatás és -végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében. A jogszabályok alkotó kidolgozásában közreműködve el lehet kerülni azt, hogy ne a mások által kitűzött – és a gyakorlatban megvalósíthatatlan – célok és feladatok szorításában vergődjék a büntetésvégrehajtás, miként nemegyszer napjainkban.

10 Lásd erről bővebben: Szabó András: A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga. Jogtudományi Közöny, 1988/8. szám.

11 Ennek a – régen hangoztatott – elképzelésnek az a racionális magja, hogy a börtön mai totális rendszerében nem alakulhat ki az elítéltekben a pedagógiaiilag szükséges együttműködési képesség.

Zárszóként bármilyen meghökkentő: mindkét – elviekben szembenálló – büntetéstanai áramlatnak rendkívül hasonlatosak a konkrét büntetőjogi reform-elképzelései, sőt mi több, teljesen egybecsengenek – és nyilván nemcsak a konferencia miatt – az új társadalomvédelem programjával, ami Marc Ancel szavaival így fejezhető ki.

„1. A börtönbüntetés a bűnözés elleni reakció ultima ratioja, nem szabad alkalmazni, csak kivételes esetekben, amikor a reakálás minden más módja lehetetlen.¹²

2. A büntetőpolitika kötelessége olyan büntető intézkedések kimunkálása, amelyek a börtön alternatíváját jelentik és amelyek a kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőit szankcionálhatják; velük szemben törekedni kell arra, hogy az elzárás kiküszöböljük.

3. Azok számára, akik kivételesen mégis meg lesznek fosztva szabadságtól, rendszeresen folytatni kell a büntetési reform-mozgalmat, amely a börtönrendszer modernizálására és emberibbé tételére irányul.”

dr. Kabódi Csaba

12 Ennek kimondása önmagában még nem jelenti az ún. rövid tartamú (általában hat hónapalatti) szabadságvesztés teljes elutasítását. Nyugat-Európában előszeretettel alkalmazzák, sőt a szakirodalom egy jelentős része is támogatja, és nemcsak generál-preventív hatása miatt. Például Angliában az ún. „short, sharp, shock” rendszere (ami egy rövid, der erős intenzitású, sokkoló végrehajtási mód) különösen a fiataloknál az egyéni megelőzés szempontjából is eredményesnek mutatkozik. A konferencián Békés Imre szólal fel pártolólga a rövid tartamú szabadságvesztés mellett.

Irányzatok harca a közgazdaságtudományban

— avagy beszámoló két tanácskozásról —

Az MSZMP Budapesti Bizottságának Oktatási Igazgatósága — az OTKA¹ program keretében — immár másodszer szervezett nemzetközi tudományos tanácskozást közgazdasági témában. 1987-ben az eszmecsere tárgya: *Marx–Kalecki–Káldor* volt, 1988-ban pedig a konferencia résztvevői *Káldor Miklós életművét* elemezték. A két évvel korábban elhunyt, magyar származású, világhírű közgazdász tavaly lett volna 80 éves. Az emlékülés azzal fejezte ki Káldor iránti tiszteletét, hogy korunk problémáit elemezve mutatta be munkássága érvényességét.

A szocialista országokból érkező szakemberek mellett mindkét tanácskozáson részt vettek amerikai, kanadai, nyugat-európai tudósok. A konferenciák célja egyfelől az volt, hogy bemutassuk az OTKA-program keretében folyó ku-

- 1 Az Országos Kutatási Tudományos Alap célja, hogy az MTA-hoz beérkező egyéni pályázatokat értékelje, és az arra érdemeseket finanszírozza. Az Oktatási Igazgatóság három évvel ezelőtt *A vállalatok, különösen a nagyvállalatok irányítása az indirekt gazdaság szabályozási rendszerben* címmel pályázatot nyert.

A konferencia elnöke Tőkei Ferenc akadémikus, balról a harmadik

tatásaink nemzetközi gazdaságelméleti hátterét (Káldor Miklóssal megismertettük elméleti hipotéziseinket, aki azután aktívan támogatta elgondolásainkat), másfelől pedig az volt, hogy a hazai szakmai közvéleményt tájékoztassuk azokról a jelenkori szellemi irányzatokról, amelyek mindezideig sajnálatos módon kívül estek a magyar közgazdászok látókörén.

A nyugati közgazdászok ugyanis három irányzatot képviseltek: a baloldali keynesianizmust², az ún. kaleckiánus³ politikai, valamint a marxista politikai gazdaságtant. A közös nevezőt e három vonulathoz tartozó tudósok között részben az elméleti gyökerekben mutatkozó lényeges átfedések jelentik; részben pedig az, hogy mindannyian élesen bírálják országaik hivatalos neoliberais-újkonzervatív⁴ gazdaságfilozófiáját.

Az újkonzervatizmus szerint a piaci önszabályozásra épülő magángazdálkodás jelenti egyedül és kizárólag a gazdasági racionalizmust, melynek jegyében az állam radiálisan csökkenteni kívánja szerepét a gazdaságban. A valódi cél azonban a szakszervezetek gazdasági hatalmának korlátozása, annak érdekében, hogy a munkajövedelmeknek a nemzeti jövedelmen belüli arányát az állam és a tőkejövedelmek javára megváltoztassák. Más szóval, hogy az állam részesedése ne a tőke-, hanem a munkajövedelmek rovására tolódjon el.

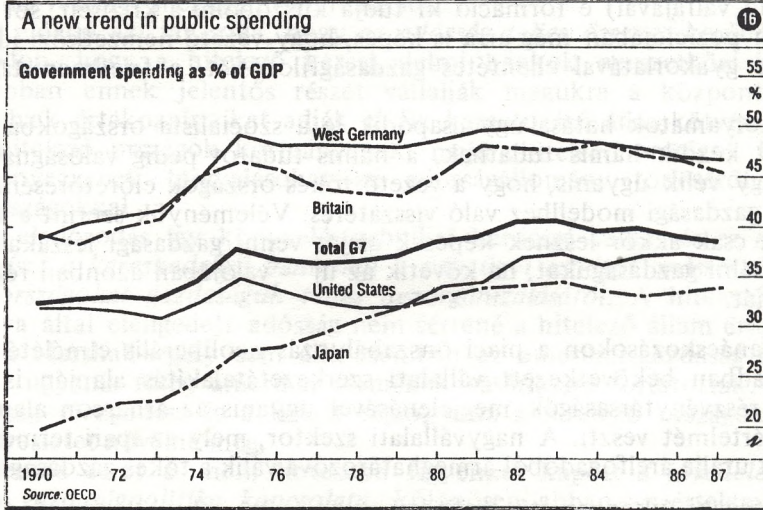
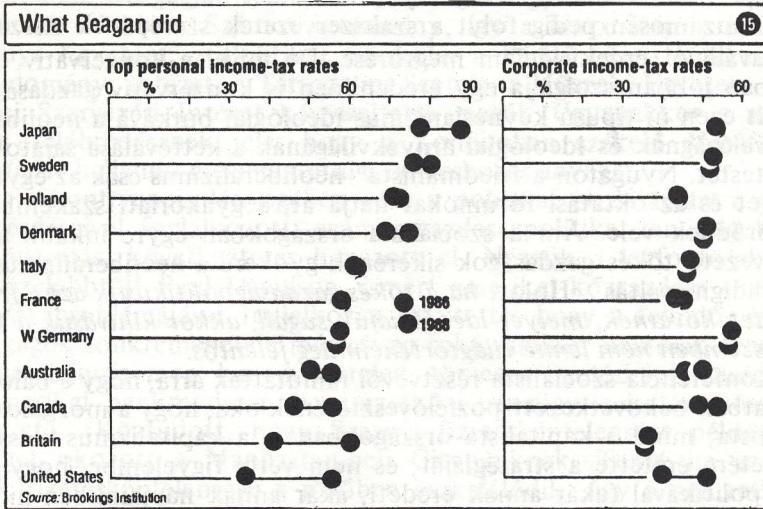
A konferencia három irányzatának közös jegye, hogy gazdaságelméletükben az állam igen fontos tényező. A piac makrogazdasági elmélete alapján bemutatják, hogy a vezető tőkés országok a második világháború után a klasszikus típusú válságokat nem a piaci önszabályozás alapján kerülték el, hanem azért, hogy államuk tudatos anticiklikus⁵ gazdaságpolitikát folytatott. A neoliberais iskola gazdaságfelfogását a piac objektív törvényszerűségei alapján bírálják: a piac ugyanis nem a gazdaság automatikus önszabályozásának, hanem ciklikus fejlődésének színtere.

E felismerés nélkül cselekvő államban – a ciklikus kilengésekből következően – óriási veszteségek halmozódnak fel. Ezért nem véletlen, hogy a tudatos állami beavatkozáson alapuló keynesi gazdaságpolitika előtt a tőkés gazdaság éves növekedési üteme maximálisan 1–3 százalék között mozgott, és csak a második világháború utáni években sikerült elérnie az 5 százalék körüli növekedési rátát. Állításunk bizonyítására mutatjuk be az Economist c. hetilapban megjelent grafikont.

Ez egyértelműen igazolja azt az összefüggést, hogy a konzervatív kormányzati fordulat sem tudta csökkenteni az állami költségvetésnek a GDP-ben való részesedését.

- 2 A tudományos közlemény J. M. Keynes *A foglalkoztatás, a kamat, a pénz általános elmélete* c. munkájához köti a keynesianizmus gazdaságelméleti irányzatát, mely kimunkálja a hatékony kereslet elméletét. Az irányzat hívei szerint a kapitalista gazdaságot elégtelen kereslet jellemzi, ezért az állam a költségvetési kiadáson keresztül keresletélénkítő tevékenységet folytat. Ennek eredményeként tudja elküldni a marxi értelemben vett klasszikus válságokat. A baloldali keynesianizmus az állami költségvetés keresletélénkítő szerepét összekapcsolja a szakszervezetek reálbér-növekedést védő politikájával.
- 3 A kaleckiánus politikai gazdaságtan Michal Kalecki világhírű lengyel közgazdász (1899–1970) nevéhez fűzhető, aki a marxi újratermelési sémák továbbfejlesztése alapján még Keynes előtt megalkotta a hatékony kereslet elméletét. Kalecki munkássága azonban túlmutat a keynesianizmuson azzal, hogy világosan rámutat a tőkés gazdaság intézményi korlátaira. Kiemelkedő Kalecki tevékenysége a szocialista gazdaságelmélet terén is.
- 4 A neoliberais-újkonzervatív gazdaságfilozófia azt hirdeti, hogy az állam vonuljon ki a gazdaságból, mivel az önszabályozó piac a gazdasági hatékonyság legfőbb biztosítéka.
- 5 Az anticiklikus gazdaságpolitika az állami beavatkozás olyan formája, mely mintegy elsmitja – költségvetés-politikával és pénzügyi szabályozással – a gazdaság ciklikus fejlődését.

Az állami költségvetési kiadások a GDP %-ában

A szocialista országok elméleti és gyakorlati szakemberei számára ebből az következik, hogy nem a neokonzervativizmus, hanem a keynesianizmus a szocialista gazdaságok legnagyobb kihívása. A szocialista országokat a tisztánlátásban, vagyis az igazi kihívás megértésében zavarja a fejlett kapitalista világban létező sajátos kettősség. *Alapvetően eltér ugyanis egymástól a tőkés államok gazdaságideológiája és gazdaságpolitikai gyakorlata.* Másrészről a tankönyvek és egészen mást mutat a való világ. A hetvenes évek második felétől a neoliberalizmus önszabályozó piacelfogása vált uralkodó gazdaságideológiává, miközben a tényleges gazdaságpolitika azóta is a keynesianizmust követi.

A helyzet csupán annyiban változott, hogy a keynesianizmus egy sajátos formája valósult meg. Ez abban különbözik a korábitól, hogy a keynesi gazdaság szabályozás fegyvertárát egy konzervatív gazdaságpolitika szolgálatába állította. Ez azt jelenti, hogy az állami költségvetésen belül jelentősen csökkent

a szociálpolitikai kiadások részaránya, miközben megugrott a hadikiadásoké. Ezzel párhuzamosan pedig folyt a szakszervezetek szerepének visszaszorítása, a munkavállalói érdekvédelem megtörése. De mivel e konzervatív célokat az idelégiában jobban szolgálja egy eredendően is konzervatív gazdaságfilozófia, ezért vált ezen új típusú keynesianizmus ideológiai burkává a neoliberalizmus.

A valóságnak és ideológiai árnyékvilágának a kettéválása sajátos hatásokban ölt testet. Nyugaton a friedmanista⁶ neoliberalizmus csak az egyetemi tankönyveket és az oktatási fórumokat hatja át, a gyakorlati szakemberek nem sokat törődnek vele. Ám a szocialista országokban egyre inkább azt hiszik, hogy a vezető tőkés gazdaságok sikerének gyökere a neoliberalizmus felé forduló paradigmaváltás⁷. Holott *ha a tőkés gazdaságpolitikusok azt a friedmanista receptet követnék, melyet ideológiájuk sugall, akkor kihívásuk a szocialista régióval szemben nem lenne világtörténelmileg jelentős.*

A konferencia szocialista résztvevői rámutattak arra, hogy a baloldal világviszonylatban bekövetkezett pozícióvesztésének oka, hogy a mozgalom – mind a szocialista, mind a kapitalista országokban – a kapitalizmus klasszikus válságelméletére építette a stratégiáját, és nem vette figyelembe, hogy a keynesi gazdaságpolitikával (akár annak eredeti, akár annak napjainkban megvalósuló jobboldali válfajával) e formáció ki tudja küszöbölni a kríziseit, sőt hegemon gazdasági pozíciójában még arra is képes, hogy vezető nemzetközi ideológiává emelje a gyakorlatával ellentétes gazdaságfilozófiát, a friedmanista monetarizmust.

E folyamatok hatása úgy csapódik le a szocialista országokban, hogy a valóságot kezdik hamis tudatnak, a hamis tudatot pedig valóságnak tartani. Sokan úgy vélik ugyanis, hogy a vezető tőkés országok előretörésének titka a liberális gazdasági modellhez való visszatérés. Véleményük szerint a szocialista országok csak akkor lesznek képesek elejét venni gazdasági leszakadásuknak, modernizálni gazdaságukat, ha követik az új – valójában azonban régi – világparadigmát.

A tanácskozásokon a piaci önszabályozás neoliberais elméletét a huszadik században bekövetkezett vállalati szerkezetátalakítás alapján is bírálták. A nagy részvénytársaságok megjelenésével ugyanis az árharcon alapuló piaci verseny értelmét veszti. A nagyvállalati szektor, mely az ipari termelés döntő hányadát uralja, árelfogadóból ármeghatározóvá válik a tőkés gazdaságban.

A reagani újkonzervatív politikai nyomás következtében, mind az Egyesült Államok, mind Nyugat-Európa értelmiségi körei erőteljesen közelednek a szocialista országok felé. E szándék megvalósítása korántsem egyszerű, hisz *a tudományközi kapcsolatokat az újkonzervatív tudósok monopolizálják.* A hazai tudományos közvélemény előtt tehát a konzervatív neoliberalizmus tételei mint a tudomány egyedüli fejleményei jelennek meg. *Ez a magyarázata annak, hogy az említett baloldali irányzatoknak a neoliberais kihívásra adott válaszai, tudományos értékei alig ismertek a szocialista országokban.* Noha őket egyre radikálisabb állásfoglalás, egyre konkrétabb együttműködési készség jellemzi. Lényegében ez tette lehetővé a másfélnapos kerekasztaltanácskozás megrendezését is.

6 A friedmanista neoliberalizmus, illetve a mentarizmus Milton Friedman közgazdász nevéhez kapcsolódó irányzat. Álláspontja szerint a pénzkínálat szabályozására korlátozandó az állam gazdasági funkciója.

7 A paradigmaváltás – a gazdaságfilozófia alapelveinek megváltoztatása.

A konferencia angol nyelven folyt, mégis nagy érdeklődést keltett a hazai szakemberek körében. Számos intézmény, így a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, a Politikai Főiskola, a Párttörténeti Intézet, a Társadalomtudományi Intézet, a Társadalmi Szemle, a Műszaki Egyetem, az Államigazgatási Szervezési Intézet képviseltette magát. Ugyanakkor a nemzetközi figyelem felébredésének jele, hogy a Londonban székelő *MacMillan Press* *Kiadóvállalat* hajlandó megjelentetni a tanácskozás anyagát.

Bár a konferencia lényegében véve a politikai gazdaságtan, a gazdaságelmélet kérdéseivel foglalkozott, számos gazdaságpolitikai tanulságokat hordozó megállapítás, következtetés hangzott el. Nézzük a legfontosabbakat egy kicsit közelebbről! Paul Davidson, ismert amerikai közgazdász a *nemzetközi eladósodás* problémájával foglalkozva kifejtette, hogy a fejlődő- és a szocialista országok tönkremenetele már olyan fokú, amikor nemcsak ezen országok gazdaságát bénítja meg, hanem hirtelen, tömeges fizetéképtelenség esetén az egész amerikai bankrendszer és nemzetközi pénzügyi szisztéma összeomlását idézheti elő. (Köztudott, hogy Brazília fizetéképtelensége például komoly veszteséget okozott a Manhattan-beli Citybanknak. Tehát ha az eladósott országok fizetéképtelensége a jövőben eszkalálódik, úgy a nemzetközi pénzügyi válság veszélye meglehetősen reális lesz.)

Az előadó azt javasolja, hogy az *adósság teljes összege kerüljön törlésre* oly módon, hogy a hitelező kereskedelmi bankok nemzetközi kölcsöneit, pontosabban ennek jelentős részét vállalják magukra a központi bankok. Ez utóbbiak értékpapírjaikat adják el fix kamatozású államkötvények ellenében a hitelező országok kormányának, majd a hitelező országok kormányai kezdeményezzenek tárgyalásokat az adósságállomány törléséről a csődbe jutott országokkal.

Az eladósodás így könyveléstechnikai kérdéssé válna, és ez *megmentené egyrészt a kereskedelmi bankokat a pénzügyi csődtől, másrészt az eladósodott országokat gazdaságuk teljes dezorganizálásától*. A hitelező országok kormánya által elengedett adósság nem sértené a hitelező állam érdekeit, hisz egykor a Marshall-segély sem állt szemben az amerikai gazdaság érdekeivel. Összegét ugyanis főleg amerikai termékek vásárlására fordították, várhatóan az adósság elengedése is a fejlett régió, azaz a hitelező országok termékei iránti keresletet növelné meg.

Jelentős teret és nem kevesebb figyelmet kapott a *jövedelemmegosztás és a gazdaságpolitika kapcsolata*, különösen abban az értelemben, hogy az ún. exportvezérelt növekedési pálya hogyan befolyásolja a jövedelemmegosztást tőkés- és munkásosztály között. Az elemzés bebizonyította, hogy a külső és a belső piacra építő növekedési pálya gazdaságpolitikai vonzata alapvetően eltér. Az exportvezérelt növekedési pálya szükségszerűen létrehozza azt a jobboldali, munkásellenes gazdaságpolitikát, mely a bérek relative alacsonyra szorításával kívánja a hazai termékek nemzetközi versenyképességét biztosítani. (Lásd Japánt, Dél-Koreát!) Ezen országok felhalmozási rátáit egyben a kizsákmányolás rátájának magas értékei kísérik. *Az exportvezérelt növekedési pálya tehát antagonisztikussá változtatja a vállalati profitok és a munkabérek közötti viszonyt*.

A szocialista országok számára ebből több tanulság is következik. Egyrészt, hogy a beruházási expanzióra amúgy is hajlamos gazdaságunkat az exportorientáció méginkább felfűti. (Az 1978-as beruházási és eladósodási csúcs kialakulásában ez az összefüggés Magyarországon legalább annyi szerepet ját-

szott, mint az olajárrobbanásra adott hibás gazdaságpolitikai válasz.) Másrészt, hogy az exportvezérelt növekedési pályára való áttérés eredményezte Nyugat-Európában a – belső piacra építő – jóléti szociáldemokrata kormányok felváltását a konzervatív kabinetekkel. (E változást leginkább az NSZK-beli fejlemények tükrözik!) *E növekedési pálya nyerskapitalista jellegzetessége* (a tőkejövedelem növelése a munkajövedelem rovására) *a szociáldemokrata értékeket is* (a munkajövedelmeknek a tőkejövedelmekkel párhuzamos gyarapítását) *elmossa*.

A gazdasági növekedés és reálbérszínvonal összefüggése átfogóbb értelemben is az eszmecsere fókuszában állott. Ismeretes, hogy a közgazdasági gondolkodás Magyarországon a reálbérszínvonal csökkentésétől várja a gazdasági növekedés felgyorsulását. A kerekasztal-tanácskozáson empirikus adatokkal Anglia példáján bizonyították, hogy nincs belső összefüggés a gazdasági növekedés és a reálbérek csökkentése között.

Egy másik közkeletű hazai vélekedés is alapos empirikus céfolatban részesült: jelesül, hogy az infláció oka a magas relatív reálbérszint. E nézetek kezdik nálunk a szakszervezet túlzásba vitt érdekvédelmi politikáját felelőssé tenni a fokozódó inflációért. Példáikat a tőkés országokból veszik, azt állítva, hogy a munkanélküliség alacsonyabb és a reálbérek magasabb szintje szükségképpen pénzromlással jár. Az eszmecserén bebizonyosodott, hogy ezekben az országokban az infláció felgyorsulása elsősorban a nyersanyagárak emelkedésével és nem a magasabb foglalkoztatottsággal, illetőleg bérszínvonalal függött össze.

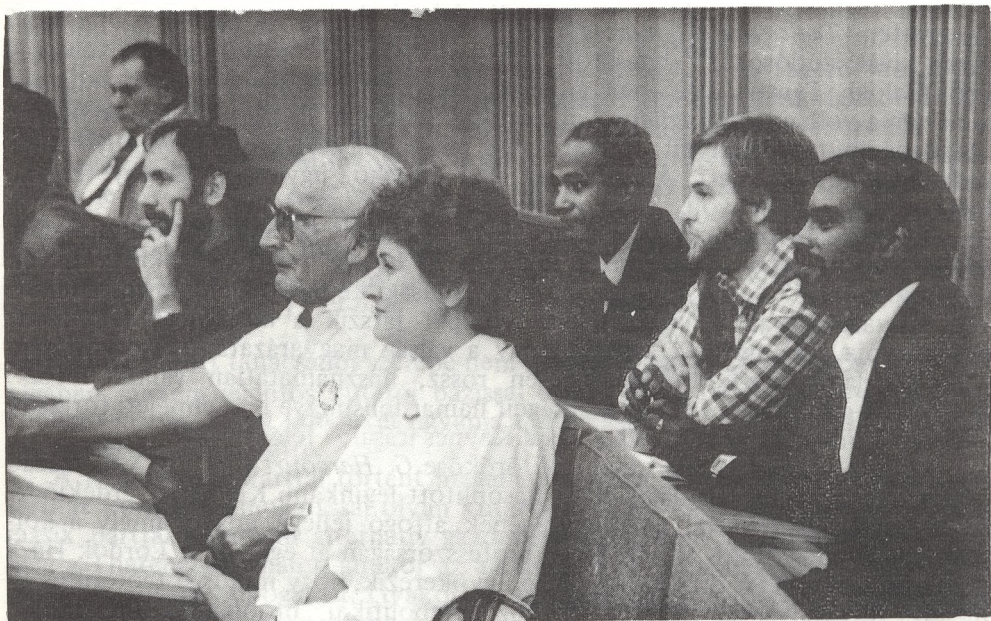
A következő fontos témakör *a hiánygazdaság fogalmának értelmezése* volt. Az eszmecsere élénkségét az váltotta ki, hogy ezen elméleti kérdés megválaszolása gazdaságpolitikai következtetéseket is von maga után. *Mi a tervezés helye a gazdaság szabályozásában?* Hogyan kellene módosítani gyakorlatát annak érdekében, hogy a tényleges folyamatok ne a gazdaság szereplőinek és a tervezőinek a háta mögött menjenek végbe? A pódiumon részletesen kifejtették, hogy a jövedelmi és a reálfolyamatok között levő makrogazdasági törvényszerűségek ismerete és tudatos alkalmazása által miképp lehetne fokozni a tervezés konzisztenciáját. Ez azt feltételezné, hogy a GDP⁸ jövedelemoldalának (tőkejövedelem, munkabér) és a GDP kiadási oldalának (beruházás, fogyasztás, külkereskedelmi és költségvetési mérlegegyenleg) tervezése egységben történjen.⁹

A nemzetközi és a hazai érdeklődésre való tekintettel célszerűnek látszik a konferenciát évenként megrendezni, annál is inkább, mivel a tanácskozási keretében az eszmecserén túl felvetődött egy közös – magyar–szovjet–amerikai – kutatás lehetősége a vállalati viselkedés, motiváció témakörében.

A Káldor Miklós halála után megjelent méltatásokból szinte soha nem hiányzott a kérdés: miért nem kapott Nobel-díjat? Hisz a Financial Times 1969. augusztus 8-i riportja szerint ott volt – tíz jelölttel együtt – az első közgazdasági Nobel-díjasok listáján. Az 1970-es és az 1980-as évek fordulóján a The Economist egy tanulmánykötetét méltatva állapította meg, hogy *Nicolas Kaldor a legnagyobb élő közgazdász, akinek még nem adtak Nobel-díjat*. Tudjuk, nem kapta meg a díjat sem Joan Robison, sem Michael Kalecki: egyszerűen

8 GPD: bruttó hazai termék. A nemzetközi jövedelemhez közel álló kategória, az ENSZ-statisztikák ezt használják.

9 A konferencián számos egyéb – gazdaságpolitikai szempontból fontos – kérdés került napirendre. Ezek részletesebb ismertetése az Oktatási Igazgatóság Műhelytanulmányok c. kiadványában lehető fel.

Az eszmecsere résztvevői

a XX. század szellemóriásai közül senki, aki a keynesianizmus baloldali szárnyához tartozott, és aktív részese volt annak a közgazdaságtudományi forradalomnak, amelynek pedig a kapitalizmus a harmincas évek világválsága után a megújulását köszönhette.

A keynesi forradalom nem volt független a marxi közgazdaságtantól: a hatékony kereslet elmélete a Tőke II. könyvének újratermelési sémáira épült. Michal Kalecki a „Tőke” centenáriuma tartott előadásában ezt be is mutatta. Káldor Miklós természetesen nem tartozott a keynesiánusok azon táborába, akik a marxizmus XX. századi továbbfejlesztésében kívánták volna integrálni ezt az új közgazdasági irányzatot. (Napjaikban Kalecki követői teszik ezt.) Élenjárt viszont azok között, akik a vulgáris közgazdaságtan, a neoliberalizmus, a monetarizmus tételeit vették kritika alá egész életművükben. Sőt nemcsak ezeket az elméleteket, hanem thatcherista gyakorlati megvalósításukat is mint a korszak intellektuális hanyatlásának példáit értelmezte.

Szellemes gazdaságpolitikai pamfletje, a *Mrs. Thatcher közgazdasági konzekvenciái* c. könyve Keynesnek *A béke közgazdasági konzekvenciái* c. munkáját parafrázálja. Elméleti tevékenységének üzenete, hogy az önszabályozó piac nem hoz létre egyensúlyt, a szabad áralakulás nem tisztítja meg a piacot, az szükségszerűen tökéletlen, ezért a konjunktúra tudatos állami szabályozása nélkül nem kerülhető el a marxi értelemben vett klasszikus válság. A beruházási döntések állami befolyásolására szükség van, mert a tőkés gazdaság hajlamos mind a stagnálásra, mind a nagyarányú munkanélküliségre.

*

Káldor Miklós 1908. május 12-én született Budapesten, a Parlament melletti – egykor Géza, ma – Garibaldi utcában. Középiskolai tanulmányait

az egyetem *Trefort utcai mintagimnáziumában* végezte, amely Káldor mellett olyan kiváló tudósokat¹⁰ bocsátott pályájára, mint pl. Polányi Mihály, Szilárd Leó, Balogh Tamás. 1925-ben a berlini egyetemen Sombart és Schumacher tanítványa volt, majd *Angliában*, a London School of Economics-ban folytatta közgazdasági tanulmányait. Hamarosan a rendkívül befolyásos *Lionel Robbins kedvenc tanítványa* lett. Általa jutott első állásához ugyanezen az egyetemen. Eleinte nagy hatással volt rá a neoklasszikus Robbins és Hayek.

Életpályája óriási fejlődési ívet ír le. *Az osztrák határhaszon–elméleti iskola*¹¹ követésétől jut el annak radikális bírálatáig, majd megalkotja az ún. Cambridge-kör¹² egyik legnagyobb közgazdasági képzelőerőt tanúsító életművét. Pályafutásának e vonulatában szerepet játszik a harmincas évek nagy depressziója, valamint az a tény, hogy a válság magyarázatára és orvoslására a közgazdasági orthodoxiák teljesen rossz, használhatatlan választ adtak. A liberális gazdaságelmélet gyengeségeit hamar felismerve más elméleti források – Allyn Young, Gunnar Myrdal, majd Keynes írásai – felé fordul.

A cambridge-i iskola egyik élő örököse *G. Harcourt* írja: „A XX. század közgazdászai közül Nicolas Káldor hasonlított leginkább Keynesre, érdeklődésének széles horizontja, tevékenységének átfogó jellege miatt, amely a kormánytanácsadástól a King's College professzorságán át egészen a Lordok Háza tagságáig terjedt”. A hasonlóság abban gyökerezik, hogy mindkét teoretikus elméleti tevékenységét gyakorlati gazdaságpolitikai problémák inspirálták. *Douglas Wass*, aki Káldorral egy időben, azaz 1963-tól 1970-ig volt a Wilson-kormány gazdasági tanácsadója, így emlékezik vissza rá: „Szeretett hallgatóságából udvart tartani maga körül, a kormányüléseket úgy kezelte, mint egy cambridge-i szemináriumot: gyakran járkált fel-alá a teremben, míg hivatali kollégái feszülten figyelték, hogyan bontakoznak ki gondolatai. De nem volt doktrinér, aki élettelen tanokra húzza rá gazdaságpolitikai javaslatait. Örömmel fogadott minden érvet, kritikát. Lelkiismeretesen átgondolta azoknak a kifogásait, akik javaslatainak gyakorlati és adminisztratív átültetésével foglalkoztak. A kormány egyetlen olyan – általam ismert – gazdasági tanácsadója volt, aki behatóan vizsgálta a közigazgatás rendszerét, és próbálta úgy formálni javaslatait, hogy azt a rendszer el tudja viselni”.

Káldor gyakorlati gazdaságpolitikai tevékenysége Keyneshez hasonlóan messze túllépte Nagy-Britannia határait. A második világháború befejezésekor a magyar Szociáldemokrata Párt hazahívta, hogy készítse el egy munkabizottság élén a párt hároméves tervjavaslatát. A következő évben Franciaországtól kap hasonló megbízást. *J. K. Galbraith-szel, Tibor Scitovskyval és Paul Barannal együtt tagja a Németország háborús kárait felmérő Amerikai Stratégiai Bombázási Bizottságnak*. Gunnar Myrdal meghívására 1940 végén már Genfben dolgozik, mint az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának egyik szaktanácsadója.

A gyakorlati gazdaságpolitikát érdemben befolyásoló közgazdasági pályafutása akkor kezdődött, amikor 1951-ben kinevezték a Profit és a Személyi Jövedelemadózás Királyi Bizottsága tagjává. Ekkor született *An Expenditure*

10 Polányi Mihály: a világhírű társadalomtudós, Polányi Károly testvére, a kémiai tudományok kiemelkedő képviselője. Szilárd Leó: világhírű fizikus. Balogh Tamás pedig Káldor mellett az angol Munkáspárt másik jelentős közgazdasági tanácsadója.

11 A határhaszon-elméleti iskola követői tagadják a kizsákmányolás létét, az értékötlet fogalmát. Véleményük szerint minden termelési tényező azt a hozadékot kapja, amelyhez az új érték létrehozásában hozzájárul. A tőke tehát a profitot, a munka meg a bért.

12 A keynesianusok az angliai Cambridge Egyetem köré szerveződtek, ezért nevezik őket a Cambridge-kör tagjainak.

Tax című munkája az adózás irodalmában ma már klasszikus műnek számít. Az adózás és a költségvetési politika, valamint az adóteher kérdéseiről írt munkái által olyan hírnévre tett szert, hogy számos fejlődő ország vezetői meghívták az állami költségvetés és az adózás reformjának kidolgozására. Így pl. India, Sri Lanka, Mexikó, Ghana, Brit-Guayana, Törökország, Irán és Venezuela.

Időközben a brit Munkáspárt egyre nagyobb befolyású közgazdasági szakértője lett. 1964-ben kinevezték a pénzügyminiszter gazdasági tanácsadójává. Ezt bankkörökben nem fogadták lelkesen, mivel Káldort adójavaslatai miatt úgy tartották számon, mint a tőkés osztály prés alá helyezőjét. A konzervatív kormány uralma után, a második munkáspárti kormány idején Káldor ismét gazdasági tanácsadó. 1974-ben tagja lesz a Lordok Házának. A brit Munkás-

pártban betöltött tanácsadói szerepe nem merült ki saját tudományos tevékenységében, hanem jelentős kutatói bázissal egészült ki: a Cambridge-i Egyetem elméleti közgazdasági tanszékét ugyanis a Munkáspárt gazdaságpolitikájának ki-munkálására hozták létre.

A Konzervatív Párttal történt megállapodás értelmében mindkét párt fenntarthat kormánytámogatással olyan kutatóintézetet, amelyben kidolgozhatja a másik párttal szembeni alternatív gazdaságpolitikáját. E megállapodást szegte meg a Thatcher-kormány, amikor az alkalmazott közgazdasági tanszéktől megvonta az anyagi támogatást. Gyakorlati gazdaságpolitikai tevékenysége mellett a King's College professzoraként Káldor az akadémiai közgazdaságtudomány egyik – világszintű – meghatározó erejű személyiségévé vált. Munkái a jövedelemmegosztás, a gazdasági növekedés, az üzleti ciklusok, a technikai haladás – kérdéseiben a világ egyik vezető közgazdászává emelték.

Elete második szakaszát két nagy küzdelem tölti ki: az egyiket a gyakorlati gazdaságpolitika, a másikat a tudományos élet színterén vívta. Az egyik Anglia Közös Piac-i tagsága ellen irányult, a másik a monetarizmust, a banktőke újraéledő konzervatív ideológiáját vette célba. A Közös Piaccal szemben azért lépett fel, mert ellenezte a szabadkereskedelmi elvek alapján létrehozott integrációt, melyben a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lesznek. Tudjuk, mindkét terepen vitapartnerei győztek: nem érvekel, hanem a pillanatnyi politikai erőviszonyok folytán. Jelentőségét azonban kénytelen-kelletlen ellenfelei is elismerik.

Mindmáig adóσαι vagyunk. Hogy ne váljunk az emlékezéskiesés, az intellektuális hanyatlás áldozataivá, fel kell dolgoznunk szellemi teljesítményét, fel kell tárunk a benne rejlő elméleti értékeket.¹³

Szegő Andrea–Nagy Sándor

13 E tudományos eszmecserét az OTKA-programon kívül a Cambridge Journal of Economics és a Budapest Bank szponzorálta.

A Börtönkrónika c. sorozat első kötetével, a „Márianosztrai panoptikum”-mal rendhagyó vállalkozásba kezdett a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Nem a sokak számára misztikus alvilág szenzációjának csokorba gyűjtését célozta meg, hanem a nyílt tájékoztatást közös dolgainkról. Ebbe pedig a büntetésvégrehajtás égető társadalmi gonjai is beletartoznak.

Az első kötet megírásakor a szerző nem pusztán a márianosztrai börtön – immár több mint 130 éves – történetének írásos forrásaira, nyomtatásban megjelent regényes visszaemlékezéseire támaszkodott, hanem feldolgozta ún. megszerkesztett interjúk formájában a múlt idők még élő alakjainak szóbeli közléseit is.

A könyv Magyar Média által megszabott terjedelme, a riportalányok nagyobb nyilvánosságtól való elzárkózása miatt ez utóbbiak a Módszertani füzetek hasábjaira kívánkoznak. Az alább közölt szemelvény a 30-as évekhez, a II. világháborúhoz és a koalíciós időkhez köthető. E korszakról számol be a női börtön utolsó helyettese, a most 80. életévében járó Kiss Ottília. (A szerk.)

I Ottília nővér nosztrai évei

A harmincas évek közepétől szolgáltam Márianosztrán, először tanítónőként, majd 1945-től Borsó V. Emma igazgató főnöknő helyetteseként. A rabokat öt osztályba sorolták. Az első az elsőbűntényeseket, a másodikba a visszaesőket, a harmadikba a szigorított dologházasokat (ezeket meghatározatlan időre ítélték és csak öt év elteltével kérhették szabadlábra helyezésüket), a negyedikbe a magánzárkásokat (mindegyikük egy évnél hosszabb ítéletet kapott), az ötödikbe pedig a kórházi ápolásra szorulókat helyeztük.

Éjszakára egy zárkába egy rab került. Ez azután a létszám gyarapodásával felment kettőre, majd a háborúban a honvédelmi minisztérium utasítására – biztonsági okokból – háromra. A kisebb büntetésű köztörvényesek a régi kolostorépületben aludtak 8–10–12 fős hálótermekben. A börtön berendezése a vincés rend tulajdonát képezte. Az osztályok közt házi telefonon érintkezünk, a minisztériumhoz és a pesti vincés rendházhoz pedig közvetlen vonalat biztosítottak nekünk.

Az akkori magánzárkarendszer, a fenytésképp alkalmazott sötétzárka korántsem volt olyan rettenetes, mint azt mai fejjel gondolnánk. Egyesek örültek a sötétzárkának, mert egyedül lehettek gondolataikkal. A magánzárka is így hatott: a társaságot kedvelők megőrültek tőle, a magányt szeretőket kevésbé kínozta meg. Ez a rendszer elősegítette a hitélet gyakorlását, a belső meditációt. A börtönélet szürkeségének ellensúlyozására engedélyeztük, hogy a cellákba vágott virágot tegyenek, cserepeset csak azért nem, mivel abba kisebb tárgyakat el lehetett rejteni.

A vallás vigasza sok foglyot lecsendesített; Rieger né, azaz Pipás Pista – aki Nosztrán példásan viselkedett – miután megkegyelmezték neki a gyűjtőben azt kérte, hogy vigyék vissza a nővérekhez, aztán nyugodt lélekkel fog meghalni. Igaz, pl. Léderernén nem segíthettünk, amikor elszállították, kitört belőle a lappangó lelki kór. A depressziós-mániás öregasszony szabadulása után csipkét árult a Vásárcsarnokban, s környékén.

A katolikus miséket a feygentemplomban tartották. Az örök a földszinten bal oldalt vonultak be a visszaesőkkel. Az első sorban a börtönhierarchia csúcán állók ültek, élükön a főfegyőrrel, akinek a rangja leginkább a mai főhadnagyi rangnak felelt meg. Jobb oldalt ültek a nővérek, mögöttük az első-

büntényesek. A galéria bal oldalán a szigorított dologházak, jobb oldalán pedig a magánzárkások álltak. A vasárnapi misék orgonajátékának, a nővérek és a rabok kórusának meghallgatása komoly lelki élményt jelentett mindenkinek. A református imaházat, amely a „sóhajok hídjá” mellett állt, a régi épület második emeletéről lehetett megközelíteni. Az istentiszteletet itt is orgona kísérte. Sátoros ünnepeken a zsidó fegyencnökhöz a hitközség rabbit küldött, és ekkor a reformátusoktól külön, önálló istentiszteleten vehettek részt.

A kórházban 1945 előtt, ha az orvos előírta, tejet és borjúhúst is adtunk a betegeknek. Negyven-ötven szarvasmarha és tizennégy pár ló állt az istállóban. A hizlaldával, a baromfiudvarral, a két halastóval, a gyümölcsösrel, a méhessrel, a zöldséges kerttel és a szőlővel olyan mintagazdaság működött Nosztrán, amely nemcsak a betegek, hanem az összes rab kedvező ellátását biztosította. A rajtunk átzúduló front sajnos a majorságot szinte elsöpörte.

A börtön orvosnőjének sírköve
a régi rabtemetőben

Nálunk csak ambuláns kezelést kaptak a betegek, de Vácott SEDA Alajos doktor már kisebb műtéteket is végzett. Ugy tudom, Vas Zoltánt vakbéllel operálta, aki azt mondta, hogy Moszkvából jövet meghálálja ezt a doktornak. És így is történt. SEDA doktort 1945-ben feljelentették, és az Andrássy út 60-ba került. Itt jutott eszébe Vas Zoltán, és valamilyen úton-módon üzent neki. Vas – ígéretéhez híven – szabadlábra helyeztette. A nagyhatalmú VASRÓL saját emlékem is van. Amikor már eldőlt, hogy egy év múlva át kell adnunk az intézetet, megkérdezte tőlünk, van-e kívánságunk, amit teljesíthet? Kértük, hogy e rövid időre hagyjanak fel a zaklatásunkkal. Elintézte, sőt a Gazdasági Főtanács még varrógépet is kiutalt a rabnők foglalkoztatására.

A börtönben született csecsemőket egy évi ápolás után a Népjóléti Minisztérium helyezte el valamelyik menhelyen. Az a jelenet BERZEVICZY könyvében¹ – amikor az egyik nővér halott csecsemővel sétál a börtönfolyosón – hihetetlen, mert az előírás szerint a halottakat csak koporsóban vihettük ki a kórház alagsorából a rabtemetőbe. A halálban megszűnt a különbség köztünk és köztük. A halott nővéreket is a rabtemetőbe temettük.

1943-ra rendkívül magasra nőtt, több mint 900 főre emelkedett a rabok száma. Ennek csupán a felét lehetett normálisan elhelyezni. Néhány úriasszonyt valutázásért zártak be, például az egyik ROTSCHILDOT, meg egyet a gyógynövény-

¹ Berzeviczy Gizella: Márianosztra. Bp., 1948. A szerző a Tanácsköztársaság bukása után került Nosztrára, ahol 1922-ig raboskodott.

nagykereskedő Balassa családból, de igazán érdekesek a politikaiak voltak.² A szerbek közt sok falusi lány volt, magyarul gyorsan és jól megtanultak. Amikor oktattam őket, sok minden kiderült, például az is, mennyire keveset tudtak a kommunizmusról. Egy részük nem is kommunistaként, hanem csetnyikként lett letartóztatva. Gondanára³ jól emlékszem. A háborút megelőzően medikaként tanult, itt Nosztrán pedig óriási feltűnést keltett szépségével. A katolikus hitre tért szerb lányoknak csak intett a szemével: térdeljetek, ne térdeljetek.

Franciska nővér, a „Helyettes” engedélyezte Starosolsky Arankának regénye megírását. A „Szép-hegy” még a háború befejezte előtt meg is jelent. Amikor nagybátyját – aki Tolna megye főispánjaként németellenes hírbe keveredett – a nyilasok letartóztatták és Sopronkőhidára vitték, Franciska nővér meglátogatta. Az ott tapasztaltakról nem beszélt, de nagy szerepe volt abban, hogy sikerült elkerülnünk a börtön katonai megszállását; rábeszélésére a falut körbevevő hegyhátakon ásták be magukat a németek.

A szovjet csapatok 1944. december 20-án, fél tizenkettő körül⁴ foglalták el a fegyházat. Délben a foglyok már szabadok voltak. Az elsőbűntényeseket – kivéve az élet ellen bünt elkövetőket – miniszteri utasításra elengedtük, csak a visszaesők maradtak. A raboknak visszaadtuk pénzüket és ékszerüket, de a katonák elvették tőlük, ami megtetszett nekik. A gépház akkumulátorát elrontották, és így megszűnt a víz- és áramszolgáltatás. Jó, hogy voltak templomi gyertyák.

A nővérek vagy nagyon fiatalok vagy túl idősök voltak. Az öregebbek a fegyőrcsaládoknál találtak menedéket, minket fiatalokat pedig egy németül tudó szovjet tiszt vett pártfogásába, gondoskodott arról, hogy bántódás nélkül eltávozhassunk. A község templomában szédülták az oltári szentséget és szétszórták a szentelt ostyát; ez utóbbiakat magunkhoz véve indultunk el. Közben a falusi kisdobossal kihirdették, hogy az apácákat tilos befogadni a házakba. Elhatároztuk, hogy a front elől (lényegében a szovjet tüzérség ágyúállásai alatt, ahol viszonylag biztonságban voltunk) Kismaros felé elmene-külünk. Vácott Proiszl Angéla tartományfőnök⁵ fogadott bennünket.

1945 áprilisában újabb szovjet katonák jelentek meg – az Uzsoki utcai gyógyintézetből hozott felszerelésekkel, hogy katonai kórházat rendezzenek be. Minket, a Mária-lakba visszatért nővéreket is felkértek az ápolásukra, de oly súlyos, az elmebaj határán álló szifiliszos betegek is voltak köztük, hogy nem vállaltuk. Két-három hét múlva elvitték őket. Az ápolás helyett a miniszteri biztos szobájában varrodát rendeztünk be, ahol élelem fejében varrtunk a katonák számára.

Az első rabnők 1945 májusa és augusztusa közt jöttek vissza önszántukból, megélhetésük biztosítását várva tőlünk. A börtönben ekkor még szovjet parancsnokság működött, így hát megosztottuk velük a Mária-lakot, együtt dolgoztunk. Lisztet a szobi molnár adott, zöldséget, krumplit pedig a titkos veremből szereztünk, ahol a nővérek némi készletet a szűkebb időkre szá-

2 Szimin Magda volt politikai fogoly Mire a meggyfa kivirágzik (Ujvidék, 1959) c. regényében számol be nosztrai élményeiről. Az apácák lelki terrorja – írja – nem törte meg a politikai foglyokat, belső tartásukon megbukott, a vincés nővérek térítési szándéka.

3 Gondana Iváckovicst a bácskai kommunista ellenállás ismert tagját 1941-ben fogták le. Nosztrán áttért a katolikus hitre. Starosolsky Aranka, akit 1942-ben majd nyolc hónap börtönre ítélték angolszász kapcsolatai miatt, a Szép hegy c. könyvében részletesen ír erről.

4 Borsó V. Emma igazgató főnökasszony igazságügy-miniszterhez írt jelentése szerint 10 óraker nyomultak be a börtönbe az első szovjet egységek.

5 Proiszl Angéla 1925–1927 között igazgatta Márianosztrát.

mítva elástak. A szőlősbe dinnyét telepítettünk, hogy legyen valamilyen gyümölcsünk.

1945 után is jött hozzánk néhány érdekes rab. Hatvani Lilit, a cukorbáró Hatvaniak családjából, kémkedésért vagy valutázásért ítélték el, lehet, hogy mindkettő miatt. A Kistext főreszvényes lánya komoly pénzért élelmiszert csempészett Ausztriába. Állítólag néhány politikus is részt vett ebben az üzletben. A háború eldurvította az embereket, a nővérek – főképp a fiatalok – nemegyszer belepirultak abba, amit a rabok mondtak, vagy szemük láttára cselekedtek. Az egyik visszaeső Vicsápi Lujza – aki törzsvendég volt az Ilkoviciban – tisztelt ugyan minket, de nem tudott leszokni az ottani argóról, még az én jelenlétemben sem. A politikai foglyokat büntetésük letöltése után nem mindig várta szabad élet. Például Rátz Erzsébetet, a volt honvédelmi miniszter lányát internálták. Ez gyakran rosszabb volt, mint a börtönbüntetés.

1947 tavaszán – ekkor már én voltam a börtön helyettese – meglátogatott bennünket gróf Károlyi Mihályné, az első köztársasági elnök felesége. Andrassy Katinkát többen kísérték, köztük Berzeviczy Gizella is. Könyvéről – amelynek sok kitételével nem értettem egyet – szerencsére nem beszélünk. A foglyoknak adható könyvek körét egyébként nem mi, hanem az Igazságügyi Minisztérium szabályozta. Bár ezeket még házon belül tovább cenzúráztuk, csak az egyházi felfogás szerint erkölcstelen, illetve a társadalmi rendet veszélyeztető műveket nem engedélyeztük. A politikaiak helyzete kedvezőbb volt, külön engedéllyel az ilyen írásokhoz is hozzájuthattak.

1949 májusában Bukovszky alezredes vette át a rendtől az intézetet. Becsületes embernek ismertük, a háborúban az ungvári börtön parancsnoka volt. Az intézet evakuációjakor, kiürítésekor az örök családotstul elhozta, megmenekítette a közeledő fronttól, és a kincstári pénzt hiánytalanul átadta a minisztériumnak. Mi azután Pestre, a vincés anyaházba mentünk, ahol a rend feloszlataiság bérvarrásból éltünk a kórházi nővérekkel együtt.

1950-ben, amikor a nővérek egy része Bakonyszentlászlóra költözött, hazamentem a falumba, majd 1953-ban az egyházi alapítású Szolidaritás szövetkezet dolgozója lettem. Mivel még 1940-ben öt nővértársammal lettem a könyvelői vizsgát, pénzügyi vonalra kerültem, és végül mint a szövetkezet főkönyvelője mentem nyugdíjba.

dr. Tamáska Péter

A fiataikorúak büntetésvégrehajtása a két világháború között

A háború és a forradalom vérvesztéseit elszenvedő Magyarországnak soha nem volt nagyobb szüksége arra, hogy a deviáns, önhíabukon kívül lejtőre csúszott gyermekeket és fiataikorúakat megmentse, mint a húszas évek elején. A tőlünk nyugatra eső országokban jól kiépített és bejáratott intézményrendszer dolgozta fel szinte észrevétlenül a gyermeklelkeken esett háborús károkat. Szovjet–Oroszországban épp egy új típusú pedagógia nagy alakját emelték csavargó tanítványai a középkorból a világ élvonalába, miközben az ismét úrivá vedlett hivatalos Magyarország, irtózva tépkedte magából a haladásnak akárcsak halvány-rózsaszín tollait.

A Tanácsköztársaság bukásával együtt szellemi szemétdombra kerültek mindazok a – különösen a Kármán Elemér nevével fémjelzett – törekvések, amelyek a századforduló reformmozgalmára, haladó törvényhozására építve folytathatták volna kulturális vállalkozásukat az „alávetett osztályhelyzetűek gyermekeinek felemelésére.” A klasszikus büntetőjog sáncai mögé visszavonuló magyar kriminálpolitika nem tudott mit kezdeni a fiataikorú bűnözők nevelésével. Kármán kevéssel halála előtt így kesereg: „a nevelés csak akkor lehet eredményes, ha annak társadalmi feltételei nem szenvednek sérelmet jogi és politikai szempontok megóvása” miatt. Noha – folytatja – mi felszabadítottuk a bírót a nevelésnek majdnem mindennemű korlátjából, a pedagógiai felfogás fogyatékoságai, a magukat világnézeteknek nevező egoisztikus, pártpolitikai irányzatok ellehetetlenítették a büntetésvégrehajtási nevelést.

A fiataikorúak különleges kezelését szabályozó törvények (a Bn., az Fb.) továbbra is érvényben maradtak, de a háborús években tartalmilag-pedagógiai-lag kiürültek. A büntetőpolitika pedig már nem vállalta az áldozatot e törvények progresszív szellemének újratöltéséhez. Annak ellenére, hogy az ország Trianon után jelentős anyagi erőket fordított a kulturális élet felfrissítésére, ebből a gyermek- és ifjúságvédelem, a fiataikorúak intézeteinek támogatása jóformán teljesen kimaradt.

E kedvezőtlen légkörben a fiataikorúak bíróságai sem tudtak megújulni. A törvényszékeken belül – a tevékenységüket körülvevő idegenkedés miatt – nem részesültek kellő anyagi elismerésben, nem léptették elő őket stb. A polgári szaksajtó még olyan nosztalgikus hangokat is megpendített, amelyek mint követendő példát emlegették a Tanácsköztársaság intézkedéseit. A fiataikorúak bíróságainak ügyét felkaroló erőtlen törekvések elsősorban az önálló bíróságok létrehozását követelték, ahol a fiataikorúak számára megteremthetők az eljárás sajátos feltételei a szükséges pedagógiai, pszichológiai, jogi és kriminalisz-

tikai ismeretek ötvözésével. E kármáni modell alapján elképzelt – és minden bizonnyal nagyobb eredményességgel működő – önálló bíróság a vizsgált időszakban nem valósulhatott meg.

A javító-nevelés helyzete

A fiatakorúak javító-nevelését öt állami és tizenegy magánintézet látta el a húszas években. Tekintettel az intézetek jellegére megkísérelték a beutalt növendékek osztályozását. A klasszifikáció kezdetleges szempontjai a nemi és életkori elkülönítésen túl vallásfelekezeti voltak. Am figyelembe vették a növendékek egészségi állapotát, oktatásuk, illetve munkáltatásuk szempontjait is.

Az igazságügy-miniszter a 14 éven aluli fiúk közül a római katolikusokat Esztergomba, a szalézi rend által irányított tábori magánintézetbe utalta, a protestáns fiúkat pedig a dunaalmási Kerkápoly–Bodor szeretetházba irányították. A 14–16 év közöttieket a székesfehérvári, a 16 év felettieket pedig a legnagyobb befogadóképességű aszói állami javítóintézetbe helyezték.

A lányok közül a romlottakat, a nemibetegség miatt állandó orvosi kezelésre szoruló 16 év felettieket a rákospalotai, a 16 éven aluli – főleg vidéki – lányokat meg a ceglédi intézetbe utalták. Azokat a katolikus lányokat, akik „keresetforrásként folytattak erkölcstelen nemi életet” – korukra való tekintet nélkül – főleg az óbudai és kecskeméti „Jó Pásztor” házba, a magasabb iskolai vagy ipari kiképzésre alkalmasakat pedig a budapesti „Lord Weardale” intézetbe irányították.

A felsoroltakon kívül a majd félszáz növendéket befogadni képes magánintézetek közül a püspöknádasdi Julianeum, a soproni Széchenyi-szeretetház, a szegedi Árpád-otthon fiúk elhelyezésére szolgált. A lányokat az ecseri szeretetházba utalták be. A húszas évek végén, a gazdasági válság hatására, a költészetet beszűkülése miatt a magánintézetek bezárták kapuikat, és így mintegy 350-nel csökkent az összférfőhelyszám. A gyógypedagógiai nevelésre szoruló fiatakorúakat a budapesti, átmeneti javítóintézetben vizsgálták meg és ennek alapján helyezték el őket. (A tervezett, önálló gyógypedagógiai intézet létesítésére a két világháború között nem került sor.)

A vizsgált negyedszázadban mintegy 2000–2500 fiatakorú elhelyezésére volt mód az említett állami és magánintézetekben. Évente körülbelül 550–600 növendék számára kínáltak férőhelyet ezek az intézetek. Anyagi feltételeik a korábbi évtizedek jelentős ráfordításai következtében még kedvezőek voltak. Ám a szellemi feltételek területén aggasztó hiányosságok jelentkeztek. A megmerevedő büntetőpolitika miatt a kriminálpedagógiai hatások tudatos alkalmazása háttérbe szorult, s ez előbb elszűrkítette a javító-nevelés gyakorlatát, majd felerősítette benne a represszív elemeket.

A Bn. és az Fb. progresszív szelleme védelmében a büntetőjog-elmélet és a pedagógiatudomány néhány jeles képviselője, – így a lankadatlan Finkey Ferenc, Weszely Ödön, Nemes Lipót, Vágó Károly és korai haláláig Kármán Elemér – vívtak ádáz utóvédharcokat. Valamennyien felemelték szavukat a század első évtizedében még európai hírű javítóintézeteink nevelő hatásának romlása ellen. Javaslataik számos előremutató, ma is elgondolkodtató megállapítást tartalmaztak.

A szerzők többsége szükségesnek tartott egy olyan megfigyelő-osztályozó intézetet létesíteni, amelyben valamennyi beutaltat gondos orvosi, lélektani

és pedagógiai vizsgálatnak vetnek alá. A gyakorlatias Vágó Károly (az aszói intézet egykori nevelője) a laboratóriumi megfigyelő vizsgálatot a bírói ítéletet előkészítő szakvélemény kidolgozására használná fel, és szoros kapcsolatot létesítene a laboratórium és a pedagógus szakemberek kiképzését szolgáló felsőfokú tanintézetek között. Amíg e központi intézkedést meg nem hozzák, addig az intézeti élet tengelyébe a kísérleti családot kell tenni. Itt készüljön el alapos megfigyelés után – folytatja Vágó – a beutalt nevelésének, pályára állításának programja. Mellesleg sérelmezi, hogy az alig néhány hétig tartó elhelyezés a kísérleti családban, legfeljebb a bírósági iratok áttanulmányozását és a beutalt munkába helyezését tették lehetővé. A kísérleti családból azután többnyire az azonos foglalkozásúak kerültek egy családba.

A szerzők abban is egyetértettek, hogy a javítóintézetek specializációja nem kielégítő. Nézetük szerint egy-egy speciális csoport nevelésére alkalmasan kell kialakítani a meglévő intézeteket. Weszely Ödön e tárgyban előterjesztett javaslata szerint más-más intézetbe kell utalni a gyógypedagógiai nevelésre szorulókat, a pszichopathiásokat, a nehezen nevelhető 14 éven aluliakat és a züllött 14 éven felülieket.

A szakirodalomban a legélénkebb vita a családi nevelés kérdése körül bontakozott ki. Egyesek, mint pl. az ügyvéd Schafer István a közvéleményt a családi nevelés súlyos hiányosságairól tudósította. Több javítóintézetben gyűjtött személyes tapasztalata alapján szerinte a törvényben célként megfogalmazott családias légkört csupán az esztergomi nevelőintézetben közelítették meg, másutt merev, barátságatlan bánásmóddal ezt meghiúsították. Weszely ennek legfőbb okait a családok nagyságára és a családfők elégtelen felkészültségére vezette vissza.

Véleménye szerint, ha egy családban 30–50 növendék van, akkor a nevelő nem tud bizalmi kapcsolatra lépni neveltjével, nem tud egyéniesített pedagógiai módszerrel élni. Legcélszerűbbnek a 15–20 tagból álló családot, és a 15–30 családból álló intézményt tekintette. Felismerte, hogy a javító-nevelés munkája sokkal nehezebb pedagógiai munka, mint a normális nevelésé. Hogy itt a hivatásszeretet, az odaadás, az alkalmazottak gondtalan megélhetése létfontosságú, végezetül rájött arra is, hogy csak úgy működhet harmonikusán és hathatósan az egész intézet „ha a nevelőszemélyzet, a felügyelőszemélyzet, valamint az iparos és gazdasági személyzet ugyanazt a célt tartják szem előtt.”

Az intézeti nevelés gyakorlati gondjaként merült fel, hogy a családfők – ha mégoly felkészültek is – vajmi keveset tudnak foglalkozni növendékeik jellemének alakításával. Emiatt elsősorban a munkáltatásra, munkaoktatásra orientált napirendet, követelményrendszert hibáztatták. Az irodalom egységesen úgy ítélte meg, hogy a munka nem lehet büntető jellegű, nem szolgálhatja a növendék munkaerejének kihasználását, továbbá nem kárhoztathatja, sablonos, lélekölő tevékenységre a fiatalokat.

Az uralkodó nézet szerint a gyári munka nem tud mélyebb érdeklődést kiváltani a fiatalokból, mert a monoton tevékenységet hamar megunják, és helyváltoztatásra törekednek. Célszerű tehát kézműipari foglalkoztatást szervezni a növendékek számára. Mivel azonban kihelyezésük után főként a gyár-iparban tudnak álláshoz jutni, különböző gépek kezelésére is fel kell őket készíteni.

A húszas évektől valamennyi intézet jelentős kézműipari, illetve kertészeti-szőlészeti munkáltatásra rendezkedett be. Aszódon a növendékek kocsiakat gyártottak, asztalos- és lakatosüzemben, valamint szabó- és cipésműhely-

ben dolgoztak. Ugyanakkor 140 katasztrális holdon gyümölcsöt, szőlőt, dísz- és konyhanövényeket termesztettek. De megpróbálkoztak állattartással és tejtermeléssel is. Székesfehérvárott volt játékkészítés, kosárfonás, könyvkötés, dolgoztak asztalosok, esztergályosok, szabók és cipészek, valamint 6 katasztrális holdon folyt kert- és szőlőművelés. Rákospalotán és Cegléden a lányok varrtak, kézimunkáztak, kosarat fontak és seprűt kötöttek. A kertművelés Rákospalotán 7, Cegléden 10 katasztrális holdon folyt. A vizsgált időszakban az aszódi és székesfehérvári intézetek gazdálkodását kísérte egyértelmű elismerés.

A növendékek munkájukért jutalomdíjban részesülhettek. Ennek összegét 1899-ben szabályozták először. A szorgalom függvényében 1 koronától 3 koronáig terjedő pénzjutalmat kaphatott a növendék. A vizsgált időszakban ez az összeg jelentősen lecsökkent. Az I. díjosztályban havi 72 fillérre, a II.-ban 48 fillérre, végül a III.-ban 24 fillérre. Így a legnagyobb anyagi elismerés esetén is egy esztendő alatt maximum 8 pengő 64 fillért kaphatott a növendék.

A javító-nevelő intézetek arra törekedtek, hogy a rátermett növendékek ne tanoncként, hanem felszabadult iparossegédként távozzanak. A 16–20 éves fiatal ugyanis nem szívesen vállalta a tanonc-sorsot, inkább abbahagyta nehezen elsajátított mesterségét. Iparossegéddé viszont csak az válhatott, aki letette a segédvizsgát. Ennek pedig előfeltétele volt meghatározott ideig tartó műhelygyakorlat végzése. A javító-nevelő intézetek üzemében erre mód nyílt, a segédvizsga sikeres letétele után pedig az illetékes iparhatóság – munkakönyv váltására alkalmas – szaklevelet adott a távozó növendék kezébe.

A munkaoktatásnak szűk körben alkalmazott, de jelentős vívmánya volt az ipariskolai oktatás, melynek végbizonyítványa segédlevéllel volt egyenértékű. Az oktatás legalább négy évig tartott. 14. életévüket betöltött, 4 elemi iskolai végzettséggel rendelkező növendékek futhattak neki. 3 óra elmélet és 7 óra műhelymunka volt naponta. Elméleti tárgyakból évenként vizsgáztak, gyakorlati ismeretekből csupán a negyedik év végén. Az említett időszakban a főként kocsigyártásra berendezkedett aszódi intézetnek csupán 1925-től volt ipariskolája. Tanoncoktatás folyt még a székesfehérvári és a ceglédi intézetekben, másutt nem.

A szakirodalom kielégítőnek tartotta az intézetekben folyó szellemi gondozást. A tanköteles korban levőket az elemi iskolák I–VI. osztályának, illetve a három évig terjedő ismétlőiskolák tananyagainak elsajátítására kötelezhették. Az oktatást a családfő végezte. A növendékek idejének és erejének javarészt lekötötte az oktatás és a munkáltatás. Így önképzőköröket, illetve ismeretterjesztő előadásokat csak munkaszüneti napokra szerveztek.

Az intézeti élet színesítése érdekében Aszódon tettek a legtöbbet. 1927-től hetenként egy alkalommal „mozgófénykép-előadásokat” indítottak, 1929-ben pedig az igazságügy-miniszter engedélyével ún. zenészcsaládot létesítettek. A tehetséges zenésznövendékek hangversenyeket rendeztek, és a befolyt pénzösszegeből a kihelyezett zenésznövendékeket támogatták. Az erkölcsi nevelés feladatát mindvégig lelkészek avagy vallásos egyesületek tagjai látták el.

A fogházbüntetés végrehajtása

A fiatalok szabadságvesztés-büntetésének végrehajtását szabályozó 27.300/1909. IM. sz. rendelet (FhR) 1913–14-beli egyszerűsítő rendelkezé-

zései sem voltak alkalmasak arra, hogy a Bn. szellemét átültessék a végrehajtás gyakorlatába. Az igazságügyi kormányzat fel- és elismerte, hogy a fogházbüntetés nevelő jellegének hangsúlyozása az anyagi és a személyi feltételek hiánya miatt nehézségekbe ütközik. Ez pedig odavezetett, hogy számos előírás betartását a végrehajtó szervre bízták „amennyiben a fogház viszonyai megengedik”. Így még az az alapvető célkitűzés sem valósulhatott meg maradéktalanul, amely a fiatalkorúakat – ha büntetésük meghaladta az egy hónapot – külön intézetbe kívánta helyezni. Az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetésre a fiatalkorúak bírása közvetlenül utalta be az elítéltet a törvényszéki vagy járásbíróági rendes fogházba. Itt a végrehajtás a felnőttekkel együtt, ám azoktól elkülönítve történt.

Az igazságügyi kormányzat a 20-as évektől – a Bn. és a Fb. szándékától már messze eltávolodott ítélkezési gyakorlathoz igazodva – mindössze egy fogházat létesített Nyíregyházán, ahol főképp a hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetésre ítélt fiatalkorúakat helyezték el. Az egy hónapnál hosszabb, de a hat hónapot meg nem haladó fogházra ítélt fiúkat és valamennyi lány-elítéltet a budapesti ún. pestvidéki, valamint a pécsi királyi törvényszékek mellett berendezett fiatalkorúak fogházába szállították.

A három fogház – fiatalkorúak számára fenntartott – összes férőhelye Szöllősy Oszkár 1935-ös adatai szerint mindössze 139 volt. Ebből Nyíregyháza 90, Pestvidék 39, Pécs pedig 10 férőhellyel rendelkezett. Magyarozatképpen csak annyit, hogy a fogházra ítélesek 80%-a akkortájt 1 hónapon belüli időtartamra szólt, így az évi 600–700 fogházra ítélt végrehajtása se okozott gondot. Zárójelben megjegyeznék, hogy a gazdasági válság következtében fellépő bűnözési hullám sem indította a bírakat a szabadságelvonással járó büntetések számának növelésére, illetve időtartamának meghosszabbítására.

Abban minden hivatalos korabeli vélemény megegyezett, hogy a fiatalkorúak elhelyezési körülményei a fogházakban nem felelnek meg a rendeltetésüknek. Szöllősy erről így tudósít: a felnőttek fogházainak keretei közé szorítva alig oldható meg a fiatalok önálló kezelése, „megfelelő tan- és munkatermekkel, külön kápolnával, udvarral és fürdővel egyáltalában nem rendelkeznek”. Nyíregyházán pl. csak 40 férőhely van számukra a törvényszéki fogházépületben, így 50 fiatalot egy távoleső bérgazdaságba kellett szállítani.

Szakmai képzés, tekintélyesebb rabgazdálkodás kialakításának csak Nyíregyházán volt értelme, ahová a hosszabb ítélettel rendelkezőket szállították. Itt asztalos, cipész és szabó-, kefekötőiparban foglalkoztatták a fiatalkorúakat, továbbá mintegy 10 katasztrális holdnyi kertészetben tevékenykedtek. De a felnőttkorúakkal együtt dolgoztatták őket a város határában elterülő 750 katasztrális holdnyi bérgazdaságban is. A fiatalkorúaknak mintegy fele tehát mezőgazdasági munkát végzett. Elvileg – hasonlóan a javítóintézetekhez – itt is részesülhettek tanoncképzésben és indulhattak a segédvizsgán a két évnél hosszabb időre elítéltek. Ám a gyakorlatban megfelelő feltételek és szemlélet híján nem fordítottak erre kellő figyelmet.

Az elhelyezési, szakképzési körülmények mostohasága csak egyik – de kétségtávolúan pregnáns – jele volt annak, hogy a büntetőpolitika elfordult a fiatalkorú bűnözők különleges kezelésétől. A nagyobb hiba a Bn. és a módosított FhR. szabályainak merev alkalmazása volt, és az a tény, hogy a végrehajtás módja már alig tért el a felnőttekétől. A fogházbüntetés tartalmi kiürülését az is jelezte, hogy míg a század második évtizedében még oly lelkes szakirodalom buzdón éljenezte a világ élvonalában haladó – a Reformatoryhoz, Borstal-

hez hasonlított – fiatalkorúak fogház-koncepcióját, a vizsgált időszakban szégyenkezve hallgatott.

Személyi állomány a fiatalkorúak intézeteiben

Amint azt Horváth Tibor is kifejti, a két világháború között a büntetésvégrehajtás személyi állományában jól érzékelhető minőségi romlás következett be. A büntetésvégrehajtás vezetőit igénytelen módon választották ki, a testületi tagok anyagi és erkölcsi megbecsülése rohamosan csökkent. Mindez a fiatalkorúak intézeteiben is így volt, holott az itt élő foglyok nevelése összehasonlíthatatlanul nehezebb szakmai feladat.

A személyi állomány továbbképzése csupán jószándékú elméleti követelmény maradt, hátrányos anyagi és erkölcsi helyzetük pedig megindított egy kontra-szelekciót, amelynek következtében egyre apadt a munkájukat hivatástudattal és felelősséggel vállalók száma. Helyüket – Kármán Elemér szavaival – dilettánsok, másutt nem érvényesülők foglalták el. Nem volt kedvezőbb a helyzet a felügyelőhatóságok és a pártfogók körében sem. A szakirodalom joggal hiányolta munkájukból a pedagógiai szakszerűséget.

A vizsgált időszakban a javítóintézeti tisztviselők között az ún. adminisztratív személyzet tagja volt az igazgató, a titkár és a fogalmazó. Ők felsőfokú végzettséggel és államszámviteltani vizsgával rendelkeztek. A főtisztpektől és tisztpektől érettségit követeltek. A családfők általában tanítóképzőt, a szaktanárok, művezetők valamilyen felső ipari iskolát, végül a kertészek ún. kertészeti tanfolyamot végeztek.

Az orvosok és a lelkészek tiszteletdíjas tisztségviselők voltak. Az irodai és egyéb tennivalók ellátásában díjnokok és kezelők segédkeztek nekik, míg az altisztek a növendékeket okították a különböző műhelyekben. Pl. a fiatalkorúak nyíregyházi országos fogházában a személyi állomány az igazgatóból, a titkárból, a főtisztból, a tisztkekből, a fogházőrmesterekből és a fogházőrökből tevődött össze. Tiszteletdíjasként a lelkészen és az orvoson kívül tanítót is alkalmaztak.

1920-tól a korábbi 18 felügyelő hatóság helyett 7-nek (a budapesti, székesfehérvári, debreceni, nyíregyházi, győri, pécsi és szegedi hatóságnak) a működését biztosították. A fiatalkorúak bíróságai mellett a harmincas évek közepén 34 pártfogó tisztviselő tevékenykedett tiszteletdíjért. A bíró esetenként társadalmi pártfogót is kirendelhetett.

dr. Lőrincz József

Ajánlott irodalom

Finkey Ferenc: Büntetés-tani problémák. Bp., 1933.

Kármán Elemér: Fiatalkorúak javítónevelésének aktuális problémái. Jogtudományi Közlöny, 1926.

Nemes Lipót: A bűnöző társadalom kialakulása. Bp., 1935.

Schafer István: A jövő bűnözői a javítónevelés tükrében, Bp., 1938.

Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. Bp., 1930.

Vágó Károly: Kriminálpedagógia. Magyar Gyógy-pedagógia, 1926.

Weszely Ödön: Esmék a javítónevelés továbbfejlesztéséhez. Magyar Jogi Szemle, 1922.

Nemzetközi tapasztalatok

Az igazságszolgáltatás és a peresztrojka

A Belga Kommunista Párt lapjának állandó moszkvai tudósítója a Novosztyi bulletinben megjelent cikk alapján foglalkozik a szovjet igazságszolgáltatás reformjával.

A peresztrojka megrengette a szovjet igazságszolgáltatás egész intézményét. A viták fő tárgya a büntető törvénykönyv, amely ugyan csak húsz éves, de már idejétmúlt. A legvitatottabb kérdés a halálbüntetés. A közvélemény többsége e büntetési nem fenntartása mellett van (legalábbis ami a legsúlyosabb bűncselekményeket illeti). A bírók véleménye is eltér. Egyesek „büntetni”, mások „humanizálni” kívánnak, a szakemberek pedig többnyire hatástalannak és feleslegesnek tartják a halálbüntetést. Már kezdenek kirajzolódni a megoldás főbb vonalai: a halálbüntetés fenntartása, kivéve bizonyos kategóriákat. A fiatalok már most sem ítélték halálra, a sort most kibővítenék a nőekkel, a 60 éven felül férfiakal és korlátoznák azokat az eseteket, amelyeknél e büntetés alkalmazható.

Hogy milyen lesz a büntetéstán a Szovjetunióban, erre vonatkozóan csak bizonyos kijelentések hangzottak el, miként pl. a büntető törvénykönyv enyhítése, humanizálása és demokratizálása. A büntető törvénykönyv az 50-es évekből származik, annak idején haladó volt, és elég jól szolgált egészen a 60-as évek közepéig. Ezután stagnálás következett be, amit a szovjetek ma a társadalmi gazdasági fejlődés lelassulásával és az erkölcsök romlásával magyaráznak. A felhalmozódó problémákat részben a törvények szigorításával, rendeletek sorával próbálták megoldani. A büntető törvénykönyv sok módosításon esett át, kiegészítő törvények halmozat hozták. A törvényhozási láz majdnem minden minisztériumon urrá lett; ezek saját problémáik megoldása végett a jogszabályok

szigorítását sürgették. A jogszabályok szaporodtak anélkül, hogy valaki is törődött volna társadalmi hatásukkal.

Mindennek számos következménye volt: a jogászok például alig tudták követni a terjedelmessé vált törvényhozást, az igazságszolgáltatás leértékelődött, olyannyira, hogy számos informális szervezet alakult, amelyek maguk igyekeztek küzdeni a korrupció, a lopások, a kábítószerelvezet ellen anélkül, hogy az igazságszolgáltatás szerveihez fordultak volna, és néha a huliganizmus határát súroló módszereket is alkalmaztak. Ugyanakkor a bíróságok ártatlanokat is elítéltek.

Hogyan lehet humanizálni a büntető törvénykönyvet? A halálbüntetésről már volt szó. A javaslatok szerint a szabadságvesztés-büntetés felső határát 15 évről 10 évre kellene csökkenteni. De e szankció helyett egy sor más büntetés is alkalmazható, pl. többször kellene élni a felfüggesztett büntetéssel, bizonyos nevelő jellegű munkáltatással stb. Szó van arról, hogy eddig bűncselekménynek minősített cselekmények a jövőben nem fognak annak számítani: például a csak anyagi károkat okozó közlekedési szabálysértések, néhány miniszteri rendeletekkel ellentétes gazdasági jellegű cselekmény. És védelmet kívánnak nyújtani az állampolgároknak a bíróságok önkényes büntető szankciói ellen.

Nemcsak a büntető törvénykönyv lesz vita tárgya, hanem az állampolgár és az igazságszolgáltatás közötti kapcsolat is. A szovjet igazságszolgáltatás legfőbb gondja most az, hogy valami olyant jelentsen az állampolgár számára, hogy az spontán módon forduljon hozzá jogai védelméért. Ellenkező esetben a kibocsátott törvényeket figyelmen kívül hagyják. Legutóbb hoztak egy igen jó törvényt, amely büntetni rendeli a tisztviselők visszaéléseit. Az azonban még egyáltalában nem bizonyosodott be, hogy e törvény jelent valamit a lakosság számára. (*Le Drapeau Rouge*)

Az Olaszországban elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményekről

Olaszországban az utóbbi években megnőtt a nemi erkölcs ellen elkövetett bűncselekmények száma, s a sértettek között igen magas a gyermekek aránya. A statisztikai adatok alapján az erőszakos közösülések számaránya Észak-Olaszországban a legmagasabb, ezt követi Dél- és Közép-Olaszország. A régiókat tekintve Lombardia és Szicília áll az első helyen.

Az elmúlt évben 13,44%-kal emelkedett a nemi erkölcs elleni bűncselekmények aránya. Ez önmagában is igen magas, de ráadásul e téren a rejtett bűnözés különösen széles. A gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények pl. igen gyakran csak hosszú idő múltán vagy a véletlen folytán kerülnek a hatóságok tudomására, mivel a sértettek félelemből, szégyenérzet miatt vagy egyéb okból titkolják az ellenük elkövetett cselekményt.

A pármái Szociológiai Intézet 1987-ben végzett 448 főt érintő vizsgálata szerint 44%-ban 14 éven aluli, 67%-ban iskolás korú gyermek volt a nemi bűncselekmény sértettje. Az esetek 22%-ában a bűncselekményt a családhoz tartozó személy (apa, fivér) követte el. A becslések alapján azonban ez a valóságban elkövetett bűncselekményeknek mindössze az 5–10%-a, tehát csak a jéghegy csúcsa.

Az elkövetőkről a közvéleményben kialakult kép, nevezetesen, hogy ideg- vagy elmebeteg, nem felel meg a valóságnak. Az elkövetők zömmel ugyanis fiatal, alsó-középosztályhoz tartozó, normális elmeállapotú személyek. A nemi bűncselekmények felét csoportosan követik el, főként a 18 éven aluli elkövetők.

A családban elkövetett nemi bűncselekmények 82%-ában a sértett gyermek átlagéletkora 12 és fél év. A bűncselekményt jelentő sértettek számának növekedése azt jelzi, hogy – a társadalmi megítéléstől való félelemmel szemben – nőtt az emancipáció foka. (*La Stampa*)

Ausztrál öslakosok halála a rendőrségi őrizetben

Egyszerű letartóztatásként indult, de halálal végződött. Új Dél-Wales állam Brewarina

nevű városában a rendőrség őrizetbe vette Lloyd James Boney 28 éves részeg bennszülöttet. A fiatalember a cellájában felakasztotta magát.

A Boney-ügy volt a legutóbbi abban a titokzatos haláleset-sorozatban, amely az őrizetbe vett ausztráliai öslakosok között pusztított. A múlt év decembere óta 17 fekete halt meg az őrizetbe vételt követő néhány órán belül; a legtöbbje felakasztotta magát. A rendőrség ezeket a sorozatos haláleseteket öngyilkosságnak minősítette. Bár a queenslandi helyi kormányzat vizsgálata nem találta nyomát bűncselekménynek, Ausztrália öslakos közössége azt követelte, hogy egy szövetségi szintű királyi bizottság folytasson széles körű vizsgálatot.

Bár senkit sem vádolnak gyilkossággal, az öslakosok szerint az öngyilkosságok sorozata része annak a szisztematikus diszkriminációnak, amelyet Ausztrália fehér többsége a fekete kisebbség ellen alkalmaz. Feketéket gyakran vesznek őrizetbe olyan szabálysértésekért, mint például a nyilvános részegség, amelyért pedig fehéret ritkán büntetnek. A feketék határozottan állítják, hogy a rendőrségen durván bánnak velük. Bár a halálesetekről nehéz bizonyítékokat szerezni, a feketék azt állítják, hogy a börtönben megkínózzák őket. Az 1970-es évek közepe óta a feketék jogainak védelmére alakult bizottság állítása szerint 90-en haltak meg őrizetben.

Az öslakosok elküldték képviselőjüket az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához Genf-be, hogy panaszukra a nemzetközi közvélemény figyelmét felhívják. Időközben Boney halála arra készítette a canberrai kormányt, hogy haladéktalanul lépéseket tegyen. Gerry Hand, az újonnan kinevezett, az öslakosok ügyeivel foglalkozó miniszter találkozóra hívta a rendőrminisztereket, és ígéretet tett a halálesetek teljes kivizsgálására. Vajon Canberra ki fogja-e deríteni a titokzatos halálesetek körülményeit vagy sem, és igazságot szolgáltat-e úgy, ahogyan azt Ausztrália öslakosai követelik? (*Neesweek*)

A belgiumi bűnözés helyzete

A Credit Communal de Belgique (CCB) negyedévenként megjelenő bulletinjében közli a belga rendőrség vezérkarának három tisztje által írt tanulmányát a belgiumi bűnözés területi megoszlásáról. Az értekezés

ből, amely az 1984 és 1986 közötti időszakban a rendőrség tudomására jutott bűncselekményeket dolgozza fel, kitűnik, hogy a bűnözés aránya Flandria legkevesbé urbanizált vidékein a legalacsonyabb, de a városokban, a tengerparton és Vallonia legnagyobb részén igen magas. Ellentétben egy 1986-ban megjelent, szűrőpróbán alapuló vizsgálattal, amely szerint Belgiumban alacsony a bűnözés aránya, e tanulmány a helyi rendőrség adataira támaszkodik. Ezekből a szerzők szerint sokkal jobban lehet tájékozódni, mint a bíróságnak a büntető ítéleteket felölelő adataiból.

A tanulmány megállapítja, hogy a bűnözés aránya a tengerparton, a nagyvárosokban, egyes regionális, városokban, így Brüsszel elővárosaiban, Liège körzetében, a Franciaországgal határos vidékeken és az Ardenneknél magasabb. Legalacsonyabb a két Flandriában (kivéve a partvidékeket) és Anvers vidékének déli részén.

Figyelemre méltó, hogy a 10 000 lakosra jutó bűncselekményeknek csak 13%-a függ össze a lakosság létszámával. A bűnözést sokkal jobban befolyásolja az urbanizáció foka, a fiatalok aránya, az idegenforgalom, a munkanélküliség, a társadalmi ellenőrzés csekélyebb volta, a lakosság heterogén jellege, az ún. nagyvárosi névtelenség. A bűnözést csökkentő tényezők: a mezőgazdasági jelleg, az őshonos lakosság, az időskorú lakosság nagyobb aránya stb.

A bűncselekmények fajtái közül erős mértékben dominál a lopás. A vallon területen 10 000 lakosra közel 50%-kal több lopás jut, mint Flandriában. A csalás és sikkasztás körébe tartozó bűncselekmény tipikusan városi jelenség. A tanulmány azonban felhívja a figyelmet a bűnügyi statisztikák érvényességének korlátozott voltára, mivel e statisztikák csak a hatóságok tudomására jutott bűncselekményeket tartalmazzák és nem veszik figyelembe, hogy a bűncselekmények áldozatai közül egyre többen nem emelnek panaszt.

E tekintetben a szerzők rámutatnak a hírközlő eszközök szerepére: a panaszok és bejelentések száma egyenes arányban szűkül a sajtóban megjelenő cikkek számával párhu-

zamosan. Megállapították, hogy a bejelentésként való tartózkodásnak legfőbb okai: nem tekintik olyan súlyúnak a bűncselekményt (40%), hiábavalónak tartják a bejelentést (23%), az áldozat fél a tett elkövetőjétől (akit ismer), vagy a rendőrségtől.

A tulajdon elleni bűncselekményeket (betörés, gépkocsilopás) az áldozatok majdnem mindig bejelentik, a testi sértéseket már kevésbé, a szemérem elleni bűncselekményeket pedig csak kivételesen. A tulajdon megrongálásával (vandalizmussal) kapcsolatos bűncselekményeket csupán az áldozatok 25–30%-a jelenti fel, és a feljelentések aránya a település nagyságának arányában csökken. A szerzők megállapítják, hogy 1971 óta egyre kevesebb azoknak a száma, akik kisebb súlyú bűncselekmények áldozatául esve feljelentést tesznek, vagyis úgy tűnik, hogy a lakosság lassanként hozzászokik ezekhez a bűncselekményekhez.

Ani az emberölést és a testi sértést illeti, 10 000 lakosra átlagban 12,8 ilyen bűncselekmény esik. Magasabb az arány Liège környékén, kisebb például Hainaut nyugati részén, sőt Brüsszelben is.

A határvidékeken, a nagyobb városokban és – érdekes módon – Namur környékén a legmagasabb a terrorista bűncselekmények és a vandalizmus (kábitószer- és fegyverkereskedelem, bombamerénylet) aránya, ezek azonban csupán 1,3%-át teszik ki az összes bűncselekménynek. A szerzők szerint a megoszlásuk hasonló a csalások és a sikkasztások megoszlásához, így lehetséges, hogy e téren kapcsolat áll fenn a szervezett bűnözéssel. A lopások aránya Brüsszelben a legmagasabb (10 000 lakosra 427 ilyen bűncselekmény esik), ez majdnem háromszorosa a flandriai arálynak.

A szerzők következtetése szerint a lakosság nagy száma nem magyarázza teljesen a bűnözést, így pl. Flandriában a bűnözési arány alacsonyabb, mint várható lenne a lakosság száma alapján. Valloniában nagyobb arányú a testi sértés, emberölés, míg Flandriában sűrűbben fordulnak elő nagyon elleni bűncselekmények. Az intellektuális bűncselekmények a nagyvárosokat jellemzik, míg a lopások az egész országot. (*De Drapeau Rouge*)

| Egy kiállítás margójára

Bizonyára sokan emlékeznek még az intézetekben Urbán Tamásra, arra az alacsony termetű, kissé zömök fiatalemberre, aki fényképezőgéppel a kezében fáradhatatlanul járta a zárkákat, a folyosókat, a munkahelyeket. A kitartó, szorgalmas témakeresés eredménye lett az a 99 nagyméretű fotóból álló kiállítás, amelyet dr. Tari Ferenc bv. ezredes, a büntetésvégrehajtás országos parancsnokának általános helyettese január 27-én az Ernst Múzeumban megnyitott.

Urbán Tamás Balázs Béla-díjas fotóművésztől, egyik – ugyancsak neves – kollégája nemrég azt mondta: a legbecsületesebb, a legtisztességesebb magyar fotós. Valóban! Urbán képeinek témája mindig az ember. Nem manipulálja, nem lesi meg titkon riportalanyait, nem használ teleobjektívet, optikai trükköket. Előbb őszinte kapcsolatot teremt a képein szereplőkkel, a közelükbe férkőzik, beleéli magát a lencséje elé kerülők helyzetébe. Fontos számára – nyilatkozta többször –, hogy bizalmukba fogadják azok, akiket fényképez.

Fotóit tehát emberközébről készíti, s többnyire a mindennapi élet korántsem napsütötte oldalairól választja a témát. Képei ennek ellenére nem sugallnak pesszimizmust, csupán megörökítik a pillanat drámáit. A kiállítás képeit nézve az ember úgy érzi, hogy nem a fotók, hanem az azon látható emberek előtt, mellett, közelében stb. áll. E művészi csalásban rejlik Urbán Tamás utánozhatatlansága, eredetisége.

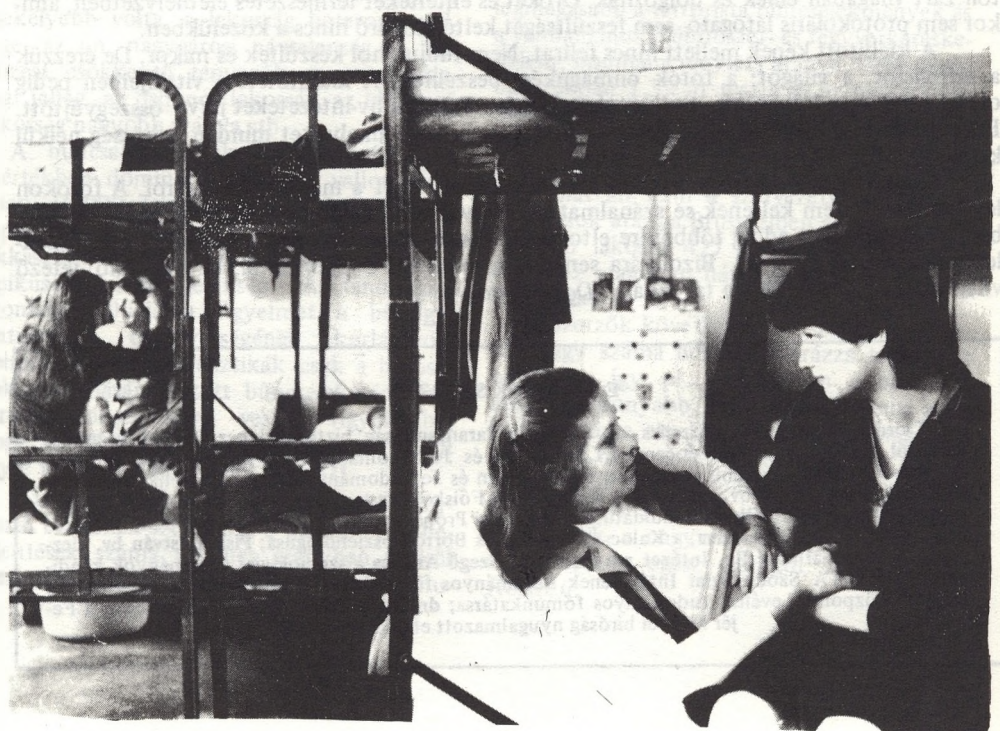
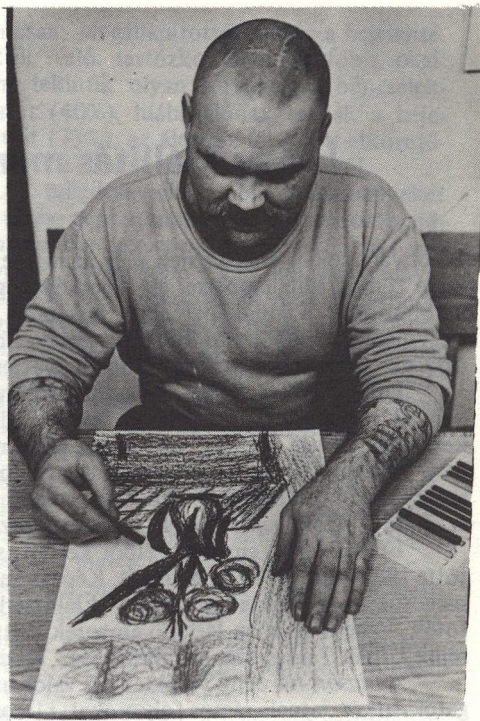
A *rácson túl* című fotókiállítás valóban a rácson túli világot ábrázolja, noha a tárlatlátogatók ritkán látnak rácsos folyosókat, rácsos ablakokat, bilincses kezeket, torzítva fényképezett kulcsokat, zárakat: hatásvadász effektusokat. A fotókon embereket látunk, akik a börtön zárt világában élnek és dolgoznak. Őröket és elítélteket természetes élethelyzetben, amikor sem protokolláris látogató, sem feszültséget keltő előjáró nincs a közelükben.

A kiállított képek mellett nincs felirat. Nem tudjuk hol készültek és mikor. De érezzük a szituációt, a világot; a fotók önmagukért beszélnek. A kiállítóterem vitrinjeiben pedig olyan tárgyakat láthatunk, amelyeket Urbán Tamás a bv-intézeteket járva összegyűjtött. Ezek többnyire elítéltek által gyártott tiltott eszközök, amelyeket minden nehézség nélkül köthetünk bármely személyhez a fotón.

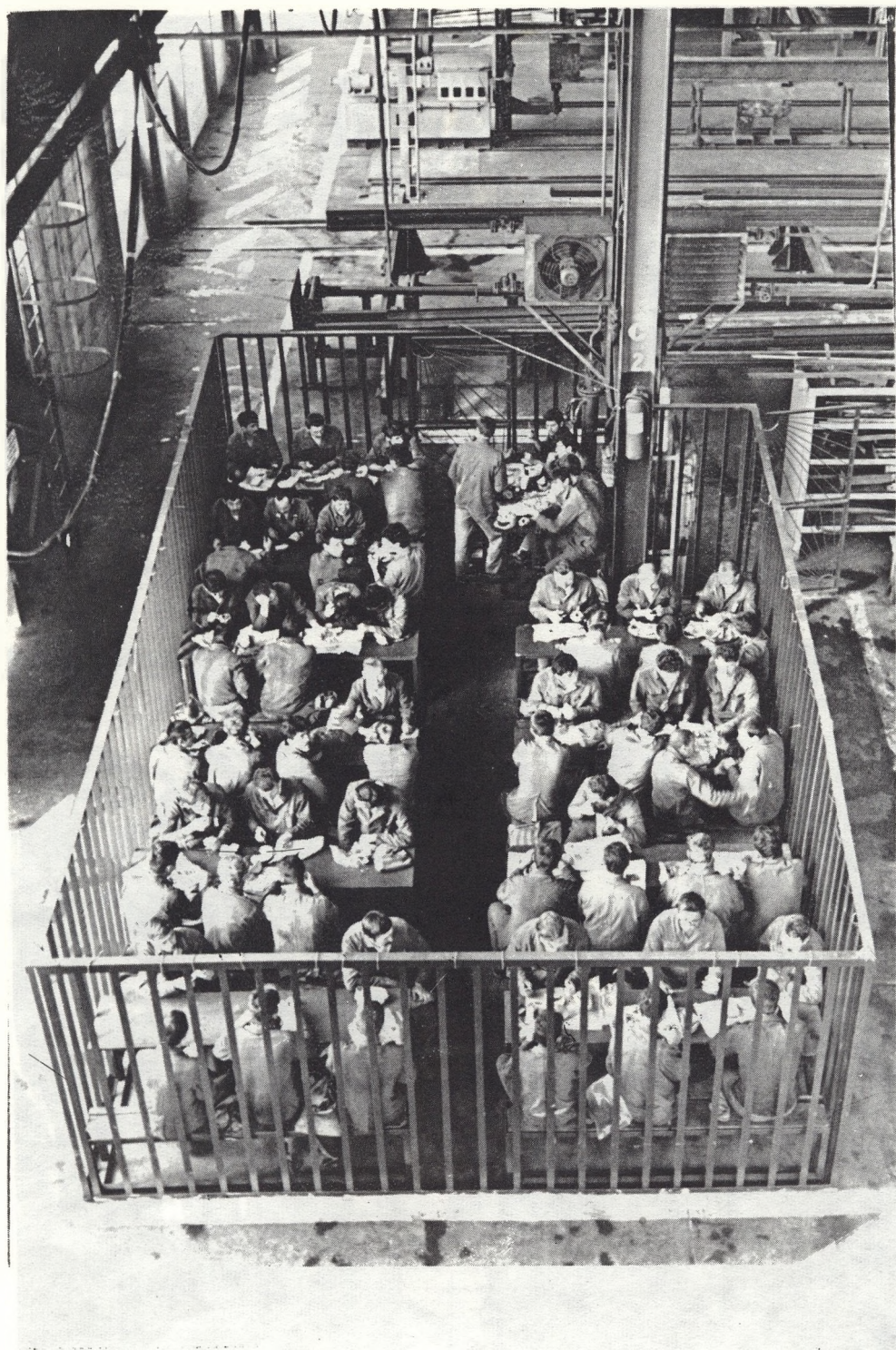
Meggyőződésem, hogy a kiállítás reális képet nyújt a mai börtönvilágról. A fotókon levő emberek nem keltenek se szánalmat, se részvétet, se gyűlöletet. És az a milió, amelyben élnek, amelyet eddig többnyire eltorzított forrásból ismert meg a látogató, most érzékletesen a szeme előtt áll. Bizonyára senki sem vidul fel a látottaktól, de egy való, létező világ képeivel gazdagabban távozhat. (*Doba Károly*)

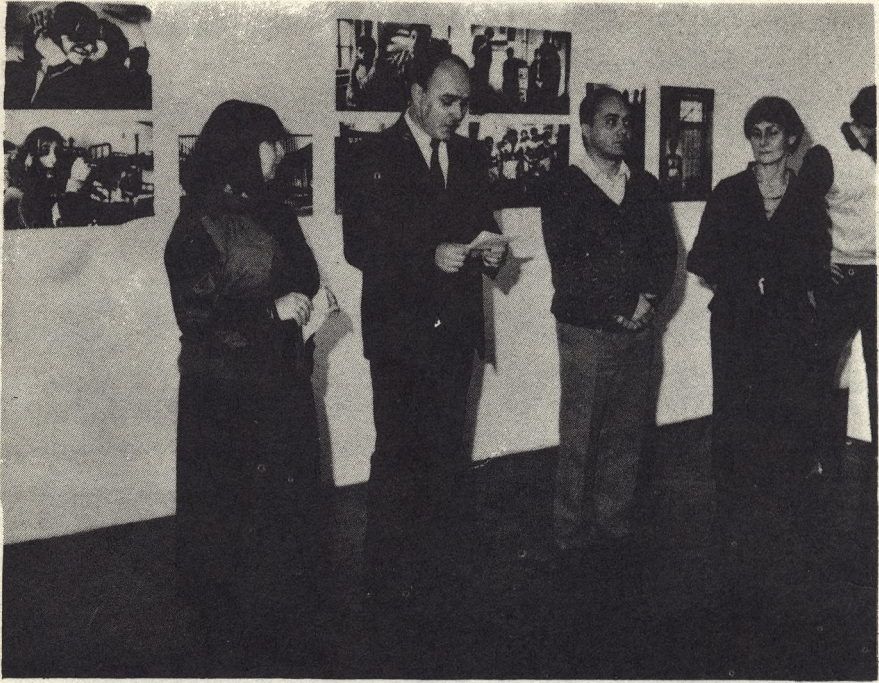
E SZÁMUNK SZERZŐI

dr. Csordás Sándor bv. alezredes, az Országos Parancsnokság biztonsági osztályának vezetője; Gönczöl Katalin egyetemi docens, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, kriminológiai tanszék; dr. Kabódi Csaba egyetemi adjunktus, ELTE Állam és Jogtudományi Kar, büntetőeljárásjogi tanszék; dr. Lőrinc József bv. alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékének vezetője; Nagy Sándor a közgazdasági tudományok kandidátusa, a Politikai Propaganda és Művelődési Központ igazgató-helyettese; Peákné Laki Éva, a Kalocsai Fegyház és Börtön pszichológusa; Piskor István bv. alezredes, a Szombathelyi Bv. Intézet parancsnoka; Szegő Andrea a szociológiai tudományok kandidátusa, az MTA Szociológiai Intézetének tudományos főmunkatársa; dr. Tamáska Péter, az Új Magyar Központi Levéltár tudományos főmunkatársa; dr. Tóth István bírósági főtanácsos, a Férj Megyei bíróság nyugalmazott elnökhelyettese.

**Dr. Tari Ferenc bv. ezredes elvtárs megnyitja
Urbán Tamás fotóművész kiállítását**

Ára: 10 Ft

